

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií

Bakalářská práce

Tereza Hromádková

**Problematika vysídlení občanů německé národnosti z Maďarska
po druhé světové válce**

The Expulsion of German Citizens from Hungary
after the World War II

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce, doc. Andreji Tóthovi, Ph.D. za odborné vedení, rady při zpracování této práce a pečlivé korektury.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....
Tereza Hromádková

Klíčová slova:

Němci v Maďarsku; etnické menšiny; odsun; Maďarsko 1945–1948

Abstrakt

Bakalářská práce s názvem „Problematika vysídlení občanů německé národnosti z Maďarska po druhé světové válce“ se věnuje poválečnému procesu vysídlení, jakož i historii německého obyvatelstva v Maďarsku s důrazem na první polovinu dvacátého století. V první části se práce nejprve zabývá německým osidlováním Uher, resp. Uherska a probouzení tamějšího německého národního uvědomění. Následující část pojednává o meziválečném období a politickém vývoji maďarských Němců, postupné radikalizaci maďarsko-německého národně socialistického hnutí a jeho aktivitách během druhé světové války. Ústředním tématem této kapitoly je vysídlení německého obyvatelstva z poválečného Maďarska, příčiny tohoto procesu jakož i následná integrace v okupačních zónách Německa a vývoj v Maďarsku do roku 2000. Závěrečná část se dotýká problematiky poválečného vysídlení v Československu, Jugoslávii a polských oblastech.

Key words:

Germans in Hungary; ethnic minorities; expulsion; Hungary 1945–1948

Abstract

The Bachelor thesis entitled „The Expulsion of German Citizens from Hungary after the World War II“ deals with the post-war process of expulsion, as well as the history of the German population in Hungary with an emphasis on the first half of the twentieth century. The first part of this thesis is concerned with the German colonization of Hungary and the awakening of national consciousness of the Hungarian Germans. The following part discusses the interwar period and the political development of the Hungarian Germans, the progressive radicalization of the Hungarian-German National Socialist movement and its activities during the World War II. The central theme of this section is the expulsion of the German population from post-war Hungary, the causes of this process as well as the subsequent integration in the Allied-occupied Germany and the development in Hungary until 2000.

Obsah

1	Úvod.....	3
2	Německé osídlení v Uhrách/Uhersku do konce první světové války	5
2.1	Německojazyčné obyvatelstvo ve středověkých Uhrách	5
2.2	Reformace a její šíření mezi Němci v uherských zemích	8
2.3	Rekolonizace Uher po konci turecké nadvlády	10
2.4	Bouřlivé 19. století	14
2.4.1	Počátky spolkové činnosti Němců v Uhersku	16
2.4.2	Pod ochranným křídlem Německé říše.....	18
2.4.3	Rakouský zájem o uherské Němce.....	22
2.4.4	Německé studentstvo z Uherska.....	23
2.5	Politické snahy jihouherských Švábů.....	24
2.6	Kompromisní politika Jakoba (Jakaba) Bleyera.....	27
3	Němci v novodobém Maďarsku, jejich poválečné vysídlení a další vývoj	29
3.1	Tříštění německých politických sil a trianonský diktát	29
3.2	Spolupráce s vládou Istvána Bethlena	32
3.3	Radikalizace maďarskoněmeckého hnutí.....	34
3.3.1	Vývoj ochranných spolků v Německé říši.....	36
3.4	Národní svaz Němců v Maďarsku.....	39
3.5	Počátek druhé světové války	43
3.6	Dvojakost národně socialistického hnutí v Maďarsku	45
3.7	Maďarští Němci ve druhé světové válce	46
3.8	Otázka národnostní problematiky ke konci druhé světové války	51
3.9	„Málenskij robot“.....	53
3.10	Právní kroky vedoucí k vysídlení německého obyvatelstva z Maďarska.....	57
3.10.1	Postoj vybraných politických stran k vysídlení a principu kolektivní viny.....	61
3.10.2	Legalizace vysídlení na postupimské konferenci	63
3.10.3	Maďarské přípravy na vysídlovací proces.....	64
3.11	Nařízení o vysídlení německého obyvatelstva z Maďarska	66
3.11.1	Průběh vysídlení	67
3.12	Postoj katolické církve	69
3.13	Návrat vysídlených Němců zpět do Maďarska mezi léty 1946–1950.....	71
3.13.1	Internace v maďarských pracovních táborech.....	72
3.14	Integrace vysídlených maďarských Němců v poválečném Německu	73
3.14.1	Americká okupační zóna/Spolková republika Německo.....	73

3.14.2	Sovětská okupační zóna/Německá demokratická republika.....	78
3.15	Další vývoj německého obyvatelstva Maďarska do roku 2000.....	80
3.15.1	Spolková činnost, německojazyčný tisk a školství v padesátých letech 20. století.....	81
3.15.2	Reakce vysídlených maďarských Němců na maďarské povstání v říjnu 1956.....	82
3.15.3	Německé obyvatelstvo v kádárovském Maďarsku.....	83
3.15.4	Vývoj německé menšiny Maďarsku v devadesátých letech 20. století.....	85
4	Poválečné vysídlení německého obyvatelstva z jiných evropských států.....	87
4.1	Vysídlení z Československa.....	88
4.1.1	Vysídlení Němců ze Slovenska.....	92
4.2	Zánik německého osídlení v bývalé Jugoslávii.....	92
4.3	Vyhnání německojazyčného obyvatelstva z oblastí východně od hranice Odra-Nisa.....	96
4.4	Rozdíly a společné rysy vysídlení německého obyvatelstva ze států jihovýchodní Evropy.....	100
5	Závěr.....	1
6	Literatura a prameny.....	3
6.1	Periodika.....	13
6.2	Vládní věstníky a sbírky zákonů.....	14
6.3	Internetové zdroje.....	14

1 Úvod

Cílem předkládané bakalářské práce bylo popsat vysídlení občanů německé národnosti z Maďarska, včetně historických událostí, které k tomuto procesu vedly. Volba tématu vycházela z autorčina zájmu o etnické a národnostní menšiny v Evropě a jejich vývoj ve dvacátém století. Poválečné vysídlení Němců z Československa je v české historiografii bohatě zpracovávané téma, především kvůli své stálé aktuálnosti a kontroverznosti, nicméně problematika vysídlení z jiných evropských států se v českém zájmu pohybuje spíše na okraji. Samotné německé menšině v Maďarsku je pozornost věnována pouze v rámci obecnějších přehledů,¹ její částečné vysídlení po druhé světové válce stručně popsala hungaristka Eva Irmanová,² avšak obsáhlejší práce v českém jazyce, která by se podrobněji zabývala dějinami Němců v Maďarsku, zatím není. Z toho důvodu byla při sepisování bakalářské práce využita především německojazyčná odborná literatura, a to jak od německých, tak od maďarských autorů, která byla doplněna studiem primárních zdrojů mimo jiné ve formě vybraného okruhu dobového periodického tisku v německém a maďarském jazyce.

Studium odborné literatury a části periodik probíhalo převážně ve třech institucích. Stěžejní byla Maďarsko-německá knihovna v Budapešti (maď. *Magyarországi Németek Könyvtára*, něm. *Ungarndeutsche Bibliothek*), sídlící v Domě maďarských Němců (maď. *Magyarországi Németek Háza*, něm. *Haus der Ungarndeutschen*), kde měla autorka také možnost nahlédnout do redakce maďarsko-německého týdeníku *Neue Zeitung* a navázat do budoucna jistě cenné kontakty. Obzvláště přínosný byl dvouseměstrální studijní pobyt na universitě v Lipsku v ak. r. 2018/2019. Universitní knihovna Bibliotheca Albertina a lipská pobočka Německé národní knihovny (něm. *Deutsche Nationalbibliothek*) poskytovaly nejen bohatý výběr vhodné odborné literatury, ale také některá periodika vydávaná německou menšinou v Maďarsku v první polovině dvacátého století. Vybraný maďarskojazyčný dobový tisk byl studován v digitální databázi Arcanum.³

Bakalářská práce je rozdělena do tří hlavních kapitol, které se následně skládají z podkapitol, případně oddílů. První kapitola seznamuje s příchodem a působením německojazyčného obyvatelstva v Uhrách, potažmo Uhersku, od nejstaršího středověkého osídlení po konec první světové války. Stěžejní část první kapitoly tvoří devatenácté století, v jehož poslední třetině docházelo k prvnímu probouzení národního smýšlení mezi Němci v Uhersku,

¹ Např. KOKAISL, Petr a kol. (eds.): *Po stopách Němců ve východní Evropě*. Praha 2015.

² IRMANOVÁ, Eva: *Vysídlení obyvatelstva německé národnosti z Maďarska v letech 1945-1948*. In: HÁJEK, Jan, KOCIAN, Jiří, ZÍTKO, Milan: *Fragmenty dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha 2006, s. 46–474.

³ <https://adtplus.arcanum.hu/hu/> [29. 7. 2019]

především v reakci na stupňující se maďarizaci. Zároveň se v německých a rakouských zemích začala šířit velkoněmecká idea, na kterou později navazovala německá radikální hnutí. Rodící se německá politická scéna v Uhersku byla přerušena vypuknutím první světové války. Ta byla vybrána jako mezník především z toho důvodu, že výsledkem mírových jednání došlo k rozdělení Uherska na nástupnické státy, a bakalářská práce se od toho okamžiku zaměřuje primárně na německé obyvatelstvo v potrianonském Maďarsku.

Druhá, hlavní kapitola bakalářské práce, sleduje politický a kulturní vývoj maďarských Němců v meziválečném období, jejich spolkovou činnost a postupnou radikalizaci a fašizaci, která vyústila v aktivní účast v druhé světové válce v jednotkách nacistického Německa. Pro dokreslení pozice maďarsko-německého fašistického hnutí ve válečných machinacích třetí říše je připojen krátký exkurz do vývoje ochranných spolků v Německu, především pak popis nacistických organizací, které se zabývaly němečtím v zahraničí a jeho ideologickým ovlivňováním. Momentem, který se stal pro vývoj německého obyvatelstva v Maďarsku během války určující, bylo založení *Národního svazu Němců v Maďarsku*. V několika podkapitolách je sledován vývoj této organizace a její vliv na maďarskou domácí i zahraniční politiku v průběhu druhé světové války. Z událostí konce války je věnována pozornost nejprve násilnému odvezení osob (převážně) německého původu na nucenou práci do Sovětského svazu, poté je popsán proces vysídlování německého obyvatelstva z Maďarska, jeho legalizace na postupimské konferenci a nařízení, která mu předcházela. Krátce je též pojednáno o postoji některých maďarských politických stran k vysídlení, jakož i reakci katolické církve. Následuje krátké nastínění osudů vysídlenců, kteří se pokusili navrátit zpět do Maďarska, a osob, jež byly propuštěny ze sovětských lágrů až po ukončení vysídlení. Podkapitola o integraci vysídlenců v poválečném Německu je rozdělena na dva oddíly, přičemž každý se stručně dotýká vývoje americké a sovětské okupační zóny, do kterých transporty z Maďarska směřovaly. Tato rozsáhlá kapitola je zakončena vývojem německé menšiny v Maďarsku od konce války do roku 2000.

Třetí kapitola má za cíl přehledově popsat poválečné vysídlení německého obyvatelstva z Československa, Polska a Jugoslávie, a tyto tři stručně srovnat s procesem, který proběhl v Maďarsku.

2 Německé osídlení v Uhrách/Uhersku do konce první světové války

První německá sídla se v oblasti Karpatské kotliny začala objevovat na přelomu 8. a 9. století, což souviselo především s rozpínáním Franské říše za vlády Karla Velikého (742–814). Ten v oblasti Panonie založil dvě markrabství – Východní marku (něm. *Ostmark*) a Furlánsko (něm. *Friaul*). V kontextu expanze se německé obyvatelstvo rozšířilo až k Blatenskému jezeru (maď. *Balaton*, něm. *Plattensee*) a oblasti dnešního Pětikostelí (maď. *Pécs*, něm. *Fünfkirchen*), kde zakládalo svá sídla. Na počátku 10. století byla však obě markrabství, a s nimi též první německé osídlení, zničena nájezdy Moravanů a maďarských kmenů.⁴

2.1 Německojazyčné obyvatelstvo ve středověkých Uhrách

Němci se v Uhrách znovu objevili ke konci 10. století jako doprovod Gisely Bavorské (985–1060), manželky uherského panovníka Štěpána I. (969–1038). Součástí této skupiny byli klerikové, rytíři, mniši, ale i sedláci a řemeslníci.⁵ Nejednalo se však o výrazný přistěhovalecký proud. Příchozí byli nazýváni *hospites* – hosté.

Pojem *hospites* nabyl většího významu v 11. století, kdy se objevil v zákoníku Štěpána I. z roku 1016.⁶ Nejprve tak byli nazýváni přicházející rytíři a duchovní, ve 13. století se označení rozšířilo na veškeré cizozemské osadníky, kterým byly na základě jejich původu prisuzovány určité výsady. Vznikly tak skupiny privilegovaných přistěhovalců. Těmi hlavními byli *hospites nostri Latini*, *hospites Teotonici* a *hospites nostri Saxones*.⁷ Ti se mohli řídit právními obyčejí, které si přinesli ze své domoviny, a tato výsada pak přecházela i na jejich potomky. Vzhledem k tomu, že ve 13. století přistěhovalci pocházeli především

⁴ SZABÓ, Dezső: *Geschichte der Ungarndeutschen*. In: ÁRKOSSY, Katalin, BRENNER, Koloman, ERB, Maria a kol. (eds.): *Ungarndeutsche Minderheitenkunde*. Budapest 2006, s. 11–12.

⁵ FÜGEDI, Erik: *Das mittelalterliche Königreich Ungarn als Gastland*. In: SCHLESINGER, Walter (ed.): *Die Deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte: Reichenau-Vorträge 1970–1972*. Sigmaringen 1975, s. 474–475.

⁶ V kapitole XIV: *De his qui alterius sibi hospites tollunt* jsou zaručeny jejich svobody i privilegované postavení. *Hospites* byli nezávislí na lenním pánovi a nebyli mu povinni žádnou službou, spadali pod ochranu samotného krále. Za svou svobodu byli povinni platit určitý typ daně (*liberi denarii*). ENDLICHER, Stefan: *Die Gesetze des Heiligen Stefan. Ein Beitrag zur ungarischen Rechtsgeschichte*. Wien 1849, s. 62.

⁷ FÜGEDI, s. 484. Již v této době dochází k diferenciaci německých přistěhovalců. Jako *Teotonici* či *Theutonicici* byli označováni osadníci pocházející ze středních a jihovýchodních německých oblastí, *Saxones* se vztahovalo na lid původem z dnešního severního Německa. Toto rozdělení užívá i Kosmas ve své Kronice české. Sami přistěhovalci se označovali jako *Deutsche*, název *Saxones* vzešel od okolního obyvatelstva (s lehkým pejorativním podtextem). Sedmihradští a spíšší Němci ale později označení *Saxones* (Sasové) přijali a začali ho sami používat. SCHWARZ, Ernst: *Die Herkunft der Siebenbürger und Zipser Sachsen*. München 1957, s. 179–180.

z oblastí, kde bylo uplatňováno německé právo, došlo k rozšíření daných principů v Uhrách a práva a výsady týkající se *hospites* byly tímto výrazně ovlivňovány.⁸

První cílené osidlování uherských hraničních oblastí německým obyvatelstvem je spojeno s politikou uherských králů v druhé polovině 12. a první polovině 13. století. Je to období hospodářského rozkvětu západní Evropy a s tím spojeného prudkého nárůstu obyvatelstva (především v německých zemích), což vedlo k nedostatku půdy. Důsledkem byla německá kolonizace východu (něm. *deutsche Ostsiedlung* či *Ostkolonisation*) mířící mj. i do Uherského království. Král Géza II. (1130–1162) tohoto přílivu obyvatelstva využil a s cílem kolonizovat hraniční oblasti svého území nabídl osadníkům půdu a výsady *hospites* výměnou za ochranu západních hranic Uher.⁹ Tímto způsobem byly německými rolníky osídleny západní Uhry (především oblast dnešního Burgenlandu, východní Rakousko) a vznikly uzavřené německé osady v Sedmíhradsku (dnes součást Rumunska) a na Spiši (oblast v dnešním východním Slovensku).¹⁰

Další vlna německých kolonistů přišla do Uherského království, konkrétně do neobydlené oblasti nejčastěji označované jako Burzenland (maď. *Barcaság*) na jihovýchodě Sedmíhradska, společně s Řádem německých rytířů, který byl do země pozván králem Ondřejem II. (1177–1235) roku 1211. Úlohou Řádu bylo chránit hranice země před pohanskými Kumány a šířit křesťanství.¹¹ Díky Řádu vznikl v Burzenlandu systém hradů a opevnění, v souvislosti s tím se německé obyvatelstvo rozšířilo též severně do oblastí nazývané Nösnerland (maď. *Beszterce vidéke*). V roce 1223 ale vznikl konflikt mezi uherským králem a Řádem, který bez vědomí panovníka vydělil své přidělené území z jurisdikce sedmíhradského biskupa a postoupil ho římskému papeži. Usilování o odtržení Řádem obývaného území a jeho osamostatnění bylo důvodem, proč byl Řád německých rytířů v roce 1225 z Uherského království vyhnán.¹²

Pro budoucnost sedmíhradských Sasů byl však důležitější rok 1224, kdy vzniklo tzv. *Andreanum*, soupis privilegií, která král Ondřej II. přiřkl německým kolonistům v Sedmíhradsku. Součástí těchto výsad bylo mj. uznání sedmíhradských Sasů jako samostatného národa¹³ s vlastní samosprávou v Sibini (maď. *Nagyszeben*, něm.

⁸ MOLDT, Dirk: *Deutsche Stadtrechte im mittelalterlichen Siebenbürgen: Korporationsrechte, Sachsenspiegelrecht, Bergrecht*. Köln 2009, s. 7.

⁹ SCHWARZ (1957), s. 178.

¹⁰ GÜNDISCH, Konrad: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*. München 1998, s. 27.

¹¹ <https://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/kultur/10743-800-jahre-deutscher-orden-im-burzenland.html> [25. 3. 2018]

¹² ZIMMERMANN, Harald: *Der Deutsche Orden im Burzenland*. Köln 2000, s. 42–44.

¹³ Stále ale ještě neměli stejné postavení jako Sikulové či maďarská šlechta.

Hermannstadt), právo na vlastní soudnictví, kulturu, duchovenstvo a hospodářství. Nikdo nad nimi neměl rozhodovací moc, jedině král osobně nebo jím zvolený zástupce. Měli právo na užívání pečete, stejně jako uherští magnáti. Zároveň získali úrodnou půdu v oblasti ohraničené řekami Maruše (maď. *Maros*, něm. *Mieresch*) a Olt (maď. *Olt*, něm. *Alt*), dále v okolí Brašova (maď. *Brassó*, něm. *Kronstadt*) a severněji okolo města Bistrița (maď. *Beszterce*, něm. *Bistritz* či zastarale *Nösen*),¹⁴ dnes v severním Rumunsku). *Andreanum* bylo v historii potvrzeno celkem třináctkrát, naposledy v roce 1627 Gáborem Bethlenem (1580–1629).¹⁵

Po ničivých tatarských vpádech ve čtyřicátých letech 13. století byli do Uher kolonisté zvaní králem Bélou IV. (1206–1270), který jim nabízel půdu a výsady *hospites*. Příliv obyvatel byl výrazný především do Horních Uher (dnešní Slovensko) na Spiš a do oblasti dnešní Bratislavy.¹⁶ V roce 1271 získali spišští Sasové listinou krále Štěpána V. (1239–1272) podobné výsady jako dříve Sasové sedmihradští. Tato privilegia se vztahovala ale pouze na spišská města, která se řídila saským právem.¹⁷

Ve 14. století docházelo k rozvoji měst a řemesel, výrazně rostl počet cechů. Současně s tím vzrůstal také vliv německých obyvatel Uher. V tomto období se většina uherských měst poněmčila a často se městským hodnostářem mohla stát pouze bohatá osoba německého původu, což vyloučilo Maďary z mocenské sféry měst.¹⁸ To samozřejmě vedlo k národnostním nepokojům, které vyvrcholily ve třicátých letech 15. století. Nejvýraznějším projevem tehdejšího německého vlivu se stala v němčině psaná budínská kniha zákonů z roku 1405, která spojovala prvky magdeburského práva, privilegia, stanovy cechů a budínské městské zvykové právo v jeden systém.¹⁹

V 15. století začala expanze Osmanské říše. Když se po pádu Konstantinopole v roce 1453 začala turecká vojska obracet k Uhrám, ohrožena byla především jižní část království a Sedmihradsko. V Sedmihradsku se o obranu hranic zasloužili v první řadě Sasové, kteří přeměnili své výhodně umístěné kostely na pevnosti a vytvořili tak pás opevnění čítající více než 300 staveb. V návaznosti na tyto zásluhy odpověděl král Matyáš Korvín (1443–1490) kladně na požadavky Sasů ohledně rozšíření privilegií obsažených původně v *Andreanu*

¹⁴ Odtud odvozený název celé oblasti – Nösnerland.

¹⁵ SCHNELL, Martin: *Die Sachsen in Siebenbürgen nach ihrem Herkommen und Charakter*. Kronstadt 1844, s. 20–25.

¹⁶ HORVÁTHOVÁ, Margaréta: *Nemci na Slovensku. Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno–Dunajská Streda 2002, s. 13, 42.

¹⁷ Tamtéž, s. 44.

¹⁸ SZABÓ, s. 16–17.

¹⁹ Tamtéž, s. 17.

Ondřeje II. V Matyášově listině z roku 1486 jsou výsady rozšířeny a potvrzeny pro veškeré saské obyvatelstvo Sedmíhradska, čímž vzniká samosprávná organizace *Universitas Saxonum* a národ sedmíhradských Sasů je oficiálně postaven na roveň Sikulům a maďarské šlechtě.²⁰

2.2 Reformace a její šíření mezi Němci v uherských zemích

Drtivá porážka u Moháče roku 1526 znamenala pro Uhry oslabení nejen politické a hospodářské, ale také církevně-kulturní, což znamenalo poměrně bezproblémový postup reformních idejí. Napomáhala tomu i celková společenská rozdrobenost (přílišná moc šlechty a boje o uherský trůn) a nevelký vliv státní církve.²¹ Luterská reformace se v Uhrách šířila mezi německým obyvatelstvem²² již ve dvacátých letech 16. století díky doprovodu Marie Habsburské (1505–1558), manželky Ludvíka Jagellonského (1506–1526). Členy královské družiny v Budíně byl též úzký kruh humanistů nakloněných reformním myšlenkám.²³

Rozdělení Uherského království do tří celků znamenalo rozdílný vývoj německého osídlení v jednotlivých oblastech. Německé osady v Turky obsazených vnitřních Uhrách byly již v druhé polovině 16. století vypleněny a povětšinou zanikly, městský život byl utlumen. Naopak pro Němce na Spiši, která spadala pod habsburskou nadvládu, nastalo období hospodářského rozvoje. Sedmíhradští Sasové se též chtěli připojit k habsburské monarchii, což v ostatních obyvatelích Sedmíhradska umocňovalo již zažehnutý odpor vůči německému živlu.²⁴ Avšak právě tam se nacházely nejlepší podmínky pro rozvoj reformního myšlení, především z důvodu vzájemné náboženské tolerance,²⁵ která byla v Evropě té doby naprostou výjimkou.

²⁰ Tamtéž, s. 18. Tyto tři feudální vrstvy spolu kooperovaly již od roku 1438, kdy vzniklo společenství *Unio Trium Nationum* jako reakce na vzpoury rolnictva, ovlivněného šířícími se myšlenkami husitského hnutí. Valašské (dnes rumunské) obyvatelstvo především z důvodu absence šlechtické vrstvy nebylo takto uznáno. HARASZTI, Endre: *The Ethnic History of Transylvania*. Astor Park 1971, s. 66.

²¹ VÁMBÉRI, Gusztáv: *Reformation und Gegenreformation in Ungarn. Beziehungen des Clusius zu Batthyány*. In: *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Heft 54: Carolus Clusius und seine Zeit. Symposium in Güssing 1973 (Vorträge)*, 1974, s. 40–41.

²² Maďarské obyvatelstvo se drtivou většinou přiklápělo ke kalvinismu. KOCSIS, Károly: *Changing Religious Pattern in the Carpatho-Pannonian Area*. *Geographica Pannonica*, 1, 1997, s. 14.

²³ BARTA, Gábor, BÓNA, István, KÖPECZI, Béla a kol.: *History of Transylvania*. Budapest 1994, s. 287.

²⁴ SZABÓ, s. 19.

²⁵ K právnímu zakotvení náboženské tolerance v Sedmíhradsku došlo podepsáním ediktu v Tordě roku 1568, čímž bylo zrovnoprávněno postavení římsko-katolické, luterské, kalvínské a unitářské konfese. Pravoslavná církev byla náboženstvím pouze tolerovaným, stejně tak i judaismus, islám či arménská katolická církev. SCHEINT, Daniel Gottlieb: *Das Land und Volk der Szeckler in Siebenbürgen in physischer, politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht. Erster und zweiter Theil: Die Landes- und die Volkskunde*. Pesth 1833, s. 160–161.

Prvním šířitelem luterství v Sedmíhradsku byl Johannes Honterus (psáno též Honter, 1498–1549), sedmíhradský Sas narozený v Brašově. Na konci třicátých let 16. století založil v Brašově tiskárnu, díky níž byly vydávány jeho teologické a geografické práce, které se mezi lidem těšily velké oblibě.²⁶ V roce 1542 Honterus formuloval základní principy vznikající Saské luterské církve a v říjnu téhož roku byla v Brašově sloužena poslední katolická mše. Podobný průběh se začal objevovat i v ostatních saských městech. V listopadu roku 1545 se Saské národní shromáždění v Sibini rozhodlo přijmout Honterův výklad Lutherova učení a jednotně ho zavést pro všechny sedmíhradské Sasy.²⁷ Mezi maďarské obyvatelstvo v Sedmíhradsku rozšířil luterství Sas Kaspar Helth (známý spíše pod svým pomadžarštěným jménem Gáspár Heltai, 1490/1510–1574), který v Kluži (maď. *Kolozsvár*, něm. *Klausenburg*) zavedl maďarská kázání a též přeložil do maďarštiny část Bible (konkrétně Pentateuch), na což navázali poté jeho následovníci a překlad celé Bible dokončili.²⁸

Na Spiši měla reformace obdobný průběh jako v Sedmíhradsku. Nejdříve se luterství šířilo mezi německy mluvícím obyvatelstvem, očividně z jazykových důvodů, neb nebyl třeba překlad Luterových spisů. Raným centrem reformace v oblasti Spiše bylo město Bardejov (maď. *Barfa*, něm. *Bartfeld*), kde proběhla první evangelická bohoslužba již v roce 1525.²⁹ Nejvýraznějším reformátorem mezi spišskými Sasy byl Leonhard Stöckel (1510–1560), který po svém návratu ze studií ve Wittenbergu, kde byl mimo jiné žákem Lutherovým a Melanctonovým, inovoval školský systém v Bardejově podle wittenberského vzoru. Z jeho tvorby je nutno vyzdvihnout německy psané školní drama *Historia von Susanne in Tragödienweise gestellt, zur Übung der Jugend zu Bartfeld* z roku 1559,³⁰ a především *Confessio Pentapolitana*, vyznání luterské víry pěti hornouherských královských měst – Bardejova, Košic (maď. *Kassa*, něm. *Kaschau*), Levoče (maď. *Lőcse*, něm. *Leutschau*), Sabinova (maď. *Kisszeben*, něm. *Zeben*) a Prešova (maď. *Eperjes*, něm. *Eperies*) z roku 1549. *Confessio Pentapolitana* bylo inspirací též pro *Confessio Heptapolitana* (vyznání sedmi báňských měst z roku 1559) a *Confessio Scepusiana* (vyznání 24 spišských měst z roku 1568). Všechna tři vyznání vznikla v duchu Augsburského vyznání (*Confessio Augustana*) Philippa Melancthona (1497–1560) z roku 1530.³¹

²⁶ *Honter*. Allgemeine deutsche Biographie. Band 13: Holstein – Jesup. Leipzig 1881, s. 78–83.

²⁷ BARTA a kol., s. 287.

²⁸ *Helth*. Allgemeine deutsche Biographie. Band 11: Hassenpflug – Hensel. Leipzig 1880, s. 711–713.

²⁹ SCHWARZ, Karl: *Leonhard Stöckel und das reformatorische Schulwesen in der Slowakei*. Brücken: Germanistisches Jahrbuch Tschechien–Slowakei, 3, 1995, č. 1–2, s. 284.

³⁰ Tamtéž, s. 288–289.

³¹ Tamtéž, s. 292–293.

S obdobím reformace je spojena i následná protireformace, která přivedla do oblasti Spiše zvláštní skupinu přistěhovalců německého původu, totiž anabaptisty neboli novokřtence,³² pro které se vžil pozdější název habáni.³³ Na Spiš přicházejí po roce 1620 z Moravy, odkud byli vyhnáni kvůli svým sympatiím k povstání českých stavů. Habáni tvořili poměrně uzavřenou komunitu, která se soustředila do jednotlivých dvorů, v jejichž čele stáli kazatelé. Ačkoli habáni pocházeli z více oblastí (např. z Porýní, Tyrolska, dnešního Švýcarska), jejich jednotícím prvkem byl německý jazyk a německé etnické uvědomění (sami se považovali za Němce a tak na ně pohlíželo i okolí).³⁴

2.3 Rekolonizace Uher po konci turecké nadvlády

Po karlovičském míru a vytačení Osmanské říše z Uher nastává období habsburské hegemonie v Evropě, a politika Habsburků se již na přelomu 17. a 18. století začíná orientovat na znovuosídlení Turky zpustošených oblastí. První náznaky tohoto procesu lze pozorovat již 16. září 1686, kdy se dvorská válečná rada ve Vídni rozhodla znovu osídlit vypleněné pevnosti, což bylo oficiálně potvrzeno 25. září téhož roku.³⁵ Byla ustavena plánovací komise v čele s Leopoldem Kollonichem (maď. Lipót Kollonich, 1631–1707),³⁶ který navrhl plán pod názvem *Einrichtungswerk* (vznikl mezi léty 1689–1690). Účelem bylo sepsat návrhy na teritoriální správu znovuzískaných uherských oblastí, ale Kollonich se zabýval problematikou mnohem širší, dotýkající se církevních, administrativních, soudních, hospodářských a vojenských záležitostí, aniž by se ohlížel na dřívější či již existující zákony. Oblasti vypleněné Turky doporučil osídlit z části původním obyvatelstvem a z části německými kolonisty. Cílem bylo nejen zlepšení hospodářské situace země, ale též germanizace obyvatelstva.³⁷ Na Kollonichův *Einrichtungswerk* odkazuje i první habsburský osídlovací patent (něm. *Impopulationspatent*) z 11. srpna 1689,³⁸ který společně se zákonem Karla VI. (1685–1740)

³² Radikální nábožensko-sociální hnutí se zakládá v reformované církvi, které zpochybňovalo závaznost křtu dítěte, jelikož ještě nedokáže používat rozum, a prosazovalo jedině křest dospělých. Hnutí vzniklo v první čtvrtině 16. století v Zürichu. Po jejich vyhnání z města se uchýlili nejprve do Bavorska, Hesenska a okolních zemí a poté na Moravu, odkud byli posléze nuceni též odejít. Část se jich usadila v nábožensky poměrně tolerantních Horních Uhrách. KALESNÝ, František: *Habáni na Slovensku*. Bratislava 1981, s. 13.

³³ Odvozeno nejspíše od německého *Haushaben*, jak nazývali své uzavřené dvory či celé osady. Tamtéž, s. 44.

³⁴ HORVÁTHOVÁ, s. 28–29.

³⁵ HOBEK, Martin: *Die Geschichte der Ungarndeutschen*. Wien 1997, s. 12.

³⁶ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kollonich-lipot-grof-leopold-kollonitsch-76509/> [25. 3. 2018]

³⁷ RADY, Martyn: *Customary Law in Hungary: Courts, Texts, and the Tripartitum*. Oxford 2015, s. 178.

³⁸ https://www.herder-institut.de/no_cache/bestaende-digitale-angebote/e-publikationen/dokumente-und-materialien/themenmodule/quelle/339/details/414.html [25. 3. 2018]

z let 1722–1723 tvoří právní podklady účelné kolonizace Uher. Práva německých kolonistů garantovaná výše zmíněnými listinami byla zpravidla písemně potvrzena ve smlouvách mezi majiteli panství a osadníky. Mezi tato práva patřila například volnost pohybu, šestileté osvobození od daní, roboty a ubytování vojáků či tříletý odklad povinností k majiteli panství.³⁹

Příčiny přesunu obyvatelstva byly mnohé. Pro rolnictvo byla hlavním důvodem špatná hospodářská situace po třicetileté válce, která zpustošila německé oblasti. Dále vysoká hustota obyvatelstva spojená s nedostatkem půdy, náboženský a politický tlak.⁴⁰ S vidinou slibovaných výhod se tak mnohé rodiny vykupovaly z poddanství a podstupovaly cestu do Uher. Výhodné podmínky lákaly nejprve obyvatelstvo z oblasti historického Švábska (něm. *Schwaben*, dnes součástí spolkových zemí Bádensko-Württembersko a Bavorsko),⁴¹ později z Alsaska (něm. *Elsass*, dnes na východě Francie), Lotrinska (něm. *Lothringen*, dnes též součást východní Francie), Franků (něm. *Franken/Frankenland*, součástí dnešních spolkových zemí Bádensko-Württembersko, Bavorsko, Hesensko a Durynsko) a Sárska (něm. *Saarland*, území shodné s dnešní spolkovou zemí Sársko).⁴²

Cílové oblasti lze rozdělit do šesti celků. Prvním je oblast jihozápadních Uher s centry ve městech Budín (maď. *Buda*, něm. *Ofen*), Pešť (maď. i něm. *Pest*), Veszprém (maď. *Veszprém*, něm. *Weißbrunn/Wesprim*), Stoličný Bělehrad (maď. *Székesfehérvár*, něm. *Stuhlweißenburg*), Ostřihom (maď. *Esztergom*, něm. *Gran*) a Vác (maď. *Vác*, něm. *Waitzen*).⁴³ Na tomto území byl německý element výrazný již od 12. století, za vlády Ondřeje II. byla například Pešť skoro výhradně německým městem,⁴⁴ ale jak již bylo zmíněno výše, s tureckou nadvládou došlo k výraznému útlumu německého vlivu ve městech a vesnická osídlení byla povětšinou zničena. Dalším celkem je specifický kraj nazývaný Švábské

³⁹ FATA, Márta: *Von der Ansiedlung zur Auswanderung*. In: FATA, Márta (ed.): *Die Schwäbische Türkei: Lebensformen der Ethnien in Südwestungarn*. Ergebnisse der Tagung des Instituts für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde in Tübingen vom 10. und 11. November 1994. Sigmaringen 1997, s. 19.

⁴⁰ SZABÓ, s. 22.

⁴¹ KRAUSS, Karl-Peter: *Deutsche Auswanderer in Ungarn. Ansiedlung in der Herrschaft Bóly im 18. Jahrhundert*. Stuttgart 2003, s. 31. Později se označení *Šváb* přeneslo na veškeré německé obyvatelstvo, které přišlo do Uher v 17. a 18. století. Dnešní pojem *dunajští Švábové* (něm. *Donauschwaben*) začal být používán až ve dvacátých letech 20. století a slouží jako nadřazený pojem zahrnující všechny švábské Němce přišedší do Uher od konce 17. až do druhé poloviny 19. století. Jednotlivé skupiny byly pak nazývány podle cílové oblasti, např. *banátské Švábové* (něm. *Banater Schwaben*) či *satmárské Švábové* (něm. *Sathmarer Schwaben*). HOBEEK, s. 20; CASAGRANDE, Thomas: *Die volksdeutsche SS-Division "Prinz Eugen". Die Banater Schwaben und die nationalsozialistischen Kriegsverbrechen*. Frankfurt/Main 2003, s. 88–89.

⁴² HOBEEK, s. 21.

⁴³ SZABÓ, s. 24.

⁴⁴ ALMÁSI, János: *Geschichte der Deutschen in Ungarn. Zusammenfassung mit Dokumenten*. Budapest 1999, s. 16.

Turecko (maď. *Sváb-Törökország*, něm. *Schwäbische Türkei*) nacházející se mezi Blatenským jezerem a řekami Dunaj a Dráva s centry v Pětikostelí (maď. *Pécs*, něm. *Fünfkirchen*) a Tolně (maď. *Tolna*, něm. *Tolnau*).⁴⁵ Obě oblasti patří v dnešním Maďarsku k územím s nejvyšší hustotou obyvatelstva s německými kořeny. Další cíle kolonistů byly historické oblasti Bačka (maď. *Bácska*, něm. *Batschka*, dnes zabírající malou část na jihu Maďarska, převážnou většinou v Srbsku), kde se dodnes nachází malá část německého obyvatelstva, Srem (maď. *Szerémség*, něm. *Syrmien*, na hranici dnešního Chorvatska a Srbska) a Banát (maď. *Bánság/Bánát*, něm. *Banat*, dnes rozdělený mezi Srbsko, Rumunsko a Maďarsko).⁴⁶ Posledním celkem je oblast okolo města Satu Mare (maď. *Szatmárnémeti*, něm. *Sathmar*) v Sedmihradsku (dnes na severozápadě Rumunska).⁴⁷ Kromě zmíněných oblastí měla vysoké procento německého obyvatelstva též města Segedín (maď. *Szeged*, něm. *Szegedin*), Zombor (maď. *Zobor*, něm. *Zombor*, dnes na jihu Slovenska), Osijek (maď. *Eszék*, něm. *Esseg*, dnes na východě Chorvatska), Komárno/Komárom (maď. *Komárom*, něm. *Komorn*, dnes rozděleno do dvou měst na hranici Slovenska a Maďarska), Záhřeb (maď. *Zágráb*, něm. *Agram*, dnes hlavní město Chorvatska) a Eger (maď. *Eger*, něm. *Erlau*).⁴⁸

Iniciátory kolonizace byli kromě vídeňské vlády také velkostatkáři a šlechtici, kteří nabízeli na svém území osadníkům půdu k obdělávání a domy opuštěné původním obyvatelstvem, a do vybraných oblastí posílali zprostředkovatele verbující německé kolonisty. Jako první tímto způsobem kolonizoval své pozemky v satmárské župě hrabě Sándor Károlyi (1668–1743), na jehož popud přišlo v 18. století ze Švábska osm tisíc osadníků.⁴⁹ Po vzoru Károlyiho zvali Němce do uherských oblastí i jiní šlechtici, například baron László Dóry (1738–1818) nabídl kolonistům osady v župě Tolna, či kníže Antal Grassalkovich (1694–1771), který pozval osadníky z Porýní a nechal pro ně v okolí Gödöllő (něm. *Getterle*) vystavět stovky domů.⁵⁰ V polovině 18. století se takto přistěhovali do horské oblasti Malých Karpat takzvaní *huncokári*, dřevorubci původem ze Štýrska, Horních Rakous a Bavorska, kteří byli pozváni rodem Pálffyů.⁵¹

⁴⁵ SZABÓ, s. 24. Dle dnešního členění se jedná o oblast přibližně se překrývající s župami Somogy, Tolna a Baranya.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ HAULER, Ernst: *Die abgetrennten Sathmarschwaben. A tömbröl leszakított szatmári svábok*. Passau 2004, s. 6.

⁵⁰ ALMÁSI, s. 19.

⁵¹ Etnonymum *huncokár* vzniklo z německého *Holzacker* (dřevorubec). Dřevorubecké řemeslo *huncokárů* bylo technologicky na vysoké úrovni a byli proto zvláště ceněni, jejich služba měla dědičný charakter a byla

Osídlování prostřednictvím šlechticů převažovalo především v první polovině 18. století, v druhé polovině výrazně přebíral tuto úlohu stát se svou osídlovací politikou, zaměřenou především na zalidnění Banátu a Bačky jakožto hraničních oblastí habsburské monarchie. Tato organizovaná kolonizace je v odborné literatuře nazývána *Schwabenzug* a dělí se do tří hlavních fází – karolinské (pod záštitou Karla VI.), tereziánské (pod záštitou Marie Terezie) a josefínské (pod záštitou Josefa II.).⁵² Nejranější karolinská fáze probíhala pouze mezi léty 1722 a 1726, jejím cílem bylo osídlení Temešvárského Banátu, provincie habsburské monarchie získané požarevackým mírem v roce 1718.⁵³ Osídlování probíhalo směrem od hranic a byl kladen důraz na německý původ kolonistů, jakož i na jejich loajalitu vůči habsburské monarchii.⁵⁴ Druhá, tereziánská fáze, probíhala mezi léty 1763 a 1772, a postupovala již jasně selektivním způsobem, kdy povolení k vystěhování získávali buď zámožnější kolonisté, kteří byli schopni zřídit si hospodářství vlastními silami,⁵⁵ či trestanci (v Bačce vzniklo v šedesátých letech 18. století několik trestaneckých kolonií).⁵⁶ Záměrem bylo zlepšit hospodářskou situaci v Uhrách výraznějším přílivem obyvatelstva. Právním podkladem této osídlovací vlny byl patent Marie Terezie (1717–1780) z 25. února 1763, který měl konkurovat tehdejšímu ruským a americkým kolonizačním nabídkám. Patent kolonistům zaručoval mimo jiné šestiletou volnost od daní a dostatek půdy pro orbu, stavbu domu i pasení dobytka.⁵⁷ Následujícím patentem, vydaným 21. září 1782 Josefem II. (1741–1790), začíná třetí fáze švábské kolonizace Banátu, která se postupem času rozšířila na oblast celého Švábského Turecka.⁵⁸

Po třetím velkém přesunu obyvatelstva se na konci 18. století v Uhrách nacházelo zhruba 1,1 milionu Němců. Původní německé osady vzniklé ve středověku tímto masivním přílivem ztratily svou prestiž a výsadní postavení, zato některé uzavřené oblasti s vysokým počtem německých obyvatel, které přišlo v 18. století, získaly větší slovo při oblastním rozhodování. K územím s nadpoloviční většinou Němců patřily oblasti západních Uher (dnešní Burgenland, zhruba 65 % Němců) a župy Tolna a Baranya (obě zhruba 67 %). Nižší,

odměňována naturáliemi a jistými výhodami. Své řemeslo, kterým se většinou vyučila celá rodina včetně dětí od dvanácti let, si udržovali uvnitř komunity, jež byla endogamní. HORVÁTHOVÁ, s. 29–30.

⁵² KRAUSS, s. 31.

⁵³ HINZ, Alexander: *Die Entstehung der Banater Schwaben*. Hamburg 2015, s. 17.

⁵⁴ Tamtéž, s. 23.

⁵⁵ KRAUSS, s. 32.

⁵⁶ SZABÓ, s. 31.

⁵⁷ VEICHTLBAUER, Ortrun: *Zwischen Kolonie und Provinz. Herrschaft und Planung in der Kameralprovinz Temeswarer Banat im 18. Jahrhundert*. Social Ecology Working Paper, November 2016, č. 167, s. 48.

⁵⁸ KRAUSS, s. 32–33.

ale stále výrazné procentuální zastoupení měli Němci v Bačce (zhruba 44 %) a banátských župách Torontál (zhruba 48 %) a Temeš (zhruba 42 %).⁵⁹

Ohromný přísun německého obyvatelstva do vybraných oblastí vedl na přelomu 18. a 19. století k nedostatku půdy, náboženské a etnické netoleranci, sociálním nepokojům a z toho plynoucí vnitřní migraci. Právně tomuto procesu napomohl sám císař Josef II. svým zákonem z roku 1781, ve kterém povoluje bezplatné stěhování poddaných a obnovuje staré, ač již často opomíjené svobody německých obyvatel Uher. Proudů německého obyvatelstva směřovaly převážně z přelidněné župy Tolna do sousední župy Baranya či severněji do oblasti mezi řekami Kapos a Sárvíz.⁶⁰ Nebylo výjimkou, že důvodem pro přesun bylo uplynutí doby, po kterou trvaly státem dané výhody, a tak kolonisté přesídlili do jiné uherské oblasti, kde podepsali nové listiny a byli znovu osvobozeni od většiny povinností.⁶¹ I tento proud byl výraznou součástí vnitřní migrace Němců v Uhrách, která probíhala až do poloviny 19. století.

2.4 Bouřlivé 19. století

V 19. století probíhal důležitý proces národního uvědomění jednotlivých etnik ve středovýchodní Evropě, Uhry nevyjímaje. Diferenciace budoucích národů probíhala nejvýrazněji na kulturní a jazykové rovině, proto se spouštěčem nespokojenosti v mnohonárodnostním obyvatelstvu habsburské monarchie stal centralizační krok císaře Josefa II., totiž jazykové nařízení z 26. dubna 1784, na které později navazovali též jeho nástupci.⁶² Smyslem jazykového nařízení bylo nahradit latinu jakožto úřední jazyk němčinou a vyučovat na školách německy. Proti těmto germanizačním snahám se zvedla vlna odporu v neněmeckém obyvatelstvu monarchie, zároveň se však objevila iniciativa vedoucí k národním hnutím jednotlivých národnostních skupin obyvatel.⁶³

Národní uvědomění Němců v Uhrách nebylo jednotné z několika důvodů. Německé osídlení bylo rozdělené do jednotlivých diaspor, přišlo do Uher ve více vlnách s různým právním podkladem a postavením. Německé obyvatelstvo, které se přistěhovalo do Uher ve středověku, tvořili především měšťané s feudálními právy, kdežto kolonisté z 18. století pocházeli z řad řemeslníků a v neposlední řadě též sedláků a rolníků, kteří měli postavení

⁵⁹ SZABÓ, s. 32–33.

⁶⁰ FATA (1997), s. 25–28.

⁶¹ TRESSEL, Anton: *Die ersten deutschen Siedler von Obergalla*. Deutscher Kalender, 2007, s. 220.

⁶² KÖNIG, Christoph: *Germanistik in Mittel- und Osteuropa. 1945–1992*. Berlin–New York 1995, s. 257.

⁶³ SZABÓ, s. 38.

nevolníků. Rozdílné sociální postavení, teritoriální rozdrobenost a různá míra asimilace bránily jednotnému národnímu vystoupení,⁶⁴ což se projevilo i během revolučních čtyřicátých let 19. století, kdy německé obyvatelstvo Uher vytvořilo dva protichůdné názorové proudy. Jedna část, především utlačovaná a výrazně asimilovaná rolnická vrstva, se klonila k liberalizaci společnosti symbolizované revolucí. Naopak německé měšťanstvo si chtělo zachovat svá středověká práva a výsady, o které muselo soupeřit se stále vlivnějším židovským obyvatelstvem. Po vypuknutí revoluce v březnu 1848 však převládl názor příklánějící se k liberalizaci a uherští Němci se rozhodli podpořit Maďary v boji za nezávislost, bránili hraniční oblasti proti vpádům bána Jelačice a ve vytvořené honvédské armádě tvořili až 15 % celkového počtu vojáků a důstojníků.⁶⁵ Jiná situace nastala v Sedmihradsku. Sedmihradští Sasové se postavili na stranu Habsburků, stejně jako Valaši, kteří začali drancovat maďarská a sikulská sídla se záměrem vydobýt si vlastní samosprávu. Sasové se obávali, že v případě připojení Sedmihradska k Uhrám a uherské vládě přijdou o svou autonomii a středověké výsady, které byly garantovány habsburskou nadvládou, a nastane tvrdá maďarizace.⁶⁶ Konec revoluce ve prospěch habsburské monarchie byl pro německé obyvatelstvo Uher dvousečnou zbraní. Díky germanizaci a byrokratizaci sice získalo mnoho uherských Němců pozice ve státní správě, ale vyostřily se konflikty mezi německým a neněmeckým obyvatelstvem, které zčásti ovlivnily i situaci v pozdějších letech.⁶⁷

Po rakousko-uherském vyrovnání byl roku 1868 vyhlášen národnostní zákon postupně nahrazující němčinu maďarštinou a vedoucí k maďarizaci obyvatelstva ve smyslu jednotného uherského národa. Ačkoli garantoval práva i pro jiné národy v rámci Uherska, jako například možnost užívání nemaďarského jazyka na základních školách a ve správě nebo zakládání spolků, žádné z daných nařízení nevešlo v platnost.⁶⁸

V poslední třetině 19. století ovládla s notným zpožděním Uhersko industrializace, která měla za následek příliv pracovních sil v první řadě z Německé říše a rakouské části habsburské monarchie.⁶⁹ Rychlé zvýšení počtu obyvatel v už tak vysoce zalidněném Uhersku

⁶⁴ Tamtéž. Nutno poznamenat, že toto se netýkalo sedmihradských Sasů, kteří tvořili jednotnou etnickou skupinu se statusem uznaného politického národa, založenou na feudálních právech z 15. století.

⁶⁵ SIMON, Péter V.: *Die ungarländische Deutschen vor und während der Revolution 1848*. Deutscher Kalender, 1999, s. 226–228. Například Georg/György Klapka, banátský Šváb s českými předky, či generálové Anton/Antal Vetter a Josef/József Bayer. Spišské saské kořeny měl dokonce i Artúr Görgey. MANHERZ, Karl: *Die Ungarndeutschen*. Budapest 1998, s. 27.

⁶⁶ HARASZTI, s. 102–108.

⁶⁷ ALMÁSI, s. 30.

⁶⁸ MANHERZ (1998), s. 29.

⁶⁹ Roku 1890 tvořilo německy mluvící obyvatelstvo 25,3 % celkového počtu lidí zaměstnaných v uherském průmyslu. ALMÁSI, s. 32.

vyvolalo migrační proudy mířící za hranice monarchie, především do Spojených států amerických (hlavně státy New York, Pennsylvania a Illinois), v nesrovnatelně menší míře též do Rumunska, Německa, Itálie a Ruska.⁷⁰ Na přelomu 19. a 20. století bylo v Americe okolo 50 tisíc migrantů z Rakousko-Uherska, v roce 1907 již 170 tisíc, přičemž uherští Němci tvořili z tohoto počtu 12 %. Oblasti, ze kterých odcházelo nejvíce migrantů, patřily již od středověku k tradičním územím s německým obyvatelstvem. Na prvním místě stály hornouherské oblasti a Sedmihradsko, dále západní Uhersko a župy Veszprém, Tolna, Šoproň (maď. *Sopron*, něm. *Ödenburg*), Ráb (maď. *Győr*, něm. *Raab*) a Mošoň (maď. *Moson*, něm. *Wieselburg*). Mnoho vystěhovalců našlo v cílových oblastech svůj nový domov, velká část se ale po několika letech vracela zpět do Uherska s našetřenými penězi a uchýlovala se na okraje velkých měst, čímž byl zesílen proces moderní urbanizace.⁷¹

2.4.1 Počátky spolkové činnosti Němců v Uhersku

Se vzrůstajícím tlakem maďarizace v 19. století vznikla mezi příslušníky nemaďarskojazyčných skupin obyvatelstva uherského státu potřeba sdružovat se a pěstovat tak vlastní jazyk a kulturu. Spolková činnost ze začátku vzkvétala hlavně v Banátu, kde vznikaly již v padesátých letech různé náboženské a pěvecké kroužky, nejprve smíšené, poté v šedesátých a sedmdesátých letech již národnostně vyhraněné. První německé spolky v Uhrách, resp. Uhersku měly charakter lokální a především hospodářský a kulturně-náboženský, nikoli politický, což bylo dáno faktem, že uherské vládní úřady až do konce 19. století potlačovaly sdružení, která by se názvem či programem hlásila výhradně k určité národní skupině. To mělo předejít vzniku výraznějšího národního hnutí či pangermanismu a panslavismu, čehož se uherská vláda právem obávala.⁷²

Nejvýznamnějším hospodářským společenstvím zaměřeným na německou oblast v Uhersku byl *Jihouherský zemědělský rolnický spolek* (maď. *Délvidéki Földművelők Gazdasági Egyesülete*, něm. *Südungarischer Landwirtschaftlicher Bauernverein*) založený roku 1891 v Temešváru (maď. *Temesvár*, něm. *Temeschburg*) Ferencem Blaskovicsem (1864–1937), který byl v kontaktu s maďarskými agrárními organizacemi a již od počátku šel na ruku

⁷⁰ FATA (1997), s. 34.

⁷¹ MAGVAS, Emil: *Ungarndeutsche Auswanderer nach Amerika*. Deutscher Kalender, 2012, s. 214.

⁷² SEEWANN, Gerhard: *Geschichte der Deutschen in Ungarn. Band 2: 1860 bis 2006*. Marburg 2012, s. 114–115. Například v Pětikostelí byl v roce 1864 založen a roku 1883 obnoven občanský spolek s názvem *Německé kasino* (maď. *Német Kaszinó*, něm. *Deutsches Casino*), který byl ale roku 1895 pomadžarštěn. Tamtéž, s. 114.

maďarizační politice státu.⁷³ První hospodářská organizace sloužící ku prospěchu pouze německým rolníkům vznikla až roku 1913 v banátském městě Vršac (maď. *Versec*, něm. *Werschetz*, dnes v Srbsku) pod názvem *Německý rolnický spolek* (maď. *Német Gazdasági Szövetség*, něm. *Deutscher Bauernbund*), omezovala se však pouze na oblast jižních Uher.⁷⁴ Vedle sdružování se do hospodářských spolků rostl postupně také zájem o politickou angažovanost. Nejlepší předpoklady pro úspěšné vystoupení na moderní politické scéně měli sedmihradští Sasové, kteří již od 15. století disponovali širokou autonomií. Ačkoli jejich samosprávná organizace *Universitas Saxonum* byla roku 1876 po bezmála čtyřech stech letech své existence ze zákona rozpuštěna a saská teritoriální autonomie zlikvidována,⁷⁵ nezastavilo je to ve snaze prosazovat zájmy německojazyčného obyvatelstva Sedmihradska. Ještě téhož roku byla založena *Saská lidová strana* (maď. *Szász Néppárt*, něm. *Sächsische Volkspartei*) se sídlem v tradičním městě sedmihradských Sasů, Sibini.⁷⁶ Mnoho jejich představitelů mělo díky mandátům v uherském sněmu možnost tlumočit tužby a stížnosti Němců v Uhersku a bojovat proti maďarizaci, ale ve skutečnosti ustupovali vládní politice a upřednostňovali své vlastní zájmy.⁷⁷ Výjimkou byl Edmund Steinacker (1839–1929), který usiloval o probuzení stále více se asimilujícího německého měšťanstva, jakož i rozsáhlejší spolupráci s ostatními nemaďarskými národy uherského státu. Svými liberálními postoji, kontakty s pangermánskými organizacemi v Rakousku a Německu a otevřenou kritikou maďarizace si vytvořil mnoho nepřátel. Postavil si proti sobě nejen maďarský politický tisk,⁷⁸ ale také ministerského předsedu Kálmána Tiszu, a roku 1888 tak byl Steinacker nucen se svého mandátu vzdát a přesunout se do Vídně.⁷⁹ Rostoucí národní uvědomění německých

⁷³ Tamtéž, s. 115–116; TILKOVŠKY, Loránt: *Zeitgeschichte der Ungarndeutschen seit 1919. Mit einer Vorgeschichte*. Budapest 1991, s. 26–27.

⁷⁴ SEEWANN (2012), s. 116.

⁷⁵ K podrobnému zápisu jednání uherského sněmu ve věci zrušení autonomie sedmihradských Sasů viz *Die Zertrümmerung des Königsbodens. (Aus den Sitzungen des ungarischen Abgeordnetenhauses vom 22., 23. und 24. März 1876)*. Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt, č. 683, 25. März 1876, s. [3073]–3076; č. 684, 28. März 1876, s. [3079]–3085; č. 685, 29. März 1876, s. [3087]–3090; č. 686, 30. März 1876, s. [3093]–3097; č. 687, 31. März 1876, s. [3099]–3100; č. 688, 1. April 1876, s. [3013]–3106; č. 689, 2. April 1876, s. [3109]–3113; č. 690, 4. April 1876, s. [3115]–3119; č. 691, 5. April 1876, s. [3123]–3124.

⁷⁶ TILKOVŠKY (1991), s. 27.

⁷⁷ GOTTAS, Friedrich: *Zur Nationalitätenpolitik in Ungarn unter der Ministerpräsidentenschaft Kálmán Tiszás*. Südostdeutsches Archiv, 1974/1975, s. 94. V *Saské lidové straně* vznikl v osmdesátých letech 19. století rozkol a v roce 1890 se rozštěpila na dvě frakce, konzervativní „Černé“ a radikální „Zelené“. Zelení se nakonec oddělili úplně, v čele s Lutzem Korodim (1867–1954) založili roku 1894 vlastní stranu pod názvem *Burzenlandská saská měšťansko-rolnická strana* (něm. *Burzenländer Sächsische Bürger- und Bauernpartei*) a navázali úzké styky s nacionalistickými a pangermánskými spolky v Německé říši. Ještě toho roku byla strana zakázána. TILKOVŠKY (1991), s. 27.

⁷⁸ *Steinacker Ödön*. Budapesti Hirlap, č. 328, 1888. november 27., s. [1].

⁷⁹ GOTTAS, s. 95–96.

obyvatel Uherska, podporováno navíc z čerstvě sjednocené Německé říše, se už ale nedalo zastavit.

2.4.2 Pod ochranným křídlem Německé říše

Sjednocením Německa v roce 1871 a nástupem německého imperialismu došlo k zesílení ideologie pangermanismu, a jako u jiných etnicky podložených pan-hnutí bylo cílem pangermanismu sjednocení všech svých členů uvnitř i vně národního státu.⁸⁰ Dosavadní dva směry německé společnosti, tzv. maloněmecký (omezující se pouze na obyvatelstvo Německé říše, něm. *Kleindeutschum*) a velkoněmecký (beroucí v potaz i české a rakouské země, něm. *Großdeutschum*), byly doplněny o tzv. všenněmeckví (něm. *Alldeutschum*), které zahrnovalo veškeré německé obyvatelstvo po celém světě.⁸¹ Zprvu se němectvím v zahraničí zabývali jen geografové a etnografové,⁸² širší rozmach nacionalistického hnutí pak nastal po vzniku prvních tzv. ochranných spolků (něm. *Schutzvereine*) na území Německé říše a předlitavské části Rakousko-Uherska v posledním dvacetiletí 19. století.⁸³

Prvním významným ochranným spolkem na podporu německého nacionalismu na území Rakousko-Uherska se stal *Německý školský spolek* (něm. *Deutscher Schulverein*), který vznikl ve Vídni v květnu 1880⁸⁴ a svou aktivitu zaměřoval na zakládání a udržování německojazyčných škol v rakouských oblastech, kde Němci tvořili menšinovou část obyvatelstva.⁸⁵ Organizace měla velké množství poboček na území Předlitavska, několik z nich i na území Německé říše. Říšské pobočky se ale nechtěly orientovat pouze na rakouské Němce, boj o udržení a rozvoj němectví probíhal i v jiných oblastech, proto pod vedením

⁸⁰ ŠTOLLOVÁ, Sandra: *Pangermanismus. Ideové základy pan-hnutí, historický vývoj a proměna myšlenkového směru v ideologii*. Praha 2016, s. 17.

⁸¹ KOŘALKA, Jiří: *Všenněmecký svaz a česká otázka koncem 19. století*. Praha 1963, s. 19.

⁸² Například STRICKER, Wilhelm: *Die Verbreitung des deutschen Volkes über die Erde. Ein Versuch*. Leipzig 1845; NABERT, Heinrich: *Die Verbreitung der Deutschen in Europa 1844–1888*. Glogau 1890; BÖCKH, Richard: *Der Deutschen Volkszahl und Sprachgebiet in den europäischen Staaten: Eine statistische Untersuchung*. Berlin 1869.

⁸³ Německé ochranné spolky se staly inspirací pro vznik maďarských ochranných spolků či spolků přímo maďarizačních, které byly zakládány jak státem, tak i samotnými místními úřady. Mezi nejznámější patří *Hornouherský maďarský kulturní spolek* (maď. *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület*, FEMKE, zal. 1882), *Sedmíhradský maďarský kulturní spolek* (maď. *Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület*, EMKE, zal. 1885) a *Jihouherský maďarský kulturní spolek* (maď. *Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület*, DEMKE, zal. 1887). Menší spolky na regionální úrovni vznikaly například v Satu Mare, Budapešti či Prešpurku. Ačkoli se tyto maďarské spolky prezentovaly jako „kulturní“, jejich záměrem byla důsledná maďarizace etnik žijících na území Uherska, což povzbuzovalo v aktivitě ochranné spolky v Německu, u kterých sílil pangermánský a nacionalistický ráz. SEEWANN (2012), s. 54–55.

⁸⁴ Tiskovým orgánem spolku byl list *Deutsche Worte*, od roku 1883 *Unverfälschte Deutsche Worte*, který pod vlivem Karla Iro (1861–1934) a Georga von Schönerera (1842–1921) získal silně nacionalistický, pangermánský a antisemitistický ráz.

⁸⁵ SEEWANN (2012), s. 52.

berlínské pobočky vznikl roku 1881 *Všeobecný německý školský spolek* (něm. *Allgemeiner Deutscher Schulverein*), který sjednocoval ochranné spolky na území celé Německé říše.⁸⁶

Idea jednotné organizace rezonovala již dříve na více místech, nejčastěji šlo o univerzitní studenty a profesory, kteří zakládali místní spolky. V Berlíně tak fungovalo *Sdružení pro pěstování němectví na berlínské univerzitě* (něm. *Vereinigung zur Pflege des Deutschtums an der Universität Berlin*), dále *Centrální spolek pro obchodní geografii a německé zájmy v zahraničí* (něm. *Zentralverein für Handelsgeographie und deutsche Interessen im Ausland*), který měl základnu též v Berlíně a neaktivnější pobočku v Lipsku, nebo *Spolek pro ochranu německých zájmů v zahraničí* (něm. *Verein zum Schutze deutscher Interessen im Auslande*) v Mnichově. Tyto spolky byly prvními, jejichž zájmem byla aktivní a expanzivní koloniální politika podpořená národně uvědomělými německými diasporami v zahraničí. Vznik vídeňského obranného spolku byl inspirací a zároveň silným impulzem ke spolupráci jednotlivých spolků a vzniku *Všeobecného německého školského spolku*.⁸⁷ Ten se zpočátku zaměřoval především na situaci v Uhersku, a to ze dvou důvodů, totiž kvůli sílícím maďarizačním tendencím a mnohým osobním kontaktům se sedmihradskými Sasy. Právě na obranu sedmihradských Sasů bylo vydáno první prohlášení spolku z listopadu 1881, které upozorňovalo na maďarizační postupy v uherském školství, jakož i na středoškolský zákon výrazně potlačující výuku jazyků nemaďarských národních skupin, který byl právě uherským sněmem připravován.⁸⁸ Kromě různých prohlášení, letáků a novinových článků vznikaly též spisy, zabývající se maďarizací a potlačováním němectví v Uhersku, největší rozruch vyvolal pamflet *Hungarica* heidelberského právníka Rudolfa Heinzeho (1865–1928).⁸⁹

Reakce ze strany Maďarů se objevila téměř okamžitě. Přímoou odpověď na výše zmíněné spolkové prohlášení vydal hned v lednu 1882 budapešťský politik a novinář Ambrus Neményi (1852–1904).⁹⁰ Na Heinzeho pamflet reagoval obsáhlou brožurou anonymní autor,⁹¹ a kromě

⁸⁶ BARTA, Erwin; BELL, Karl: *Geschichte der Schutzarbeit am deutschen Volkstum*. Dresden 1930, s. 117–124.

⁸⁷ WEIDENFELLER, Gerhard: *VDA. Verein für das Deutschtum im Ausland. Allgemeiner Deutscher Schulverein (1881–1918). Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Nationalismus und Imperialismus im Kaiserreich*. Frankfurt am Main 1976, s. 140–145. Ačkoli zájmy říšského obranného spolku se od vídeňského v několika směrech lišily. Kromě důvodů hospodářských (Němci v zahraničí podporovali německý export, vystěhovalci v zámoří rozšiřovali německé firmy) tu byly i důvody politické. Rozvoj německých diaspor v okolních státech znamenal úrodnou půdu pro iredentismus a imperialistickou propagandu, což se později projeвило především ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století. Tamtéž, s. 149.

⁸⁸ Tamtéž, s. 171–172.

⁸⁹ HEINZE, Rudolf: *Hungarica. Eine Anklageschrift*. Freiburg im Breisgau–Tübingen 1882.

⁹⁰ NEMÉNYI, Ambrus: *Der "Allgemeine Deutsche Schulverein" und Ungarn*. Ungarische Revue, 1882, s. 37–68. Vyšlo též jako samostatná publikace v Budapešti, viz NEMÉNYI, Ambrus: *Hungaricae Res*. Budapest 1882.

⁹¹ *Dr. Heinze's Anklageschrift „Hungarica“ im Lichte der Wahrheit*. Pressburg–Leipzig 1882.

toho bylo téma zeširoka rozebíráno v maďarském tisku.⁹² Nadto byly do německých novin mimo Uhersko zasílány dopisy, které měly čtenáře přesvědčovat o příznivé situaci uherských Němců, vyvracet tvrzení o maďarizaci a upozorňovat na nepotřebnost říšských ochranných spolků. Dopisy byly psány anonymně, ale měly utvářet dojem, že pochází od uherského občana německého původu. I tyto případy byly samozřejmě v uherském německém tisku komentovány.⁹³

Německo-maďarské šarvátky neunikly ani uherskému sněmu, na jehož setkání v lednu a únoru 1882 se vůči *Všeobecnému německému školskému spolku* ostře ohradil maďarský poslanec Ottó Herman (1835–1914), prohlašujíc, že činnost spolku je iniciována sedmihradskými Sasy, je zaměřena výhradně proti Uhersku a může vést až k ozbrojenému zásahu.⁹⁴ Uherský premiér Kálmán Tisza (1830–1902) ve své řeči z 20. února 1882 prohlásil jednání spolku za vměšování se do vnitřních záležitostí jiného státu a veškerá veřejná obvinění z maďarizace německého obyvatelstva rezolutně popřel.⁹⁵

Akce *Všeobecného německého školského spolku* byla významná jak pro uherské Němce, na jejichž situaci bylo poprvé opravdu výrazně upozorněno, tak pro spolek samotný, který se tímto dostal do povědomí především německých politiků, a mohl začít rozvíjet svou činnost i na politické rovině.⁹⁶ V roce 1908 byla organizace přejmenována na *Spolek pro Němce v zahraničí* (něm. *Verein für das Deutschtum im Ausland*, VDA) a zaujal vedoucí pozici mezi německými spolky.⁹⁷

Pravděpodobně nejdůležitější pangermánskou organizací se stal *Všeobecný německý svaz* (něm. *Allgemeiner Deutscher Verband*, ADV),⁹⁸ založený Carlem Petersem (1856–1918) v Berlíně roku 1886. ADV zpočátku stagnoval, jelikož jeho vedoucí osobnosti neměly jednotné názory ohledně rozsahu německého imperialismu,⁹⁹ ale postupně se organizace konsolidovala. Spolek se od roku 1891 začal výrazně orientovat na zachování německého národního

⁹² Např. *A vádirat*. Pesti Hirlap, č. 22, 1882. január 22., s. [1]–2; *Német izgatás Magyarországon ellen*. Pesti Hirlap, č. 60, 1882. március 1., 2-ik melléklet a "Pesti Hirlap" 60-141 számához, nestr.; *A német nemzetiség állítólagos elnyomása hazánkban*. A Hon, č. 12, 1882. január 12, s. [1]–2. (ranní vydání) Na vzniklý rozruch na německo-maďarské politické scéně reagovaly i české noviny, např. *Všeobecný německý Schulverein*. Čech, č. 12, 15. ledna 1882, s. 3.

⁹³ O jednom takovém případě je pojednáno např. v článku *Offiziöle Wahrheitsliebe*. Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt, č. 2889, 19. Juni 1883, s. [611]–612.

⁹⁴ WEIDENFELLER, s. 180.

⁹⁵ Tamtéž, s. 181. Na potvrzení jeho slov byla v následujících měsících organizována provládní setkání uherských Němců v Banátu, Spiši, Bačce a Sremu, kteří protestovali proti zásahům *Všeobecného německého školského spolku* a posílali vedení spolku odmítavé dopisy a rezoluce. Tamtéž, s. 184.

⁹⁶ Tamtéž, s. 182.

⁹⁷ LUTHER, Tammo: *Volkstumspolitik des Deutschen Reiches 1933–1938. Die Auslandsdeutschen im Spannungsfeld zwischen Traditionalisten und Nationalsozialisten*. Stuttgart 2004, s. 44–45.

⁹⁸ Celým názvem *Všeobecný německý svaz k podpoře zámořských německonacionálních zájmů* (něm. *Allgemeiner Deutscher Verband zur Förderung überseeischer deutschnationaler Interessen*).

⁹⁹ ŠTOLLOVÁ, s. 74.

uvědomění ve všech zemích a zároveň si kladla za cíl rozšiřovat v Německé říši povědomí o Němcích v zahraničí. K tomu měla sloužit knižní řada *Der Kampf um das Deutschtum*, na obálce s ikonickým vyobrazením jezdce ve zbroji, ověčeného svatozáří a s říšským praporem v ruce. Jednotlivé spisy této řady se věnovaly německým diasporám po celém světě, Uhersko nevyjímaje. Právě o Němcích v Uhersku a Sedmihradsku pojednává spis *Deutschtum und Magyarisierung in Ungarn und Siebenbürgen*,¹⁰⁰ devátý svazek této řady, jehož autorem je historik Franz Guntram Schultheiss (1856–1915).¹⁰¹

Širší strukturální změny v organizaci probíhaly mezi léty 1893 a 1894, kdy se stal předsedou svazu lipský statistik Ernst Hasse (1846–1908). Všeněmectví se stalo ústředním pojmem, který byl využit v názvu svazového periodika, týdeníku *Alldeutsche Blätter* (vycházel od 1. ledna 1894), a poté v novém názvu celé organizace, která se 1. července 1894 přejmenovala na *Všeněmecký svaz* (něm. *Alldeutscher Verband*).¹⁰² Do centra pozornosti svazu se dostala nová idea střední Evropy, kterou jako první formuloval Ernst Hasse nejdříve v anonymně vydaném letáku *Großdeutschland und Mitteleuropa um das Jahr 1950*¹⁰³ a později podrobněji ve svých spisech *Deutsche Politik*¹⁰⁴ z let 1905–1908. Dle Hasseho se mělo stát mocenským centrem tzv. „Mitteleupy“ Velké Německo (něm. *Großdeutschland*) – spolkový stát sestávající z Německé říše a připojených území, která jsou osídlena německým etnikem, především Rakousko, Uhersko a polské oblasti.¹⁰⁵ Ještě radikálněji Hasseho myšlenky rozvinul jeho nástupce a předseda *Všeněmeckého svazu* mezi léty 1908 a 1939, Heinrich Claß (1868–1953).

Pod vedením soudního rady Claße, mimo jiné člena rasisticko-antisemitského *Německého spolku* (něm. *Deutschbund*), se součástí politiky *Všeněmeckého svazu* stala rasová hygiena a podpora rasového výzkumu. Spis *Wenn ich der Kaiser wär'*,¹⁰⁶ který Claß vydal pod pseudonymem Daniel Frymann, byl prvním populárně-naučným pokusem zkombinovat nacionalistické myšlenky s antropologicko-eugenickými poznatky. Ačkoli kniha nebyla

¹⁰⁰ SCHULTHEISS, Fr[anz] Guntram: *Deutschtum und Magyarisierung in Ungarn und Siebenbürgen*. München 1898.

¹⁰¹ Konkrétně uherské vnitřní a menšinové politice se věnovalo více členů *Všeněmeckého svazu*, například i jeho rakouský člen Paul Samassa (1868–1941), redaktor *Alldeutsche Blätter*, ve své knize *Der Völkerstreit im Habsburgerstaat*. SAMASSA, Paul: *Der Völkerstreit im Habsburgerstaat*. Leipzig 1910.

¹⁰² PETERS, Michael: *Der Alldeutsche Verband am Vorabend des Ersten Weltkrieges (1908–1914)*. Frankfurt am Main 1996, s. 28–29.

¹⁰³ [HASSE, Ernst]: *Großdeutschland und Mitteleuropa um das Jahr 1950: Von einem Alldeutschen*. Berlin 1895.

¹⁰⁴ Vyšlo souborně ve dvou svazcích s podtituly *Heimatpolitik* (München 1907) a *Weltpolitik* (München 1908).

¹⁰⁵ HASSE, Ernst: *Deutsche Grenzpolitik*. München 1906, s. 7–13

¹⁰⁶ FRYMANN, Daniel: *Wenn ich der Kaiser wär'*. *Politische Wahrheiten und Notwendigkeiten*. Leipzig 1912.

propagována jako oficiální stanovisko *Všeněmeckého svazu*, byla veřejností tak vnímána, a představovala normativně všenečeský pohled na svět až do první světové války.¹⁰⁷

2.4.3 Rakouský zájem o uherské Němce

Rakouská podpora uherských Němců byla podstatně menší, a to především proto, že se pangermánské spolky v Předlitavsku zaměřovaly hlavně na německé obyvatelstvo v Čechách a Rakousku.¹⁰⁸ Nicméně i díky osobním kontaktům a vazbám se objevil zájem také o uherské Němce.¹⁰⁹ Vůdčí postavou rakouského pangermánského hnutí zaměřeného na západní Uhersko byl Josef Patry (1870–1953), učitel z Vídně, jenž své protimaďarské myšlenky a ideu připojení západouherských žup k Rakousku poprvé formuloval v červnu 1906 v článku *Westungarn zu Deutschösterreich*, který později vyšel také ve formě brožury.¹¹⁰ O devět měsíců později, 9. března 1907, vznikl pod jeho vedením *Spolek pro zachování německví v Uhersku* (něm. *Verein zur Erhaltung des Deutschtums in Ungarn*), mezi jehož hlavní cíle patřilo připojení západního Uherska (pozdější Burgenland) k Rakousku,¹¹¹ vytvoření lepšího odbytiště pro uherské německé zemědělce a zlepšení tak jejich finanční situace, a především podpora německých rodin, školek a škol v boji proti maďarizaci.¹¹² Tiskovým orgánem *Spolku pro zachování německví v Uhersku* byl čtvrtletník *Deutsch-Ungarn*, který byl jediným periodikem soustřeďujícím se pouze na tuto oblast. Spolek se postupem času rozšířil nejen do okolí Vídně, ale i do zahraničí, před začátkem první světové války vznikly pobočky v Německu (Lipsko, Halle, Hannover aj.) a dokonce i v Americe (Chicago). Jedna odnož spolku, v pořadí devátá, byla založena roku 1913 i samotnými západouherskými Němci

¹⁰⁷ Kniha byla v Německé říši tak populární, že do roku 1914 vyšla v pěti vydáních po pěti tisících výtisků, během první světové války vyšlo vydání šesté a v roce 1925 sedmé. PETERS, s. 35–40.

¹⁰⁸ Nejvýraznějším představitelem pangermanismu v Rakousku byl Georg von Schönerer (1842–1921), spoluautor Lineckého programu (1882), který svým antisemitismem a rasovou ideologií ovlivnil Adolfa Hitlera. *Schönerer Georg von, Politiker*. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Band 11. Wien 1995, s. 66–68.

¹⁰⁹ Národnostní neshody v západním Uhersku byly v dobovém rakouském tisku často rozebírány, viz např. MEIDLINGER, Gregor: *Der schnelle Beweis. Eine Kulturskizze aus Ungarn*. Reichspost, č. 199, 1. September 1906, s. [1]–2.

¹¹⁰ PATRY, Josef: *Westungarn zu Deutschösterreich*. Wien 1906. Podrobněji k celému hnutí za připojení západního Uherska k Rakousku viz DUJMOVITS, Walter: *Der Beitrag der in Wien lebenden Burgenländer zur Angliederung ihrer Heimat an Österreich*. Burgenländische Heimatblätter, 23, 1961, Heft Nr. 3, s. 108–117; SCHLEINZER, Friedrich: *Von Westungarn zum Burgenland. Magyarischer und deutsch-österreichischer Nationalismus 1867–1922*. Burgenländische Heimatblätter, 47, 1985, Heft Nr. 3, s. 97–106.

¹¹¹ SCHÖDL, Günter: *Alldeutscher Verband und deutsche Minderheitenpolitik in Ungarn 1890–1914. Zur Geschichte des deutschen "extremen Nationalismus"*. Frankfurt am Main 1978, s. 121.

¹¹² DUJMOVITS, s. 108–109.

sídlícími ve Vídni, nesla název *Němečtí krajané z Uherska* (něm. *Deutsche Landsleute aus Ungarn*) a v jejím čele stál Thomas Polz.¹¹³

Dalším spolkem vzniklým ve Vídni, v tomto případě již pouze kulturním, nepolitickým, byl *Švábský spolek* (něm. *Schwabenverein*), založený v lednu 1907. Záměrem spolku bylo sjednotit ve Vídni pobývajících banátské Šváby, poskytovat jim potřebné kontakty a společně pěstovat své zvyky. Kromě organizování rozličných oslav, setkání a přednášek vybudoval spolek i vlastní knihovnu, založil pěvecký kroužek a vydával měsíčník *Unsere Heimat*.¹¹⁴

2.4.4 Německé studentstvo z Uherska

Významným činitelem byla též německá mládež, která z Uherska vyjížděla na studia do rakouské části monarchie či do Německa. Studentské spolky byly zakládány po vzoru buršáckých spolků (něm. *Burschenschaft*) již od roku 1815, po mnohých zákazech ale docházelo k celkovému rozvoji až po roce 1848. Co se týče Němců z uherské části monarchie, kromě členství v říšských, potažmo rakouských spolcích si zakládali i své vlastní. Neaktivnější v tomto směru byli sedmihradští Sasové, kteří v květnu 1850 založili ve Vídni spolek *Saxonia*, o něco později v březnu 1853 spolek *Transsylvania* na univerzitě v Tübingen, a postupem času další v univerzitních městech v celém německy mluvícím prostoru.¹¹⁵ Po zavedení maďarizačního školského zákona roku 1883 se počet německých studentů, kteří vycestovali na zahraniční univerzity, výrazně zvýšil, a především ve Vídni se začala koncentrovat mladá uherskoněmecká inteligence, což si žádalo založení organizace, která by sdružovala německé studenty ze všech koutů Uherska. Ta nastala roku 1900 pod názvem *Sdružení německých studentů ze zemí uherské koruny ve Vídni* (něm. *Vereinigung deutscher Hochschüler aus den Ländern der ungarischen Krone in Wien, VHU*).¹¹⁶ Postupující maďarizace, v roce 1907 posílená dalším diskriminačním zákonem ministra školství Alberta Apponyiho (1846–1933), vedla uherskoněmeckou elitu sídlící ve Vídni k založení *Německouherské kulturní rady* (něm. *Deutschungarisches Kulturrat*) roku 1911. Mezi zakládajícími členy nalezneme bývalého poslance uherského sněmu Edmunda Steinackera,

¹¹³ Tamtéž, s. 110.

¹¹⁴ SENZ, Ingomar: *Die nationale Bewegung der ungarländischen Deutschen vor dem Ersten Weltkrieg*. München 1977, s. 196–197.

¹¹⁵ Podrobněji viz STICKLER, Matthias: *Die Selbstorganisation der Studenten aus dem Königreich Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen zwischen 1871–1918*. In: FATA, Márta, KURUCZ, Gyula, SCHINDLING, Anton (eds.): *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Stuttgart 2006, s. 472–492.

¹¹⁶ Podrobněji viz SENZ (1977), s. 202–212. Spolek se významně zasadil o udržení němectví též ve své domovině, když od roku 1904 vydával *Deutscher Volkskalender für die Länder der ungarischen Krone*. Do té doby v Uhrách existovaly pouze malé maďarské kalendáře. Tamtéž, s. 206.

spisovatele Adama Müllera-Guttenbrunna (1852–1923),¹¹⁷ zástupce sedmihradských Sasů Rudolfa Brandsche (1880–1953) či ředitele vídeňské městské knihovny Eugena Probst (1858–1937). Německouherská kulturní rada měla za cíl sjednotit snahy sedmihradských Sasů a švábských Němců a vyřešit otázky zanikajícího německojazyčného školství v Uhersku tím, že formou stipendií umožňovala švábským studentům studium na německých gymnáziích v Sedmihradsku, a poté na vysokých školách v Německé říši a Rakousku.¹¹⁸ Finančním základem jí byla *Německo-uherská nadace* (něm. *Deutsch-ungarische Stiftung*), na jejíž konto přispívali jak mecenáši, tak VHU, *Spolek pro zachování německví v Uhersku* a velkým dílem též *Všeněmecký svaz*. Z konta nadace byla především vyplácena studentská stipendia a financováno vydávání propagačních a vzdělávacích materiálů.¹¹⁹

2.5 Politické snahy jihouherských Švábů

První impuls ke sjednocení politických snah německé menšiny v Uhersku vzešel na přelomu století mezi jihouherskými Šváby. Záměrem bylo vydávat celostátní politické noviny, které by probudily německé národní uvědomění a zpomalily tak postupující maďarizaci, čehož se ujal Edmund Steinacker, toho času již vůdčí postava uherskoněmeckého národního hnutí. Steinacker skrze své kontakty ve Vídni a Německé říši získal financování novin a není překvapením, že mezi hlavními podporovateli byly *Všeněmecký svaz* a *Všeobecný německý školský spolek*,¹²⁰ což již od počátku dalo celé akci podezřelý pangermánský ráz v očích maďarských úřadů. Deník s názvem *Deutsches Tagblatt für Ungarn* začal vycházet 16. prosince 1900 v Temešváru a byl distribuován jak do oblastí jižního Uherska, Banátu a Sedmihradska, tak do vídeňských kaváren (prostřednictvím VHU) a říšských ochranných spolků (skrze Lutze Korodiho,¹²¹ který tehdy pobýval v Berlíně).¹²² Kvůli protimaďarskému

¹¹⁷ Adam Müller-Guttenbrunn, spisovatel původem z Banátu, byl jedním z hlavních představitelů předválečného německého hnutí v Uhersku. Jeho význam tkvěl především v produkci národně povzbuzujících románů, které pojednávají o příchodu Švábů do uherských zemí a jejich životě a působení v této oblasti, s důrazem kladeným na specifickou lokální identitu. Müller-Guttenbrunn jako první pozvedl banátskou německou literaturu z regionální úrovně a zasadil se o její rozšíření na německý trh. KIRÁLY, Edit: *Der Kongo fließt durch Ungarn. Literarische Grenzinszenierungen am Beispiel der Donau*. In: FISCHER, Wladimir, HEINDL, Waltraud a kol. (eds.): *Räume und Grenzen in Österreich-Ungarn 1867–1918*. Tübingen 2010, s. 55–58.

¹¹⁸ Především v Sibini, Sebeş (maď. *Szászsebes*, něm. *Mühlbach*, dnes v Rumunsku) a Medias (maď. *Medgyes*, něm. *Mediasch*, dnes v Rumunsku). Německé školy v Sedmihradsku byly poslední možností, Apponyiho školský zákon zbývající německé školy ve vlastních Uhrách zrušil. SEEWANN (2012), s. 136.

¹¹⁹ GRUBER, Ferdinand Ernst: *Der deutschungarische Kulturrat*. Südostdeutsches Archiv, 1960, III. Band, 1. Halbband, s. 106–127.

¹²⁰ SCHÖDL, s. 193.

¹²¹ Politik, původem sedmihradský Sas, vůdčí postava radikální větve sedmihradskosaské politické reprezentace. Během svého pobytu v Německu usiloval o informování veřejnosti ohledně národnostní situace v Uhersku. Viz např. KORODI, Lutz: *Ungarische Rhapsodien, politische und minder politische*. München 1905.

¹²² SENZ (1977), s. 67–70.

charakteru novin proběhla ale již brzy řada soudních procesů s vydavateli a aktivními účastníky hnutí, a proto bylo nutné profil tiskoviny pozměnit. Z toho důvodu vycházel od listopadu 1903 jako nepolitický týdeník pod změněným názvem *Deutschungarischer Volksfreund*.¹²³

Po dlouhých přípravách a mnoha tajných schůzkách byla 30. prosince 1906 ve Vršacu založena dlouho očekávaná uherskoněmecká politická strana s názvem *Uherská německá lidová strana* (maď. *Magyarországi Német Néppárt*, něm. *Ungarländische Deutsche Volkspartei*, UDVP) v čele s Ludwigem Kremlingem (1861–1930).¹²⁴ Kvůli oprávněným obavám ze zákazu maďarskými úředníky existovala prozatím tajně. Kvůli možnému porušení poštovního tajemství byla strana maskována jako firma, její program jako ceník a příznivci se prezentovali jako obchodní partneři.¹²⁵ Program strany sestával ze třinácti bodů označených písmeny A až N. Jeho těžištěm byly požadavky jednak na možnost užívání mateřského jazyka v každodenním životě, jakož i v úředním prostoru, školství a církvi, a jednak na společenské reformy zahrnující například všeobecné, tajné, přímé a rovné volební právo. Překvapivý je především zamýšlený společenský rozsah programu, který se měl vztahovat nejen na obyvatelstvo německé,¹²⁶ ale také na ostatní nemaďarské obyvatele Uherska. Progresivním krokem v menšinové politice byl fakt, že UDVP ve svém programu neodděloval národnostní problematiku od jiných důležitých témat doby, totiž sociální otázky a otázku liberalizace politického života.¹²⁷

Aby mohla UDVP vystupovat jako politická strana a otevřeně agitovat mezi obyvatelstvem, bylo potřeba nasbírat několik tisíc podpisů, které by podpořily stranický program a umožnily tak její uznání maďarskými úřady. Vzhledem k faktu, že národní shromáždění podléhala kontrole úřadů, bylo sbírání podpisů obzvláště problematické a muselo probíhat též v utajení.¹²⁸ Nakonec i přes nasbírání dostatečného počtu podpisů (v březnu 1907 jich měli více jak pět tisíc) měla strana velké problémy s proniknutím na veřejnost. Řádně ohlášená a naplánovaná agitační setkání byla často na poslední chvíli

¹²³ Tamtéž, s. 71.

¹²⁴ Hybnou silou strany byl ale stále Edmund Steinacker, který měl na starosti financování, kontakty se sedmihradskými Sasy a organizacemi mimo Uhersko, a byl rovněž autorem stranického programu. SEEWANN (2012), s. 129.

¹²⁵ Tamtéž, s. 98.

¹²⁶ Míňeny jsou roztroušené skupiny karpatských Němců, jihouherských a satmárských Švábů, sedmihradských a spišských Sasů, a západouherských Němců (tehdy již nazývaných „Burgenland‘any“).

¹²⁷ *Programm der Ungarländischen deutschen Volkspartei (15. März 1907)*. In: MANHERZ, Karl (ed.): *Texte zur Geschichte der Deutschen in Ungarn*. Budapest 1999, s. 67–69.

¹²⁸ Dalším způsobem, jak mohla být strana úřednický uznána, bylo dosažení zápisu v registru spolků, což bylo vzhledem k protimaďarské povaze UDVP naprosto nereálné. Daným způsobem byl založen například již výše zmíněný *Jihouherský zemědělský rolnický spolek*, který ale uspěl až na druhý pokus po radikální změně svých stanov. SENZ (1977), s. 99.

zakazována místními úřady s různými odůvodněními – absence jména jednoho z řečníků v žádosti, možné narušení veřejného pořádku, či dokonce infekční choroby. Nejčastějším důvodem byla obava z šíření pangermanismu.¹²⁹

Na přelomu let 1907 a 1908 přišla UDVP s originálním agitačním materiálem, který měl nejen přilákat voliče, ale především podpořit národní uvědomění německého obyvatelstva Uherska. Krycí obálka více než třicetistránkové brožury sice nesla inzerát vídeňské firmy „Müller und Hagemann“, nabízející zemědělské stroje, ale již na první straně nalezneme text s malou poznámkou *Deutschungarischer Katechismus* (čes. *Německouherský katechismus*) v dolní části stránky. Po vzoru křesťanského katechizmu, který se věnuje základním otázkám víry, rozebírá *Německouherský katechismus* ve sto čtyřech bodech základní otázky národnosti a jejího uchránění před maďarizací, vysvětlením pojmu „uherský Němec“ počínaje a radou, aby byla brožura užívána jako kniha modlitební, konče.¹³⁰ Autor zůstal anonymní, ale podle informací z pozůstalosti Edmunda Steinackera byl autorem *Katechismu* Hermann Otto Krause (1870–1910), spolupracovník UDVP, který se účastnil organizování podpisové akce, čímž měl přístup k adresám mnoha loajálních Němců v Uhersku. Brožura byla odeslána z vídeňského bytu, který byl následně na žádost maďarského státního zastupitelství prohledán, důkazy ani stopy se ale žádné nenašly. Z korespondence Steinackera s Paulem Samassou je známa informace, že šlo o společnou akci UDVP a ADV, přičemž ADV financoval tisk a distribuci všech patnácti tisíc exemplářů.¹³¹

Ačkoli ve volbách do uherského sněmu roku 1910 se UDVP navzdory rozsáhlé agitační akci nepodařilo prosadit jediného ze svých šesti kandidátů,¹³² došlo k výraznému upevnění německého hnutí v Uhersku. Před vypuknutím první světové války vycházely v německém jazyce desaterý noviny a jeden časopis, na mnoha místech vznikaly německé besedy a oživeno bylo i německojazyčné divadlo. Politickým úspěchem bylo založení místních odnoží UDVP, k roku 1912 jich bylo celkem šedesát a strana disponovala více než deseti tisíci členy.¹³³

¹²⁹ Tamtéž, s. 103.

¹³⁰ [KRAUSE, Otto Hermann]: *Deutschungarischer Katechismus*. Wien [1907].

¹³¹ Nejvíce exemplářů bylo odesláno do Banátu (2 750 ks), Bačky (2 500 ks), župy Pest-Pilis-Solt ve středním Uhersku (2 500 ks), Budapešti (2 500 ks) a západního Uherska (2 000 ks). Po několika stovkách kusů bylo rozesláno dále do oblastí Stoličného Bělehradu, Vespřému, Ostřihomi, Rábu, Aradu, Spiše, Tolny a Baranyi. Cílové oblasti určil Edmund Steinacker podle míry loajality místních německých obyvatel. SENZ (1977), s. 163; SEEWANN (2012), s. 136–137.

¹³² Předvolebním akcím, průběhu voleb a povolebním reakcím v provládních i opozičních kruzích se ve své knize podrobně věnuje Ingomar Senz. SENZ (1977), s. 240–255.

¹³³ SENZ, Ingomar: *Die Donauschwaben*. München 1994, s. 61.

2.6 Kompromisní politika Jakoba (Jakaba) Bleyera

Během první světové války bojovali uherští Němci na všech frontách jak v císařských armádních sborech, tak v honvédských jednotkách. Činnost spolků a politických stran ustoupila do pozadí, nicméně u uherských Němců, bojujících po boku svých říšských a rakouských kolegů, výrazně stoupl národní sebeuvědomění. Sdílení zkušeností s Němci ze zbytku Evropy v nich probudilo pocit sounáležitosti s celým německým pokolením, což se později významně promítlo do jejich jednání a rozhodování.¹³⁴

V průběhu války, v roce 1917, vstoupil na pole národnostně-politického střetu Maďarů a uherských Němců profesor budapešťské germanistiky Jakob Bleyer (1874–1933), maďarsku též jako Jakab Bleyer.¹³⁵ Ve svém rozruch budícím článku *A hazai németiség* se dotýkal poměrně citlivých témat týkajících se maďarsko-německé problematiky. Odmítal především agresivní nacionalistické zaměření uherských Němců i pangermánské snahy zahraničních obranných spolků a zdůrazňoval vzájemnou propojenost obou národů, danou společnou historií a náboženstvím. Podle Bleyera představovala jedinou třetí plochou uherská národnostní politika, ačkoli i v tomto ohledu se jeho přemýšlení odlišovalo od běžného pojetí. Činil zásadní rozdíl mezi městským a rolnickým německým obyvatelstvem, z jeho pohledu byla probíhající postupná asimilace Němců žijících ve městech naprosto přirozeným procesem, který nelze zastavit. Oproti tomu násilná maďarizace německých škol na venkově měla vést k nespokojenosti německého obyvatelstva, které se poté mělo logicky stavět proti uherskému státu a narušovat jeho pospolitost. Proto podporoval možnost, aby si uherští Němci mohli ponechat svůj národnostní charakter.¹³⁶ Bleyer na svém konceptu „dvojitýho závazku“, tedy závazku vůči uherskému státu a ústavě a závazku vůči vlastní etnické identitě, postavil celou svou politickou činnost. Sám prohlašoval, že své maďarství i němectví miluje stejným dílem. Jeho vidění celé situace bylo ponejvíce ovlivněno katolickým konzervatismem, ve kterém vyrůstal, a loajalitou k jednotnému a nedělitelnému uherskému státu, jakož i Maďarům coby politickému národu země. Odrazem této skutečnosti byl i fakt,

¹³⁴ Tamtéž, s. 63–64.

¹³⁵ Jakob Bleyer se narodil do rodiny zámožného švábského sedláka v Bačce ve městě Čelarevo (maď. *Dunacséb*, něm. *Tscheb*, dnes v Srbsku). Navštěvoval gymnázia v Novém Sadu (maď. *Újvidék*, něm. *Neusatz*) a Kalocse (něm. *Kollotschau*), poté se dal na studium německé a maďarské filologie na univerzitě Eötvöse Loránda v Budapešti. Studoval též v Mnichově a Lipsku. Roku 1911 se stal profesorem germanistiky. MÁDL, Antal: *Bleyer, Jakob*. In: KÖNIG, Christoph (ed.): *Internationales Germanistenlexikon 1880–1950*. Band 1: A - G. Berlin 2003, s. 198–200.

¹³⁶ BLEYER, Jakob: *A hazai németiség*. Budapesti Szemle, 1917, 169. kötet, č. 483, s. 428–441; SCHWIND, Hedwig: *Jakob Bleyer. Ein Vorkämpfer und Erwecker des ungarländischen Deutschtums*. München 1960, s. 42.

že se roku 1910 stal dopisujícím členem Maďarské akademie věd (maď. *Magyar Tudományos Akadémia*).¹³⁷

Podobné myšlenky jako Bleyer vyslovil již na počátku dvacátého století maďarský spisovatel německého původu Ferenc Herczeg (1863–1954).¹³⁸ Dle jeho názoru německé obyvatelstvo Uher kvůli své roztroušenosti nemůže tvořit jednotný národ, pouze „národnost“. Velice zajímavý je jeho náhled do budoucnosti, který, jak můžeme z dnešního pohledu říci, rozhodně nebyl scestný. Již v roce 1902 viděl Herczeg ve vývoji uherských Němců dvě možnosti – buďto splynou s národem maďarským a ponechají si přitom specifické prvky svého kulturního života, což považoval za přijatelnější, nebo se před Maďary uzavřou a stanou se teoretickou kolonií velkoněmectví uvnitř nepřátelské země, čímž si přivodí svůj zánik.¹³⁹ Nesmíme ale Herczegovo schvalování asimilace vidět jako absolutní. On, stejně jako později Jakob Bleyer, zastával názor, že německému rolnickému obyvatelstvu by měla být ponechána určitá národnostní svoboda a tvrdá maďarizace je v tomto případě spíše kontraproduktivní.¹⁴⁰

Jakob Bleyer si svým konzervativním směrem získal velkou část německo-maďarské inteligence a stal se až do své smrti samozvaným prostředníkem mezi Maďary a uherskými Němci.¹⁴¹ Rozdílné názory na etnopolitickou problematiku nicméně vedly k rozštěpení uherskoněmeckého národního hnutí, což vykrytalizovalo během revolučního podzimu roku 1918.

¹³⁷ FATA, Márta: *Minderheitenkonzeption und -politik Jakob Bleyers (in den Jahren 1917–1933)*. In: HAMBUCH, Wendelin (red.): *Jakob Bleyer. Ein Leben für das Ungarndeutschtum (1874–1933)*. Egy életmű a magyarországi németekért (1874–1933). Budapest 1994, s. 15; VIDOR, Gyula (ed.): *Nemzetgyűlési Almanach 1920–1922*. Budapest 1921, s. 25.

¹³⁸ Ferenc Herczeg se narodil ve městě Vršac v Banátu, své německé jméno Franz Herzog si pomaďarštil a získal si velké sympatie maďarské veřejnosti jako nacionalistický spisovatel, jeho knihy byly oblíbené především v období horthyovského Maďarska (kdy bylo mj. mnoho jeho knih zfilmováno). Jeho tvorba je často dávana do protikladu k dílům Adama Müllera-Guttenbrunna, jelikož oba spisovatelé byli původem banátští Švábové, nicméně Herczeg byl orientovaný promaďarsky (výrazně to můžeme pozorovat např. v románu *A hét sváb*. Budapest 1916) a oproti tomu Müller-Guttenbrunn zastával přední pozici v nacionalistickém táboře uherskoněmeckého hnutí (srov. např. román *Der große Schwabenzug*, Leipzig 1913). KIRÁLY, s. 82–96.

¹³⁹ HERCZEG, Ferenc: *Német nemzetiségi kérdés (Négy ujságciikk)*. Budapest 1902, s. 11.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 56–57.

¹⁴¹ SEEWANN (2012), s. 176.

3 Němci v novodobém Maďarsku, jejich poválečné vysídlení a další vývoj

3.1 Tříštění německých politických sil a trianonský diktát

V říjnu 1918 byla pod vedením hraběte Mihálye Károlyiho (1875–1955) založena *Maďarská národní rada* (maď. *Magyar Nemzeti Tanács*), která ve svém reformním programu proklamovala právo menšin na národní sebeurčení a také jejich rozsáhlou kulturní a lokální autonomii, podloženou čtrnácti body prezidenta Wilsona.¹⁴² Ani tento krok však nedokázal zastavit již probíhající rozpad Uherska. Dne 28. října byl vyhlášen československý stát, o den později Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, 1. prosince povolali sedmihradští Rumuni sjednocení s Rumunským královstvím a Banát¹⁴³ obsadila rumunská a srbská vojska. Tím se Maďarská lidová republika, vzniknuvší 16. listopadu 1918, musela již od počátku své existence potýkat s pohyblivými hranicemi a autonomními nároky menšin. Situace uherských Němců byla ale vzhledem k protichůdným názorovým skupinám mnohem komplikovanější, a tak se německé hnutí rozdělilo na dvě základní frakce.

Dne 1. listopadu 1918 založil Jakob Bleyer společně s dalšími 43 zástupci národně-konzervativní elity v Budapešti *Německo-maďarskou lidovou radu* (maď. *Német-magyar Néptanács*, něm. *Deutsch-ungarischer Volksrat*), která si dávala za cíl udržení integrity Uherska a zajištění maďarské nadvlády v zemi. Působila především ve prospěch Švábů v jádrových oblastech Uherska, naopak vůči sedmihradským Sasům se důrazně vymezovala. O několik dní později, 10. listopadu, byla jako protiváha založena *Německá lidová rada pro Uhersko* (maď. *Magyarországai Német Néptanács*, něm. *Deutsche Volksrat für Ungarn*), taktéž v Budapešti. V jejím vedení stál Rudolf Brandsch.¹⁴⁴ Na rozdíl od Bleyerovy *Německo-maďarské lidové rady* byla sice radikálnější, ale také demokratičtější, sjednocovala

¹⁴² Tamtéž, s. 177–178; IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko a versailleský mírový systém*. Ústí nad Labem 2002, s. 84.

¹⁴³ Podrobněji k rozdělení Banátu a následným politickým aktivitám banátských Švábů viz SCHÜLLER, Stephan Olaf: *Für Glaube, Führer, Volk, Vater- oder Mutterland? Die Kämpfe um die deutsche Jugend im rumänischen Banat (1918–1944)*. Berlin 2009, s. 29–32; IANCU, Gheorghe: *Die politische Haltung der Banater Schwaben im Jahre 1919*. In: DIOSZEGHY, Erika (ed.): *Kulturraum mittlere und untere Donau. Traditionen und Perspektiven des Zusammenlebens. Spațiul cultural al Dunării mijlocii și inferioare. Tradiții și perspective ale conviețuirii*. Reșița 1995, s. 199–203.

¹⁴⁴ Saský politik ze Sedmihradska, aktivní postava v UDVP a spolupracovník Edmunda Steinackera. Již 23. října 1918 vystoupil Brandsch se svým projevem v uherském parlamentu, v němž ujišťoval, že německé obyvatelstvo Uherska se hodlá sjednotit a požadoval kolektivní jazyková práva na základě práva na sebeurčení, které bylo proklamováno prezidentem USA Woodrowem Wilsonem. Toto tvrzení podkládal společným vyjádřením UDVP, *Německého rolnického spolku* a *Německo-uherské kulturní rady*. Bleyer naopak neměl oporu v těchto menšinových organizacích a postrádal širší základnu podporovatelů. SPANNENBERGER, Norbert: *Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938–1944 unter Horthy und Hitler*. München 2005, s. 22.

sedmihradské Sasy, jihouherské Šváby a sociálnědemokratické křídlo uherskoněmeckého hnutí. Brandsch zároveň založil regionální lidovou radu v každé důležité německé sídelní oblasti.¹⁴⁵ Na naléhání ministra pro národnosti Oszkára Jásziho (1875–1957) nakonec obě lidové rady, Bleyerova i Brandschova, našly společnou řeč a 1. ledna 1919 se sjednotily v *Německo-maďarský politický svaz* (maď. *Német-magyar Politikai Egyesület*, něm. *Deutsch-ungarischer politischer Verband*),¹⁴⁶ jehož vliv ale již zpočátku zeslábl, protože jednak Jakob Bleyer se po tomto kroku z politické scény stáhl do pozadí, jednak o týden později bylo na shromáždění sedmihradských Sasů ve městě Mediaș rozhodnuto o připojení saského sídelního prostoru k Rumunskému království.¹⁴⁷

Na konci ledna se tedy v Maďarské lidové republice nacházely už pouze tři hlavní oblasti s německým obyvatelstvem, totiž západní Maďarsko (Burgenland), centrální oblast okolo Budapešti a Švábské Turecko. Na tato území se vztahoval nově vyhlášený zákon o výkonu práva na sebeurčení německého národa v Maďarsku z 28. ledna 1919, který Němcům mimo jiné poskytoval plnou samosprávu v zákonodárné, vládní, soudní, veřejné, školské, kulturní a náboženské oblasti.¹⁴⁸ Nadřazeným orgánem německých autonomních oblastí se stalo německé ministerstvo, které sídlilo v Budapešti, a německý ministr,¹⁴⁹ který byl zároveň členem maďarského parlamentu a diskutoval s ním společné záležitosti.¹⁵⁰

Během Maďarské republiky rad pokračovalo znovubudování německého školství, realizace lednového zákona byla pro komunistickou vládu důležitým bodem,¹⁵¹ třebaže němečtí rolníci byli aktivně proti zavádění komunistického systému, s vládou příliš nespolupracovali a stali se ochotnými pomocníky při průchodu kontrarevoluční armády.¹⁵² Po pádu komunistické vlády se vrací Jakob Bleyer na politickou scénu a je v nové vládě Istvána

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 22–23. Konkrétně šlo o *Sedmihradsko-saskou lidovou radu* (něm. *Siebenbürgisch-Sächsische Volksrat*), *Švábskou lidovou radu* (něm. *Schwäbische Volksrat*) v Banátu, *Německou lidovou radu pro severní Uhersko* (něm. *Deutsche Volksrat für Nordungarn*) na Spiši a *Německou lidovou radu v západním Uhersku* (něm. *Deutsche Volksrat in Westungarn*) s centrem v Šoproni. SEEWANN (2012), s. 178–179.

¹⁴⁶ SPANNENBERGER (2005), s. 24.

¹⁴⁷ WAGNER, Ernst (ed.): *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen 1191–1975*. Köln – Wien 1981, s. 266–268. Brandsch se poté stal vůdčí osobností v mezinárodním *Svazu německých menšin v Evropě* (něm. *Verband der deutschen Minderheiten in Europa*). LUTHER, s. 50.

¹⁴⁸ Přeměnou země na federaci autonomních států se vláda snažila docílit návratu odloučených oblastí. Tato vize někdy bývá nazývána dokonce „Východním Švýcarskem“. SPIEGEL-SCHMIDT, Friedrich: *Vor fünfzig Jahren. Zur Vorgeschichte des Volksbunds*. Suevia Pannonica, 1988, s. 23.

¹⁴⁹ Prvním německým ministrem se v demokratické volbě stal Johann Junker (1864–1922), během Republiky rad jím byl Heinrich Kalmár, a po jejím pádu Jakob (Jakab) Bleyer až do nástupu Miklóse Horthyho (1868–1957) a vzniku Maďarského království v březnu 1920. SENZ (1994), s. 72.

¹⁵⁰ Plné znění zákona viz *Az 1919. évi törvények gyűjteménye*. Budapest 1919, s. 20–23; K autonomii německojazyčných oblastí se vyjádřil pozitivně i tehdejší prezident Maďarské lidové republiky, hrabě Mihály Károlyi. *Graf Michael Karolyi über die deutsche Autonomie*. Deutsches Tageblatt, č. 33, 9. Feber 1919, s. [1].

¹⁵¹ *Der Kommunismus und wir*. Deutsches Tageblatt, č. 68, 25. März 1919, s. 2.

¹⁵² SENZ (1994), s. 72.

Friedricha (1883–1951) jmenován ministrem pro národnosti. Zároveň v únoru 1920 zakládá *Křesťansko-německou stranu integrity* (maď. *Keresztény Németek Területvédő Pártja*, něm. *Deutsch-Christliche Integritätspartei*),¹⁵³ která se s devíti mandáty dostává do maďarského parlamentu. Tento úspěch byl však pouze krátkodobý a nástupem Pála Telekiho (1879–1941) na post premiéra se poměry v zemi opět mění.¹⁵⁴

Podpis trianonské mírové smlouvy 4. června 1920 znamenal (nejen) pro německé obyvatelstvo Uherska razantní změnu situace. Nově narysované hranice protínaly několik německých oblastí a značná část německého obyvatelstva zaniknuvšího Uherska se ocitla na území celkem pěti nástupnických států. Rakousku připadlo západní Uhersko (tzv. Burgenland),¹⁵⁵ s výjimkou města Šoproň, které na základě plebiscitu zůstalo s několika okolními obcemi Maďarsku.¹⁵⁶ Československo získalo v rámci bývalého hornouherského území malou skupinu západouherských Němců okolo Prešpurku (dnešní Bratislavy), dále tzv. Hauerland (nesouvislý pás saského osídlení v oblasti dnešního středního Slovenska), roztroušené švábské vesničky okolo Mukačeva (maď. Munkács, něm. Munkatsch, dnes na území Ukrajiny) a poměrně kompaktní sídelní oblast spišských Sasů s centrem v Levoči. Rumunsko obsáhlo kompletní Sedmihradsko, tedy rozsáhlé území obydlené sedmihradskými Sasy s centry v Sibini a Brašově, saský Nösnerland s centrem v Bistrița a část švábských vesniček okolo Satu Mare, na jihozápadě získalo také východní část Němci hustě osídleného Banátu s městem Temešvár. Jugoslávie získala švábské oblasti Bačky, Sremu a západního Banátu.¹⁵⁷ Nově vzniklému trianonskému Maďarsku¹⁵⁸ tedy zbyly roztroušené švábské osady v Zadunajském středohoří, severní část Bačky a kompletní Švábské Turecko, což dohromady činilo zhruba 550 tisíc Němců (dle sčítání lidu v roce 1920), okolo sedmi procent celkového počtu obyvatel země.¹⁵⁹

¹⁵³ *A német politikai párt megalakulása*. Nemzeti Ujság, č. 52, 1920. február 29., s. 8.

¹⁵⁴ SEEWANN (2012), s. 187.

¹⁵⁵ Připojením Burgenlandu k Rakousku zaniká i *Spolek pro zachování německví v Uhersku*, který se v roce 1921 sloučil se spolkem *Jižní marka* (něm. *Verein Südmärk*). Podrobněji viz STREIBEL, Andreas: *Von der Alm zur Puszta*. *Zur Rolle völkischer Schutzvereine bei der Angliederung des Burgenlandes an Österreich*. Burgenländische Heimatblätter, 56, 1994, Heft Nr. 2, s. 49–77.

¹⁵⁶ K plebiscitu v Šoproni a okolí viz JEBSEN, Nina: *Eine Propagandaanalyse zu Volksabstimmungen in Europa nach dem Ersten Weltkrieg*. Münster 2015, s. 52–54.

¹⁵⁷ SENZ (1994), s. 71.

¹⁵⁸ V německy psané odborné literatuře se často setkáváme s pojmem *Rumpfungarn* (něm. *Rumpf* – torzo), maďarským ekvivalentem užívaným především v meziválečném období je *Csonka-Magyarország* (maď. *csonk* – pahýl).

¹⁵⁹ SEEWANN (2012), s. 169. V roce 1920 Maďaři tvořili 89,6 %, Němci 6,9 %, Slováci 1,8 %, Rumuni 0,3 %, Srbové a Chorvati 0,7 % a zbylé národnosti též 0,7%. Při dalším sčítání lidu v roce 1930 počet Němců v Maďarsku prudce klesl – na 478 630. Procentuálně tedy Maďarsko tvořili Maďaři 92,1 %, Němci 5,5 %, Slováci 1,2 %, Rumuni 0,2 %, Srbové a Chorvati 0,4 % a ostatní 0,6 %. HOBEEK, s. 42.

3.2 Spolupráce s vládou Istvána Bethlena

Výsledek mírového jednání byl pro maďarskou veřejnost zdrcující, což zapříčinilo následný vzestup šovinistického kurzu společnosti, která trianonské uspořádání státu dávala za vinu Židům, socialistům, liberálům a především etnickým menšinám. Zavládlo přesvědčení, že revize trianonské mírové smlouvy dosáhne Maďarsko pouze v „národní jednotě“ jako etnicky homogenní stát, což vedlo k opětovné tvrdé maďarizaci.¹⁶⁰ Krátce po tom, co se roku 1920 stal hrabě Pál Teleki maďarským premiérem, byl založen *Svaz společenských spolků* (maď. *Társadalmi Egyesületek Szövetsége*, TESZ), což byla organizace zastřešující krajně pravicové spolky v Maďarsku,¹⁶¹ která se energicky ujala maďarizace a omezování národnostních menšin v zemi, a díky klíčovým pozicím svých členů¹⁶² zaznamenávala značné úspěchy – mezi prvními bylo přesvědčení premiéra Telekiho, že ministerstvo národností (pod které spadalo i německé ministerstvo) již nemá význam a má být rozpuštěno.¹⁶³

Následující premiér, István Bethlen (1874–1946), který nastoupil v roce 1921, však zvolil opatrnější taktiku. Vzhledem k tomu, že Německo viděl jako potencionálního spolubojovníka o revizi mírových smluv,¹⁶⁴ musel Bethlen brát „německé hledisko“ ve své národnostní politice v potaz, alespoň navenek.¹⁶⁵ To se týkalo především německojazyčného školství. V roce 1923 byl zaveden systém tří typů škol v oblastech s německým obyvatelstvem – první typ školy (typ A) poskytoval výuku v menšinovém jazyce a maďarština byla povinným předmětem, ve škole druhého typu (typ B) probíhala výuka v obou jazycích a ve škole třetího typu (typ C) byla maďarština jazykem vyučovacím a menšinová řeč byla poskytována pouze jako povinný předmět. V praxi byl pochopitelně nejvyšší počet škol třetího typu, přičemž výběr školy či vůbec vyučovacého jazyka záležel na rozhodnutí rodičů, což dávalo velký prostor ovlivňování nejrůznějšího druhu.¹⁶⁶ Dalším z ústupků Bethlenovy vlády bylo povolení vydávat časopis založený v lednu roku 1921 Jakobem Bleyerem, *Sonntagsblatt für das deutsche Volk in Ungarn*. Šlo o nepolitický týdeník, jehož

¹⁶⁰ SPANNENBERGER (2005), s. 34.

¹⁶¹ Například *Spolek maďarských obranných sil* (maď. *Magyar Országos Véderő Egyeslet*, MOVE), *Spolek probouzejících se Maďarů* (maď. *Ébredő Magyarok Egyesülete*) či *Liga územní obrany* (maď. *Területvédő Liga*). Tamtéž, s. 36.

¹⁶² Předsedou TESZu byl István Bethlen a aktivní členstvo tvořili z velké části vysoce postavení „ochránci rasy“, mezi kterými najdeme např. Gyulu Gömböse (1886–1936) či Endre Bajcsy-Zsilinského (1886–1944). Tamtéž, s. 36.

¹⁶³ Tamtéž, s. 36–37.

¹⁶⁴ Podepsáním versailleské mírové smlouvy ztratilo Německo 13,5 % předchozí rozlohy a okolo 7,3 milionů obyvatelstva, což bylo příčinou pozdějšího revizionismu. ZENTNER, Christian: *Chronik Deutschland. Von der Reichsgründung bis heute*. St. Gallen 2009, s. 215.

¹⁶⁵ SEEWANN (2012), s. 232.

¹⁶⁶ Procentuální zastoupení škol ve školním roce 1928/29 bylo následující: Typ A – 48 škol (10,4 %), typ B – 98 škol (21,3 %) a typ C – 314 škol (68,3 %). *Es lichtet am Himmel*. *Sonntagsblatt*, č. 42, 14. Oktober 1928, s. [1] – 8.

záměrem bylo vzdělávat německé vesnické obyvatelstvo v křesťanském a patriotickém duchu a šířit informace o německé kultuře.¹⁶⁷

Díky podpoře německého velvyslanectví a s úředním povolením byl 15. července 1923 založen *Maďarskoněmecký vzdělávací spolek* (maď. *Magyarország Nemet Népművelődési Egyesület*, něm. *Ungarländische Deutsche Volksbildungsverein*, UDV), který ale mohl začít fungovat teprve o rok později, neb premiér Bethlen otálel s povolením činnosti – hledal do čela spolku někoho, kdo bude provládně orientovaný a Bleyerovi dostatečně nedůvěřoval. Nakonec se v srpnu 1924 dostal do vedení Gustav (Gustáv) Gratz (1875–1946)¹⁶⁸ a Jakob Bleyer se stal místopředsedou. Účelem spolku bylo kontrolovat maďarskoněmecké školství, jakož i pěstovat německé zvyky, tradice a jazyk, a samozřejmě budovat věrnost a oddanost maďarskému státu.¹⁶⁹ Na konci dvacátých let měl UDV celkem 229 poboček, které pořádaly švábské plesy, náboženské a oslavné poutě, divadelní představení a vystoupení pěveckých sborů. Na vědeckém poli došlo též k výraznému posunu, když v roce 1929 začal Jakob Bleyer vydávat vědecký časopis *Deutschungarische Heimatblätter*, který se stal důležitým fórem pro výzkum německého osídlení v jihovýchodní Evropě.¹⁷⁰

Počátkem třicátých let se začalo ukazovat, že dosavadní Bleyerova politika ve spolupráci s maďarskou vládou se dostává do slepé uličky a začíná stagnovat, čemuž přispěla také světová hospodářská krize, která zhoršila už tak dost napjaté vztahy mezi Maďary a menšinami (především Němci a Židy). Zároveň se okruh spolupracovníků Jakoba Bleyera rozšířil o mladší generaci, a to především jeho studenty, kteří byli více aktivisticky zaměřeni a upozorňovali na bezvýchodnost tehdejší situace.¹⁷¹ Aby se německé hnutí alespoň z části osvobodilo od dohledu maďarské vlády, založil Bleyer v srpnu 1931 v rámci UDV tajné společenství s názvem *Německé společenstvo* (něm. *Deutsche Arbeitsgemeinschaft*), jehož cílem bylo najít východisko ze svízelné situace a nastolit nový směr německé politiky v Maďarsku, nicméně bez přímého dozoru vlády.¹⁷² Studenti v čele s Franzem Antonem

¹⁶⁷ FATA (1994), s. 18; SEEWANN (2012), s. 233.

¹⁶⁸ Politik německého původu ze Spiše, před první světovou válkou zasedal v dolní komoře uherského parlamentu a v letech 1920 a 1921 vykonával funkci maďarského ministra zahraničí. Byl zcela maďarizovaný a pro německou menšinu v Maďarsku neměl pochopení, v UDV byl pouze loutkou, podávající zprávy vládě. SEEWANN (2012), s. 233–234.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 233; SCHWIND, s. 99.

¹⁷⁰ SENZ (1994), s. 75.

¹⁷¹ Důležitým aspektem jejich aktivismu byl i probuzený nacionalismus, zapříčiněný studijními pobyty ve Výmarské republice, které Bleyer pro své studenty organizoval ve spolupráci s německými obrannými spolky. SEEWANN, Gerhard; SPANNENBERGER, Norbert (eds.): *Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch*. München 1999, s. XLIV.

¹⁷² SEEWANN (2012), s. 249.

Baschem (1901–1946)¹⁷³ to ale chápali především jako politickou mobilizaci, čímž se začala tvořit radikální frakce maďarskoněmeckého hnutí.¹⁷⁴

Po demisi premiéra Istvána Bethlena a krátké vládě hraběte Gyuly Károlyiho (1871–1947) se 1. října 1932 do čela vlády dostal Gyula Gömbös,¹⁷⁵ který hned na počátku svého působení zpřísnil opatření týkající se maďarizace osobních jmen.¹⁷⁶ Do armády, sportovního klubu či policejního sboru se mohl přihlásit pouze občan maďarského jména, v případě učitelství a zaměstnání ve státních službách probíhala podobná diskriminace, následkem čehož se do roku 1934 asimilovalo bezmála 100 tisíc Němců.¹⁷⁷ Gömbösovo přátelství s Adolfem Hitlerem (1889–1945), přetrvávající již z minulých let, a hospodářské sblížení Německa a Maďarska dávala maďarským Němcům naději na zlepšení situace a oficiální podporu z německé strany. To ale odmítal sám Gömbös s tím, že primárním cílem maďarskoněmecké spolupráce je revize trianonské smlouvy, přičemž národností politika v Maďarsku je vnitrostátní záležitostí, do které vměšování se by mohlo narušit dobré vztahy mezi oběma státy, což Hitler zprvu respektoval.¹⁷⁸ Přesto se Bleyer pokusil s německými národními socialisty navázat kontakt. Skrze své známé v mnichovské Německé akademii usiloval o setkání s Rudolfem Heßem (1894–1987), který byl pověřen v záležitostech Němců v zahraničí, nicméně Heß, podobně jako jiní nacionální socialisté, vycházel z principu, že menšiny by měly udržovat s vedením své země dobré vztahy, a proto Bleyera v jeho snahách nepodpořil.¹⁷⁹

3.3 Radikalizace maďarskoněmeckého hnutí

Nečekaná smrt Jakoba Bleyera v prosinci 1933 byla pro německé hnutí ránou, které tímto přišlo o svého zastánce, jednatele a pomyslného vůdce. Bezprostředně pak následoval takzvaný „boj o Bleyerovo dědictví“, což nebylo nic jiného než soupeření proti sobě stojících frakcí, které usilovaly o přisvojení si tradice a nástupnického práva v maďarskoněmecké

¹⁷³ Narodil se v Curychu, ale vyrostl v Banátu, jeho otec byl banátský Šváb a matka Švýcarka. Po první světové válce studoval v Budapešti historii a germanistiku u Jakoba Bleyera. Ovlivněný Bleyerem se roku 1927 stal sekretářem UDV, postupně mu ale přestala vyhovovat „kompromisní“ cesta a začal kolem sebe sdružovat okruh radikálněji smýšlejících spolupracovníků. SENZ (1994), s. 76–77.

¹⁷⁴ SEEWANN (2012), s. 250.

¹⁷⁵ Z matčiny strany poloviční Němec, narozen v oblasti Švábského Turecka (župa Tolna). V roce 1919 byl zvolen do vedení MOVE, založil *Stranu ochrany rasy* (maď. *Fajvédő Párt*), kterou záhy opustil a pod Bethlenovou vládou se stal v roce 1929 ministrem obrany, kterým zůstal až do svého zvolení premiérem. SPANNENBERGER (2005), s. 85.

¹⁷⁶ BLEYER, Jakob: *Rahels Klagelied*. Sonntagsblatt, č. 47, 20. November 1932, s. [1]–3.

¹⁷⁷ SENZ (1994), s. 76; SEEWANN (2012), s. 244.

¹⁷⁸ BELLÉR, Béla: *Vom Volksbildungsverein zum Volksbund. Geschichte der Deutschen in Ungarn 1933–1938*. Speyer 2000, s. 20.

¹⁷⁹ SPANNENBERGER (2005), s. 89.

politice. Konzervativní směr zastával Gustav Gratz, který se odkazoval na Bleyerovu ideu harmonického vztahu mezi Maďary a Němci, tedy udržení kultury a jazyka bez politického aktivismu, což představovalo návrat k principům bethlenovské národnostní politiky.¹⁸⁰ Do opozice proti Gratzovi se postavil Franz Basch, reprezentující radikální křídlo UDV, který se sice také odvolával na Bleyera, ale nikoliv na jeho politiku dvacátých let, nýbrž na počátek let třicátých, kdy byl Bleyer nucen některé své myšlenky přehodnotit. Nerovnost v takovém souboji byla zjevná, jelikož Gratzův směr měl pochopitelně podporu maďarské vlády, oproti tomu soupenci radikálního křídla byli prohlašováni za zrádce země, kriminalizováni a postupně vytlačováni z maďarské společnosti.¹⁸¹

Obava Maďarů z radikalizace německého obyvatelstva byla oprávněná. Basch a jeho kolegové započali již na podzim 1933 v regionech obývaných německojazyčným obyvatelstvem budovat ilegální organizace, které měly napomáhat „regermanizaci“ a šířit protiasimilační propagandu. Záměrem bylo především vyprovokovat Německo k jakékoli obranné akci. Zprávy, které přicházely na říšské ministerstvo zahraničních věcí, popisovaly švábské obyvatelstvo jako nadšené podporovatele Adolfa Hitlera, kteří jsou ale roztrpčeni jeho přehlížením německé menšiny v Maďarsku. Revoltou proti maďarizačním snahám a zakládáním ochranných skupin po nacistickém principu maďarští Němci usilovali o pozornost třetí říše, aktivně poslouchali Hitlerovy rádiové projevy a čekali na jeho další kroky a potřebnou podporu. Výjimkou nebyly ani objednávky pangermánských spisů a periodik pro celé vesnice. Ve městech byli často proněmecky orientovaní studenti vězněni, protože veřejně prohlašovali, že Maďarsko bude brzy připojeno k Německu.¹⁸² Radikalizaci německého obyvatelstva podporoval svými projevy především Basch, který byl v září 1935 pro „hanobení maďarského národa“¹⁸³ dokonce odsouzen k pěti měsícům vězení a tříletému odnětí politických práv. Svůj trest nastoupil v září 1936 a stal se tím v očích maďarských i říšských Němců mučedníkem a obětí maďarského útlaku.¹⁸⁴ Maďarská vláda byla naivně přesvědčena, že proces proti Baschovi a nakonec celá protiněmecká menšinová politika nejsou zahraničně-politickými záležitostmi, opak byl ale pravdou. Maďarská asimilační politika se rázem stala tématem nejen v Německé říši, ale také v menšinovém německém tisku v zahraničí. Svou aktivitu zvýšily ochranné spolky, VDA prohlásil Baschův případ za vykonstruovaný a upozorňoval na rapidní úbytek německého obyvatelstva v Maďarsku zapříčiněný násilnou

¹⁸⁰ SEEWANN (2012), s. 260; BELLÉR, s. 13.

¹⁸¹ SEEWANN (2012), s. 261.

¹⁸² TILKOVSKY, Loránt: *Teufelskreis. Die Minderheitenfrage in den deutsch-ungarischen Beziehungen 1933–1938*. Budapest 1989, s. 59–61; BELLÉR, s. 55–56.

¹⁸³ *Die Lage. Ungarn*. Nation und Staat, 9, Juli–August 1936, Heft 10, s. 707–710.

¹⁸⁴ SEEWANN, SPANNENBERGER (1999), s. LIII–LIV.

asimilací. Předseda říšské odnože VDA Hans Steinacher se sám chopil iniciativy a nechal ve Vídni vytisknout poštovní známky s vlastním návrhem, který sestával z portrétu Franze Basche, orámovaného nápisem „Maďarská národnostní politika: Kdo nectí jméno svého otce, není hoden svých předků. Dr. Franz Basch – pět měsíců žaláře“.¹⁸⁵ Fakt, že Baschovo odsouzení mělo dopad i na vztahy mezinárodního měřítka, dokládá například přerušení přátelských styků mezi Hitlerjugend a maďarskou mládežnickou organizací Levente, kdy místopředseda Hitlerjugend Karl Nabersberg (1908–1946) v reakci na proces odřekl Hitlerem a Gömbösem domluvené výměnné pobyty mládeže.¹⁸⁶

Procesem proti Franzu Baschovi se UDV definitivně rozdělil na dva tábory. Radikální křídlo, sestávající především z členů *Německého společenstva* v čele s Baschem a univerzitním profesorem Richardem Hussem (1885–1941), se oddělilo a založilo *Německé bratrstvo* (maď. *Népi Németek Bajtársi Szövetsége*, něm. *Volksdeutsche Kameradschaft*, VK), v opozici stáli členové UDV, vedení Gustavem Gratzem, věrní či favorizující s maďarskou vládou. Tiskovým orgánem VK byl od listopadu 1935 časopis *Deutscher Volksbote*, který vycházel v deseti číslech za rok¹⁸⁷ a stal se konkurenční tiskovinou provládnímu *Sonntagsblatt*, který nadále vydával UDV. Franz Basch převzal také vydávání vědeckého periodika *Deutschungarische Heimatblätter*, které přejmenoval na *Neue Heimatblätter*.¹⁸⁸

3.3.1 Vývoj ochranných spolků v Německé říši

Radikalizaci německého hnutí v Maďarsku notně napomáhaly impulzy z Německé říše, ve které došlo k výraznému obratu v nacistické národnostní politice. Hitlerův počáteční odstup týkající se problematiky Němců v zahraničí, zapříčiněný potřebou dobrých sousedských vztahů, se začal postupně vytrácet současně s konsolidací Třetí říše na mocenské mapě Evropy. Vytvořením osy Berlín–Řím v říjnu 1936 a rozdělení sfér vlivu v Evropě se změnila i vzájemné pozice Německa a Maďarska, kdy maďarská vláda už nefigurovala jako rovnocenný spojenec Hitlera a k dosažení svých revizních cílů byla nucena činit mnohé ústupky.¹⁸⁹

¹⁸⁵ V originále: „*Ungarische Nationalitätenpolitik: Wer seines Vaters Namen nicht ehrt, ist auch seiner Ahnen nicht wert. Dr. Franz Basch – 5 Monate Kerker*“ SPANNENBERGER (2005), s. 109–110.

¹⁸⁶ TILKOVSKÝ (1989), s. 124–125.

¹⁸⁷ Jelikož nešlo o žádný měsíčník, nýbrž „pětítýdeník“, nebylo zapotřebí státního povolení k vydávání periodika, což bylo častým trikem opozičních hnutí. V podobě týdeníku byl povolen až v květnu 1939. SPANNENBERGER (2005), s. 118.

¹⁸⁸ „*Neue Heimatblätter*“. *Nation und Staat*, 9, November 1935, Heft 2, s. 142–143.

¹⁸⁹ SPANNENBERGER (2005), s. 128.

Převzetí státní moci národními socialisty znamenalo změnu poměrů v oblasti říšských ochranných spolků. Již tradičním uskupením byl *Spolek pro Němce v zahraničí*, od roku 1933 přejmenovaný na *Národní svaz pro Němce v zahraničí* (něm. *Volksbund für das Deutschtum im Ausland*, VDA), který si díky své široké členské základně, v roce 1932 čítající zhruba 3200 podorganizací a místních skupin, a kontaktům s vůdčími osobnostmi německých diaspor v zahraničí, postupně vydobyl v Říši význačnou pozici.¹⁹⁰ Především tyto aspekty byly zajímavé pro národní socialisty a brzy po jejich převzetí moci v zemi byl VDA podřízen říšskému ministerstvu propagandy, systematicky infiltrován a nakonec po propuštění dlouholetého předsedy spolku Steinachera v říjnu 1937 zglajchšaltován.¹⁹¹ Další již dlouho fungující organizací v Německu byl *Všeněmecký svaz*, v jehož čele stál Heinrich Claß, který už na počátku třicátých let odmítal národně socialistickou ideologii a Hitlera viděl jako budoucí zkázu německého národa. Nátlaku NSDAP nedokázal spolek, zakládající si na tradičních hodnotách bismarkovského Německa, dlouho odolávat. Pronásledování a uvězňování jeho členů nakonec vedlo k ukončení činnosti a rozpuštění spolku v roce 1939.¹⁹² Třetí výraznou říšskoněmeckou organizací meziválečného období byl *Německý ochranný svaz pro Němce v pohraničí a zahraničí* (něm. *Deutscher Schutzbund für das Grenz- und Auslandsdeutschtum*, zkráceně jenom *Deutscher Schutzbund*), založený v květnu 1919, nedlouho po mírovém jednání ve Versailles. Náplní spolkové činnosti byla v poválečné době agitace v ohrožených pohraničních oblastech Německa, kde probíhaly plebiscity, později se organizace soustředila na propagandu iredenty a podporu separatistických snah v německých diasporách.¹⁹³

Vedle ochranných, „prakticky“ orientovaných organizací fungovaly v Německu také některé vědecké instituce, které se zaměřovaly na výzkum německého živlu ve světě. Nejvýznamnější institucí byl *Německý zahraniční ústav* (něm. *Deutsches Ausland-Institut*, DAI), založený roku 1917 ve Stuttgartu. Jeho úkolem bylo dokumentovat provázanost mezi říšskými a zahraničními Němci, a především pomáhat německým emigrantům, kteří cestovali za prací do zahraničí, v udržování pozitivního vztahu k mateřskému Německu a pěstování svých zvyků a kultury i za hranicemi.¹⁹⁴ DAI byl díky své bohaté specializované knihovně (v roce 1933 čítala na 40 tisíc svazků a 1700 novin a časopisů) a množství kontaktů výhodnou institucí pro

¹⁹⁰ LUTHER, s. 44–45.

¹⁹¹ SEEWANN (2012), s. 254.

¹⁹² KRUCK, Alfred: Geschichte des Alldeutschen Verbandes 1890–1939. Wiesbaden 1954, s. 207–217.

¹⁹³ LUTHER, s. 45–46.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 54.

nastupující nacistický režim, tudíž prošel podobným transformačním procesem jako VDA.¹⁹⁵ Druhou institucí, kterou je nutno zmínit, byla *Německá akademie* (něm. *Deutsche Akademie*), fungující od roku 1925 v Mnichově. Důležitou funkcí akademie bylo poskytování stipendií německým studentům ze zahraničí, což mělo posílit vědecké, politické a společenské vztahy mezi diasporami a Německem.¹⁹⁶ Tohoto stipendia využil i Franz Basch, který v akademickém roce 1925/26 studoval semestr v Mnichově a semestr ve Freiburgu. V rámci svého studijního pobytu přednesl v Mnichově v kruhu členů VDA přednášku na téma „Němci v Maďarsku“, čímž se dostal do širšího povědomí a získal důležité kontakty.¹⁹⁷

Jako konkurenci již existujícím organizacím zakládala Národně socialistická německá dělnická strana své vlastní instituce. Již 1. května 1931 vznikla *Zahraniční organizace NSDAP* (něm. *Auslandsorganisation der NSDAP*, NSDAP/AO), kterou od roku 1933 až do porážky Německa v roce 1945 vedl Ernst Wilhelm Bohle (1903–1960). Jako jedna z žup ve struktuře NSDAP nesla oficiální přízvisko *Župa NSDAP Zahraničí* (něm. *NSDAP Gau Ausland*). Stejně jako říšské ministerstvo zahraničních věcí (něm. *Auswärtiges Amt*, AA), fungovala NSDAP/AO na bázi vyslanectví v jednotlivých státech po celém světě, nicméně byla na AA nezávislá a spíše v konkurenční pozici. Jejím zájmem bylo shromažďovat informace o německých emigrantech a sledovat jejich pro-, případně protistranickou orientaci, stejně jako šířit nacistickou ideologii v německých diasporách.¹⁹⁸ V červenci 1935 byla působnost NSDAP/AO omezena pouze na emigranty a neevropské obyvatelstvo německého původu, přičemž etnickým skupinám Němců v Evropě se mělo věnovat právě vzniknuvší *Německé stranické oddělení* (něm. *Volksdeutsche Parteidienststelle*), zvané podle jeho předsedy, člena SS Otty Kursella (1884–1967), také *úřad Kursell* (něm. *Büro Kursell*). Od března 1936 se začal sporadicky užívat i název *Středisko pro etnické Němce* (něm. *Volksdeutsche Mittelstelle*, VoMi), který se nakonec ustálil a trval až do zániku instituce na konci druhé světové války. V roce 1937 byl Kursell po neshodách s nadřízenými ze svého postu sesazen a nahrazen Wernerem Lorenzem (1861–1974),¹⁹⁹ zároveň posty v organizaci přebrali členové SS, čímž se VoMi dostalo do mocenské sféry říšského vůdce SS Heinricha Himmlera (1900–1945) a od roku 1938 bylo oficiálně podřízeno přímo Adolfu Hitlerovi. Himmler měl na VoMi zvláštní zájem, jelikož viděl možnost skrze vliv instituce šířit

¹⁹⁵ SEEWANN (2012), s. 254–255.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 255.

¹⁹⁷ SEEWANN, SPANNENBERGER (1999), s. XLIV.

¹⁹⁸ SMITH, Arthur L.: *Hitler's Gau Ausland*. *Political Studies*, 14, February 1966, č. 1, s. 90–95.

¹⁹⁹ Lorenz využíval pracovní cesty k návštěvám svého oblíbeného města – Budapešti. Z toho důvodu mělo VoMi s představiteli Němců v Maďarsku více kontaktů než jinde. LUMANS, Valdis O.: *Werner Lorenz. Chef der "Volksdeutschen Mittelstelle"*. In: SMELSER, Ronald, SYRING, Enrico (eds.): *Die SS: Elite unter dem Totenkopf. 30 Lebensläufe*. Paderborn 2000, s. 338.

nacistickou ideologii mezi deseti miliony etnických Němců po celé Evropě a verbovat je do svých SS jednotek. VoMi se v průběhu války stalo hlavní organizací pro přesouvání německých obyvatel z obsazovaných území do Říše pod známým heslem „*Heim ins Reich*“.²⁰⁰

3.4 Národní svaz Němců v Maďarsku

Spolek *Německé bratrstvo* byl pouhým pololegálním provizoriem, během kterého Franz Basch plánoval, získával kontakty a připravoval si politický prostor pro založení oficiální organizace.²⁰¹ Vzhledem ke svému silicímu národně socialistickému zaměření byl VK z říšské strany čím dál více podporován. Rovněž německé obyvatelstvo Maďarska, vidouc, že smířlivá politika UDV nepřináší pozitivní výsledky, inklinovalo k radikálnějšímu hnutí. Prestiž spolku zvýšil především fakt, že v červenci 1937 uznalo říšské ministerstvo zahraničních věcí uskupení VK jako jediné legální zastoupení Němců v Maďarsku.²⁰² První vídeňská arbitráž z 2. listopadu 1938, díky které byla k Maďarskému království připojena oblast s více než jedním milionem obyvatel, z nichž 13 875 bylo Němců, pozměnila národnostní situaci v zemi, což společně s tlakem říšských organizací na vládu Bély Imrédyho (1891–1946) vedlo k legalizaci radikálního německého hnutí v Maďarsku a založení postupně se nacisticky orientujícího *Národního svazu*.²⁰³

Ustavující shromáždění *Národního svazu Němců v Maďarsku* (maď. *Magyarországi Németek Szövetsége*, něm. *Volksbund der Deutschen in Ungarn*, VDU) proběhlo v Budapešti 26. listopadu 1938.²⁰⁴ Setkání se zúčastnilo přes tisíc lidí, včetně zástupců říšských národnostních spolků, mládežnických a studentských organizací a profesorů německých univerzit. Z maďarské reprezentace přišel například poslanec András Mecsér (1883–1946?) či zástupci *Maďarské revizní ligy* (maď. *Magyar Revíziós Liga*), nechybělo také velké množství maďarských novinářů a členové *Maďarské tiskové agentury* (maď. *Magyar Távirati Iroda*).²⁰⁵

²⁰⁰ LUMANS, Valdis O.: *Himmler's Auxiliaries. The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe, 1933–1945*. Chapel Hill 1993, s. 37–44; SPANNENBERGER (2005), s. 132–133; BROWN, MacAlister: *The Third Reich's Mobilization of the German Fifth Column in Eastern Europe*. *Journal of Central Europe Affairs*, 29, July 1959, č. 2, s. 130–132.

²⁰¹ Výpověď Franze Basche ze 17. října 1945. SEEWANN, SPANNENBERGER (1999), s. 14–16.

²⁰² SPANNENBERGER (2005), s. 139.

²⁰³ Tamtéž, s. 161–163.

²⁰⁴ Popis průběhu celého shromáždění včetně kompletního přepisu proslovu Franze Basche byl otištěn v prosincovém čísle spolkového časopisu. *Volksbund der Deutschen in Ungarn*. *Deutscher Volksbote*, č. 8–9., Dezember 1938, s. [1]–8. Založením *Národního svazu Němců v Maďarsku* došlo k ještě výraznějšímu oslabení konkurenčního UDV, Gustav Gratz se vzdal postu předsedy a činnost spolku ustoupila do pozadí. *Miért mondott le Gratz Gusztáv a német egyesület elnökségéről?* *Népszava*, č. 274, 1938. december 1., s. 3.

²⁰⁵ *Volksbund der Deutschen in Ungarn*. *Deutscher Volksbote*, č. 8–9., Dezember 1938, s. 2.

Shromáždění započalo ve čtyři hodiny odpoledne, nejprve zazněla maďarská hymna, poté neoficiální hymna Němců v Maďarsku „*Seid begrüßt ihr deutschen Brüder!*“.²⁰⁶ Následoval dlouhý projev Franze Basche, ve kterém nabádal německý národ v Maďarsku k probuzení se a oživení své identity, a prohlašoval VDU svazem sjednocujícím veškeré německé obyvatelstvo Maďarska, nehledě na věk, pohlaví, konfesi či sociální zařazení. Baschův proslav byl často přerušován jásavým souhlasem a provoláváním „*Sieg heil!*“. Důraz byl kladen na přátelské vztahy s maďarským národem, Basch apeloval na tradiční sounáležitost a oddanost maďarských Němců své maďarské vlasti, což ale nechápal jako poddání se postupné maďarizaci, nýbrž jako koexistenci dvou rovnocenných národů v jedné zemi.²⁰⁷ Jako právě zvolený předseda představil Franz Basch spolkový program, který byl, na rozdíl od již tradičního bleyerovského konfliktu identity, zaměřený spíše prakticky – konkrétně na finanční, hospodářskou i kulturní podporu, což mělo obnášet zabezpečení chudých, rodin a lidí stížených neštěstím, organizování dobrovolných pomocných prací či zakládání sportovních mládežnických svazů a německých škol na všech stupních. Samozřejmostí měla být kulturní setkání, přednášky a vzdělávací kurzy.²⁰⁸ Tento program orientovaný na jasnou disimilaci, byl třecí plochou mezi VDU a maďarskou vládou, která stále usilovala o jednotu veškerého obyvatelstva v zemi jakožto maďarského národa. Konfrontace eskalovala s tím, jak VDU postupně přebíral jednotlivé prvky NSDAP, což bylo interpretováno jako projevy pangermanismu a spolek byl považován za produkt národně socialistické politiky a prodlouženou ruku třetí říše.²⁰⁹

Reakce v maďarském tisku byly různé a spíše zdrženlivé. Pozitivní postoj VDU k maďarské vlasti nadšeně vítal deník *Magyarság*, vedený hungaristickým hnutím,²¹⁰ oproti tomu sociálně demokratický deník *Népszava* varoval před požadavky VDU,²¹¹ především se obával autonomie německých oblastí. K diskuzi o autonomii se vyjádřil Franz Basch ve velkém interview pro deník *8 Órai Újság* z 1. ledna 1939, kde popíral požadavek úplné autonomie, nicméně podtrhl přání spolku získat status národnosti (nikoliv menšiny), osmnáct poslancekých mandátů v parlamentu a vytvoření postu ministra pro německé záležitosti. Námitku novináře, že na pozicích státních úřadů jsou údajně Maďaři již v podstatné menšině a dominují tam Němci, odmítl s tím, že asimilované Němce již nelze jako Němce počítat.

²⁰⁶ V překladu „*Bud’te pozdraveni, němečtí bratři!*“. Podrobněji k historii hymny viz <http://vorosvariujzag.pilisvorosvar.hu/bejegyzesek/2017-aprilis/die-offizielle-hymne-der-ungarndeutschen/> [4. 5. 2019]

²⁰⁷ *Volksbund der Deutschen in Ungarn*. Deutscher Volksbote, č. 8–9., Dezember 1938, s. 2–4.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 4.

²⁰⁹ SPANNENBERGER (2005), s. 165–167.

²¹⁰ *Volksbund der Deutschen in Ungarn*. *Magyarság*, č. 271, 1938. november 29., s. 10.

²¹¹ *Autonómiát követelnek a magyarországi németek*. *Népszava*, č. 271, 1938. november 27., s. 4.

Vztah VDU k třetí říši popsal jako apolitický a založený na kulturních kontaktech, možnost iredentistického hnutí Basch odmítl. Vedení VDU kladlo velký důraz na kompromisní jednání s vládou, čímž opět odkazovalo na tradici bleyerovské politiky.²¹²

Vztah VDU a maďarské vlády byl silně ovlivněn třetí říší. Především po první vídeňské arbitráži, kdy se ukázalo, že spojenectví s Hitlerem přináší kýžené výsledky, se Maďarské království snažilo Říši přiblížit a zajistit si tak mocného spojence i nadále. Rudolf Heß v jednom z rozhovorů s maďarským ministrem zahraničí hrabětem Istvánem Csáky (1894–1941) zdůraznil, že uspokojivá spolupráce maďarské vlády s německou menšinou je základním předpokladem k udržení dobrých mezinárodních vztahů s Německem, proto také AA pozorně sledoval situaci Němců v Maďarsku.²¹³ Založením VDU se potvrdily dvě zásadní skutečnosti, co se maďarské zahraniční politiky týče. Jednak menšinová problematika už rozhodně nebyla pouze vnitřní záležitostí státu, jako tomu bylo za Gömbösovy éry, a jednak vzrůstající mocenský nepoměr mezi spojenci dostával Maďarské království v tomto vztahu do podřízené pozice a činil ho tak zranitelnějším vůči politickému tlaku Německa.²¹⁴

K dokreslení celé situace je rovněž potřeba nastínit poměr mezi maďarskými Němci a třetí říší. Již Jakob Bleyer i přes své antipatie k národním socialistům věděl, že Německo bude zásadní při hledání východiska ze slepé uličky maďarské menšinové problematiky, což se během třicátých let potvrdilo. Kontakty s Říší ale nebyly záležitostí pouze vysoké politiky, nýbrž také obyčejných lidí, kteří do ve všech ohledech vyspělejší země vycestovali krátkodobě za prací či kvůli studiu. Nazpět do vlasti se vraceli zpravidla s velmi pozitivními dojmy, především mnozí studenti se identifikovali s národně socialistickou ideologií a po svém návratu usilovali o aplikaci některých jejích aspektů také na domácí půdě.²¹⁵ Nejvýraznějším příkladem je Franz Basch a jeho již výše zmíněná studijní cesta, byť ještě v době demokratické Výmarské republiky, neboť ji uskutečnil v polovině dvacátých let. Nicméně vidina Německa jako patrona byla spíše naivní iluzí, která mezi maďarskými Němci panovala. Vedení třetí říše a v první řadě SS, která skrze zglajchšaltované organizace „dohlížela“ na německé menšiny v Evropě, viděly v etnických Němcích pouze výhodnou pátou kolonu a prostředek k možné expanzní politice.²¹⁶

²¹² GÁBOR, Áron: *Mit akar a Deutscher Volksbund?* 8 Órai Újság, č. 1, 1939. január 1., s. [1]–3. V parlamentních volbách v květnu 1939 dokonce kandidovali tři členové UDV za vládní stranu, přičemž dva z nich své mandáty opravdu získali. SPANNENBERGER (2005), s. 186–188.

²¹³ Tamtéž, s. 171–172.

²¹⁴ Tamtéž, s. 167; SEEWANN (2012), s. 277. Velkým ústupkem německé národně socialistické vlády bylo například založení místní pobočky NSDAP/AO 12. dubna 1938 v Budapešti, které povolil premiér Pál Teleki. SPANNENBERGER (2005), s. 181.

²¹⁵ SEEWANN (2012), s. 279.

²¹⁶ Tamtéž.

První velké shromáždění VDU se konalo 30. dubna 1939 u obce Cikó (něm. *Zickau*) v župě Tolna, kterého se zúčastnilo podle zpráv vyslanců z Německa okolo dvaceti tisíc lidí.²¹⁷ Na louce, kde setkání probíhalo, vztyčila mládež z bílých opracovaných kusů dřeva obrovský sluneční kříž přetvořený do zakulacené svastiky,²¹⁸ oficiální symbol VDU. Podobný symbol – zlatý sluneční kříž v bílém kruhu obklopený rudou barvou – byl vyveden na vlajkách, které nesli studenti.²¹⁹ Všichni příchozí byli zdraveni slovy „Heil“ nebo „Sieg heil“ a takzvaným „německým pozdravem“, tedy pozvednutím pravé ruky. O pořádek na shromáždění se starali mladí mužští členové spolku v předepsaném uniformním oblečení, které sestávalo z černých kalhot a holínek, bílé košile, černé kravaty a červeného pásku na paži s písmeny VDU. Dívky byly v tradičních svátečních krojích. Po přehlídce zástupců jednotlivých německých obcí následovaly projevy čelních představitelů spolku, ve kterých byla shrnuta dosavadní politická aktivita maďarských Němců od počátku 20. století a mnohokrát opakována věrnost maďarské vlasti. Nakonec označil Franz Basch VDU za první nezávislou organizaci Němců v Maďarsku a „splněný sen Jakoba Bleyera“.²²⁰

Již od počátku své existence usiloval *Národní svaz* o masový ráz svých setkání, cílem bylo vytvořit iluzi ohromné organizace, která zaštiťuje kompletní německé obyvatelstvo Maďarska. Proto například na zakládající shromáždění místních odborů přišlo vždy mezi osmi sty a tisícem členů, fakticky jich ale z dané obce pocházela většinou méně než třetina. Spodní věkovou hranicí pro přijetí do VDU bylo pro muže osmnáct let a pro ženy patnáct let, čímž spolek získával mnoho nadšených mladých lidí zapálených pro věc a na konci roku 1939 čítal *Národní svaz Němců v Maďarsku* přes dvacet tisíc členů.²²¹ Pro mladistvé od dubna 1938 vycházela příloha časopisu *Deutscher Volksbote* s názvem *Jungkamerad*, která od června 1940 tvořila samostatný měsíčník. V roce 1941 byla pro mladší osmnácti let zřízena skupina *Německá mládež* (něm. *Deutsche Jugend*, DJ), nápadně se podobajíc říšské *Hitlerově mládeži* (něm. *Hitlerjugend*, HJ), se kterou navázala přátelský kontakt. *Jungkamerad* byl v červenci 1942 přejmenován na *Jugend voran* s podtitulem *Zeitung der Deutschen Jugend in Ungarn* a obsah byl již plně přizpůsobený nacistické ideologii.²²²

²¹⁷ Tamtéž, s. 275. VDU udává třicet tisíc lidí. *Die mächtige Kundgebung des ungarländischen Deutschtums. Der Volksbund der Deutschen in Ungarn feierlich geöffnet*. Deutscher Volksbote, č. 18, 7. Mai 1939, s. [1].

²¹⁸ Dřevěnou konstrukci několik dní před shromážděním odpůrci spolku zničili. Německá mládež okamžitě vytvořila novou a až do začátku slavnosti ji dnem i nocí hlídala. SPANNENBERGER (2005), s. 182.

²¹⁹ Mezi spolkovými vlajkami byly i dvě maďarské národní vlajky. Tamtéž, s. 182.

²²⁰ *Die mächtige Kundgebung des ungarländischen Deutschtums. Der Volksbund der Deutschen in Ungarn feierlich geöffnet*. Deutscher Volksbote, č. 18, 7. Mai 1939, s. [1]–10.

²²¹ *Volksgeossen!* Deutscher Volksbote, č. 49, 10. Dezember 1939, s. 4.

²²² MARS, Herbert: *Meilensteine*. Jugend voran, č. 1, Juli 1942, s. [1]–2; SPANNENBERGER, Norbert: *Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938–1944 unter Horthy und Hitler*. München 2005, s. 303.

3.5 Počátek druhé světové války

Skutečný rozmach registroval VDU teprve s vypuknutím druhé světové války a prvotními německými válečnými úspěchy. Nepatrný rozvoj zaznamenal i UDV, který po odchodu Gustava Gratze na podzim roku 1938 obměnil své vedení a začal se orientovat výrazně antisemitisticky, s důrazem na ochranu rasy ve smyslu nacistické ideologie v kombinaci s křesťanským učením.²²³

Počáteční nadšení z Hitlerova postupu ale ustoupila vlně zděšení, když se v listopadu 1939 poprvé objevila otázka přesídlení německého obyvatelstva. Adolf Hitler ve svém projevu v říšském sněmu 6. října²²⁴ informoval o plánu přesunout východo- a jihovýchodoevropské roztroušené a neudržitelné skupiny etnických Němců do Německé říše,²²⁵ a ačkoli do jmenované kategorie maďarští Němci nespádali,²²⁶ vyvolal tento výrok v Maďarsku pozdvižení nejen mezi německým obyvatelstvem, které nechtělo opustit svou vlast, ale také ve vysokých politických kruzích, kde takové řešení vítali s povděkem. Sám regent Maďarského království Miklós Horthy napsal o necelý měsíc později Hitlerovi dopis, ve kterém vřele vítal jeho ideu přesídlení německých menšin a navrhl do programu zahrnout i tu nacházející se v Maďarsku, přičemž vychvaloval její hospodářské kvality, které by byly podle jeho názoru Říši jistě přínosné. Hitler na takovou nabídku nikdy neodpověděl, protože přesídlovací akce Němců z jihovýchodní Evropy byly plánovány vedením Říše až na období po válce a neměly ještě jasné kontury.²²⁷ Nicméně hrozba vysídlení rozbila víceméně jednotné řady německého hnutí. Mnozí začali demonstrovat své „maďarství“ například tím, že na veřejnosti už mluvili pouze maďarsky a odmítali jakékoli spojení s VDU. Nastalá situace nahrávala obnoveným snahám o maďarizaci a v tisku se rozhořela vášnivá protiněmecká diskuze o možné sídelní reformě. Franz Basch okamžitě odcestoval do Berlína, aby se ujistil, zda jde o dezinformaci,²²⁸ a po svém návratu žádal vládu, aby vydala oficiální prohlášení o

²²³ SPANNENBERGER (2005), s. 209.

²²⁴ DOMARUS, Max: *Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945. Teil II: Untergang. Dritter Band 1939–1940*. Leonberg 1988, s. 1383; *Deutschlands Programm zur Neuordnung Europas. Der Wortlaut der gewaltigen Rede Adolf Hitlers zur Beendigung der europäischen Krise*. Deutscher Volksbote, č. 41, 15. Oktober 1939, s. [1]–4.

²²⁵ Takzvaný „Generalplan Ost“, zaměřený především na přesídlení pobaltských Němců (na základě smluv s Lotyšskem a Estonskem), Němců z Jižního Tyrolska (smlouva s Itálií), jižní Bukoviny a severní Dobružiči (smlouvy s Rumunskem) a oblastí obsazených Sovětským svazem – východní Halič, Volyň, okolí řeky Narev, severní Bukovina a Besarábie. SEEWANN (2012), s. 284–285.

²²⁶ Hitler měl v tomto případě na mysli nesourodé německé osídlení především na východě, nikoli postupně se konsolidující společenství v Maďarsku.

²²⁷ SEEWANN (2012), s. 284–285; SPANNENBERGER (2005), s. 202–203.

²²⁸ SPANNENBERGER (2005), s. 244.

tom, že se žádné vysídlení konat nebude, ale nebylo mu vyhověno. Zároveň maďarská cenzura nepovolila informovat v tomto duchu členy VDU v *Deutscher Volksbote*. Basch byl proto nucen rozeslat členům speciální oběžník, který teprve rozruch uklidnil.²²⁹ O několik měsíců později po utišení krize registroval VDU opětovný nárůst příznivců. Během půl roku se počet členů spolku ztrojnásobil na 72 dva tisíc osob a kromě jedenadvaceti oficiálně založených místních poboček bylo vedeno ještě dalších sto dvacet „úřady trpěných“.²³⁰

Druhou vídeňskou arbitráží z 30. srpna 1940 bylo k Maďarskému království připojeno severní Sedmihradsko. Jednání předcházející celému aktu vedla maďarská vláda i se sedmihradskými Sasy, kteří v případě připojení požadovali stejná práva, jako měli Němci ve zbytku země. Maďarská vláda byla ochotna Sasům přiznat jejich „stará historická práva“, avšak sjednocení všech Němců v jednotnou národnostní skupinu chtěla zamezit, i z toho důvodu k maďarsko-saským jednáním nebyli přizváni zástupci VDA.²³¹ Říšská vláda si byla vědoma maďarského postoje, proto v předvečer podepsání arbitráže předložila ministerskému předsedovi hraběti Pálu Telekimu návrh tzv. národnostní úmluvy, která byla nepochybným vydíráním, nicméně po minimálních změnách, na kterých byly strany schopny se dohodnout, ji maďarský premiér podepsal.²³² Národnostní úmluvu vypracovalo v přísné tajnosti VoMi, politickou zodpovědnost ale navenek neslo říšské ministerstvo zahraničních věcí, především proto, aby přímý vliv NSDAP na národnostní politiku v Maďarsku nebyl tak zjevný.²³³ Národnostní úmluva zaručovala VDU monopol moci nad veškerým německým obyvatelstvem Maďarského království v rámci jeho nových hranic.²³⁴ „Německost“ byla posuzována podle rasových představ SS, nehledě na přesvědčení dotyčného, zda se cítil jako Němec či jako Maďar, přívržencem VDU či nikoliv. Na *Národní svaz* dohlíželi vyslanci SS a VoMi – dohromady více než šedesát lidí – kteří byli jako „poradci“ odesláni do Budapešti a dozorovali politické a ideologické zglajšaltování VDU,²³⁵ včetně nového spolkového deníku *Deutsche Zeitung*,²³⁶ který začal publikovat antisemitistické a proválečné články. VDU si ale stále udržel charakter kulturního spolku, Franz Basch odmítal jakoukoli transformaci

²²⁹ Tamtéž, s. 205–206.

²³⁰ Tamtéž, s. 230.

²³¹ Tamtéž, s. 228–229.

²³² Tamtéž, s. 235.

²³³ Tamtéž, s. 238.

²³⁴ *Die Einheit des Deutschtums in Ugarn*. Deutsche Zeitung, č. 1, 20. Oktober 1940, s. [4]; GOLDSCHMIDT, Georg: *Vom Volksgruppenschutz zum Volkstumsrecht*. Deutsche Zeitung, č. 23, 17. November 1940, s. 4. Zároveň s ustanovením VDU jako jediného spolku zastřešujícího všechny Němce v Maďarsku byl kompletně rozpuštěn UDV. SPANNENBERGER (2005), s. 372.

²³⁵ Nacifikaci VDU výrazně napomohla inkorporace již dříve zglajšaltovaných německých organizací v připojených oblastech severního Sedmihradska a později i Bačky. SEEWANN (2012), s. 282.

²³⁶ Začal vycházet 20. října 1940.

organizace na politickou stranu.²³⁷ Uznáním národnostní úmluvy Maďarsko de facto předalo moc nad nemalou částí svého obyvatelstva do rukou jiné země, čímž přišlo o svou suverenitu.²³⁸

Připojení Bačky a Baranyi v dubnu 1941 znamenalo pro Maďarské království další nárůst procentuálního zastoupení menšin (danou oblast obývalo pouze 36,6 % Maďarů), mezi nimiž bylo přes 173 tisíc Němců,²³⁹ čímž se německá menšina v Maďarsku stala největší německou etnickou skupinou v jihovýchodní Evropě, čítajíc jeden a čtvrt milionu lidí. Na jaře 1941 měl VDU již 97 tisíc členů a přes čtyři sta místních poboček.²⁴⁰

3.6 Dvojakost národně socialistického hnutí v Maďarsku

Kontakty mezi hungaristy a německým hnutím v Maďarsku můžeme sledovat od poloviny třicátých let, kdy v zemi razantně stoupl počet Maďarů ovlivněných národně socialistickou ideologií a Ferenc Szálasi (1897–1946) založil nejprve v roce 1935 *Stranu národní vůle* (maď. *Nemzet Akaratának Pártja*, NAP), později v roce 1937 *Maďarskou národně socialistickou stranu* (maď. *Magyar Nemzeti Szocialista Párt*, MNSZP),²⁴¹ a zároveň se od UDV odštěpilo radikální křídlo v čele s Franzem Baschem a vzniklo *Německé bratrstvo*. Součástí Baschovy frakce byl i někdejší sekretář UDV a důvěrník Jakoba Bleyera, Franz Rothen (1899–1965), který ale brzy skupinu opustil a připojil se k hungaristickému hnutí Ference Szálasiho, kde působil jako zahraničněpolitický a menšinový poradce,²⁴² a díky svým německým kontaktům získával pro hungaristy finanční příspěvky od Třetí říše.²⁴³ Po zákazu MNSZP na počátku roku 1939 uprchl do Německa, kde pracoval pro AA jako odborník na maďarské záležitosti²⁴⁴ a usiloval o sblížení německého a maďarského národně socialistického hnutí.

Ačkoli se Szálasi několikrát pokoušel o navázání dobrých vztahů s Franzem Baschem, argumentuje, že obě frakce vyznávají národně socialistickou ideologii a spolupráce by mohla být oboustranně přínosná, Basch reagoval odmítavě. Pro něj jakožto národního socialistu byl nejdůležitější národ, kdežto hungaristé stavěli na první místo stát, proto nyilašovce viděl jako

²³⁷ BASCH, Franz: *Ziel und Bekenntnis*. Deutsche Zeitung, č. 1, 20. Oktober 1940, s. [1].

²³⁸ SEEWANN (2012), s. 281.

²³⁹ SPANNENBERGER (2005), s. 285.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 281–290; SEEWANN (2012), s. 283–284.

²⁴¹ SZÖLLÖSI-JANZE, Margit: *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn*. München 1989, s. 104–113. Po zákazu MNSZP vznikla v březnu 1939 *Strana Šípových křížů* (maď. *Nyilaskeresztes Párt*, NYKP), jejíž členové byli často nazýváni „nyilašovci“. Tamtéž, s. 125–126.

²⁴² Výpověď Franze Basche z 26. října 1945. SEEWANN, SPANNENBERGER (1999), s. 67.

²⁴³ SPANNENBERGER (2005), s. 216.

²⁴⁴ Výpověď Franze Basche z 26. října 1945. SEEWANN, SPANNENBERGER (1999), s. 67.

fašistické, hungaristické hnutí a nikoli jako národně socialistické. Nepřekonatelnou propastí byla hlavně menšinová problematika. Přestože Szálasi sám ve svých plánech budoucího uspořádání země vypracovával způsob integrace menšin, mezi jeho spolupracovníky převládala koncepce, podle níž měli být Němci z Maďarska po konci války vysídleni, jelikož byli považováni za iredentisty a údajně by mohli narušit vztahy s Německem. K národnostní úmluvě ze srpna 1940 Ferenc Szálasi poznamenal, že on by ji nikdy nepodepsal, neb narušuje suverenitu státu. Tím se animozita mezi oběma hnutími ještě více prohloubila.²⁴⁵

3.7 Maďarští Němci ve druhé světové válce

Etničtí Němci z jihovýchodní Evropy rozšiřovali řady Waffen-SS už od počátku války. Vůdčí osobností náborových akcí byl Gottlob Berger (1896–1975), vedoucí hlavního úřadu SS (něm. *SS-Hauptamt*),²⁴⁶ který již na jaře roku 1940 nařídil naverbovat do Waffen-SS pět set dobrovolníků z Maďarska, přičemž měl tento úkol provést právě VDU.²⁴⁷ Basch ale nábor v Maďarsku odmítl s tím, že by to mohlo mít vzhledem k ilegálnosti takového procesu pro spolek špatné následky.²⁴⁸ Po obsazení Jugoslávie byl vyhlášen legální nábor do SS jednotek v západním Banátu a Chorvatsku, díky čemuž mohli dobrovolníci z Bačky tajně přejít hranice a narukovat. V říjnu 1941 sloužili u Waffen-SS již dva tisíce Němců z Bačky, v německém wehrmachtu jich bylo tisíc pět set.²⁴⁹

V centrálním Maďarsku započaly pod vysokým utajením nábor v létě 1941, kdy bylo do Německa odvezeno okolo pěti set chlapců pod záminkou sportovních či vzdělávacích výletů. Na výběru a převážení mládeže přes hranice se sice podílelo několik členů VDU, ale hlavním organizátorem byl ústřední úřad SS. Po zastávce ve Vídni, kde se nováčci zapsali do vojenské služby ve Waffen-SS, byli přiděleni převážně k záložním jednotkám SS.²⁵⁰

Počátkem roku 1942 maďarská vláda povolila první²⁵¹ legální nábor do německých jednotek, pod podmínkami, že půjde pouze o německé dobrovolníky, nezletilí budou k narukování potřebovat písemný souhlas rodičů a ztracené maďarské státní občanství bude nahrazeno

²⁴⁵ SPANNENBERGER (2005), s. 247–248.

²⁴⁶ REMPEL, Gerhard: *Gottlob Berger. "Ein Schwabengeneraal der Tat"*. In: SMELSER, Ronald, SYRING, Enrico (eds.): *Die SS: Elite unter dem Totenkopf. 30 Lebensläufe*. Paderborn 2000, s. 45–59.

²⁴⁷ SPANNENBERGER (2005), s. 309–310.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 311; BÖHM, Johann: *Die Ungarndeutschen in der Waffen-SS. Innen- und Außenpolitik als Symptom des Verhältnisses zwischen deutscher Minderheit und ungarischer Regierung*. Ippesheim 1990, s. 78.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 77; SPANNENBERGER (2005), s. 312.

²⁵¹ Oficiální nábor proběhly v Maďarsku celkem tři – druhý v roce 1943 a třetí v roce 1944. První nábor byl – na rozdíl od následujících dvou – pouze na dobrovolné bázi.

německým.²⁵² V dubnu se do německé armády dobrovolně přihlásilo 25 tisíc mužů, služby schopných bylo bezmála 18 tisíc z nich.²⁵³ Důvodů pro dobrovolný nástup do říšských jednotek bylo několik. Na jedné straně stály důvody ideologické – bojovat za Německou říši a ve jménu jejího Vůdce bylo především pro členy VDU velikou ctí. Na druhé straně narukovalo i mnoho Němců, kteří nebyli s VDU spjati, ale zvolili raději říšskou stranu, protože v honvédských jednotkách často zažívali šikanu, a nakonec také slibované zaopatření rodin vojáků nabízelo Německo vyšší než maďarská strana.²⁵⁴ Poslední odvozy dobrovolníků do Říše proběhly 3. dubna 1942.²⁵⁵ Krátce po ukončení pompézních oslav se maďarské úřady začaly na německém obyvatelstvu krutě mstít. Dobrovolníci byli označeni za „zrádce vlasti“ a jejich pracovní místa byla ihned nabízena k obsazení. Útisku neušli ani příbuzní, byly jim odjímány živnostenské listy s argumentem, že i oni již nemají maďarské státní občanství, a proto s nimi bude zacházeno jako s říšskými občany. Mladí muži, kteří se hlásili do německé armády, ale nebyli přijati, dostali, stejně jako vysoce postavení členové VDU, povolávací rozkaz do honvédských jednotek. Tam s nimi bylo zacházeno obzvláště diskriminačně, často byli zařazováni do trestaneckých jednotek či do takzvané „židovské roty“.²⁵⁶

Neúspěch bitvy o Stalingrad na počátku roku 1943 a ohromné ztráty na životech vedly hlavní úřad SS k vyhlášení druhé náborové akce v jihovýchodní Evropě, což se v Maďarsku nesetkalo s velkou podporou. Maďarské úřady referovaly o tom, že po odvodu dobrovolníků při prvním verbování a následnému narukování mnoha německých mužů, většinou ve věku mezi třiceti a čtyřiceti lety, do maďarské honvédské armády, již mnoho služby schopných mužů nezbývá a v některých vesnicích mužské obyvatelstvo zcela chybí. Franz Basch prohlásil, že náborová akce by měla nějaké výsledky pouze za předpokladu, že by se minimální věk pro narukování do armády snížil na sedmáct let, VDU by musel použít nátlakové prostředky (jako například hrozbu vyloučením ze spolku při odmítnutí nastoupit službu) a němečtí vojáci v honvédské armádě²⁵⁷ by byli převeleni do Waffen-SS.²⁵⁸ Po krátkém vyjednávání, které vedl sám admirál Horthy, byla druhá náborová akce v Maďarsku

²⁵² BÖHM, s. 80; SPANNENBERGER (2005), s. 316. Podle maďarské ústavy voják, který narukuje do armády cizího státu, ztrácí maďarské státní občanství. BÖHM, s. 78.

²⁵³ Do SS bylo přijato 7 566 mužů, do wehrmachtu 10 294 mužů. SPANNENBERGER (2005), s. 320.

²⁵⁴ PAIKERT, G. C.: *The Danube Schwabians. German Populations in Hungary, Rumania and Yugoslavia and Hitler's impact on their Patterns*. Hague 1967, s. 145. Vyplácení ale bylo nepravidelné a v různé výši, což postupem času mělo velký vliv na neochotu narukovat při dalších náborových akcích. BÖHM, s. 95.

²⁵⁵ GOLDSCHMIDT, Georg: *Wer glaubt, opfert und kämpft, wird siegen!* Deutsche Zeitung, č. 77, 5. April 1942, s. [1]–2.

²⁵⁶ BÖHM, s. 85–86; SPANNENBERGER (2005), s. 323.

²⁵⁷ V dubnu 1943 bylo v maďarské armádě 112 tisíc Němců, což tvořilo 3,2 % služby schopných mužů v Maďarsku. SPANNENBERGER (2005), s. 395.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 390.

povolena, včetně cílové skupiny honvédských německých vojáků. Hitler společně s říšským ministrem zahraničí Joachimem von Ribbentropem (1893–1946) přislíbili trvalost německého občanství, které dobrovolníci získají, a jako řešení problematičtějšího postavení příbuzenstva odvedenců navrhli postupné přesídlování rodin do Německé říše.²⁵⁹

Za pozměněných podmínek se do poloviny července 1943 přihlásilo celkem 16 tisíc dobrovolníků, převážně z Bačky a severního Sedmihradska. Vzhledem k faktu, že daný počet ani zdaleka nedosahoval požadovaných 30 tisíc služby schopných mužů, byli zástupci VDU v jednotlivých obcích nuceni přistoupit k nátlaku, přičemž brutalita vůči neochotným jedincům dosahovala nečekané intenzity. I přes zvýšené úsilí a za cenu zhoršující se pověsti VDU mezi německým obyvatelstvem nemohla být očekávání SS úřadů splněna, v srpnu toho roku se počet přihlášených zastavil na 22 tisících, z nichž bylo služby schopných pouze 18 216 jedinců.²⁶⁰ Vedení VDU se po tomto neúspěchu rozhodlo více orientovat na politickou a ideologickou výchovu mládeže, jakož i na vážnější postihy pro nespolupracující členy spolku. Nejen tento zvyšující se nátlak, ustavičná propaganda, ale také minimální podpora šikanovaných Němců a fakt, že vedoucí členové VDU sice převědčovali k vojenské službě, ale sami nenarukovali – to vše zapříčinilo zhoršení atmosféry v německých vesnicích a počínající odpor k organizaci.²⁶¹

Po podepsání kapitulace Itálie v září 1943 začal být Hitler nejistý ohledně věrnosti ostatních svých spojenců, proto jakmile vyšlo najevo, že maďarská vláda Miklóse Kállayho (1887–1967) usiluje o navázání kontaktu se západními státy, začal připravovat plán vojenského obsazení Maďarského království, takzvané „operace Margarethe I“, která byla uskutečněna 18. března 1944.²⁶² Vstup německého vojska do země odstartoval regionální potyčky mezi německým a maďarským či pomadžarským obyvatelstvem, a také mezi Němci samotnými, jelikož odpůrci VDU a národního socialismu začali být pronásledováni gestapem, zavírání do vězení a jinak postihováni.²⁶³

Franz Basch se z nově nastolených poměrů pokusil pro VDU vytěžit pozitivní změny, proto ve jménu spolku předložil čerstvě dosazenému předsedovi vlády Döme Sztójayimu (1883–1946) seznam přání, mezi kterými figurovalo například přeložení protiněmecky smýšlejících úředníků, povolení ranního vydání *Deutsche Zeitung*, minimálně půlhodinové vysílání v

²⁵⁹ Tamtéž, s. 396.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 399–400.

²⁶¹ Tamtéž, s. 401.

²⁶² Tamtéž, s. 402–405.

²⁶³ Tamtéž, s. 407.

rozhlasu třikrát týdně či komplexní vysvětlení německé problematiky maďarské veřejnosti.²⁶⁴ Sztójay nic neslíbil, ale projevil pochopení a nadále si udržoval v této záležitosti neutrální postoj.²⁶⁵ Oproti tomu ve vládě upevňovali členové VDU své postavení. Vzhledem k tomu, že *Národní svaz* byl pouze kulturním spolkem a nemohl tak vystupovat jako politický subjekt, kandidovali již tradičně jeho členové za vládní stranu,²⁶⁶ v rámci které v květnu 1944 zformovali radikální *Blok německých národně socialistických členů sněmu v Maďarsku* (něm. *Block der Deutschen Nationalsozialistischen Reichstagsmitglieder in Ungarn*) v čele s Franzem Hammem (1900–1988), který se stavěl do opozice proti Franzi Baschovi.²⁶⁷ Radikalizace spolku se projevovala i ve spolkovém tisku, velkou změnou byla kompletní výměna redakce týdeníku *Deutscher Volksbote*, který dostal nový podtitul *Kampfblatt unserer Bewegung* a propagoval obětavost vojáků pro dobro národa.²⁶⁸ Probíhající transformace spolku z kulturního na militantní byla nejvýrazněji viditelná na shromáždění v obci Bonyhád, uspořádaném 23. dubna 1944 k oslavě narozenin Adolfa Hitlera, kterého se zúčastnilo na 20 tisíc členů VDU a hostů. Oproti manifestaci v Cikó v roce 1939 byla tato slavnost vojenského charakteru a ve stylu NSDAP. Před řečnickou tribunou stály vystavené protitankové kanony, granátometry a jiné zbraně, a pod maďarskými vlajkami a prapory s nacistickým hákovým křížem a slunečním křížem VDU byl vyvěšen obrovský portrét Hitlera.²⁶⁹

Zároveň s oslavami byly dojednány podmínky třetího náboru maďarských Němců do jednotek Waffen-SS.²⁷⁰ Požadovaný počet jedinců byl stanoven na 40 tisíc, což zjevně nebylo možné získat pouhým verbováním dobrovolníků,²⁷¹ proto byla později vyhlášena branná povinnost pro muže německé národnosti mezi sedmnácti a padesáti lety,²⁷² a pro ženy mezi osmnácti a třiceti lety.²⁷³ Podle nově stanovené oficiální definice k německé národnosti patřili ti, kdo se k ní svobodně hlásili, ale i ti, kteří „*skrze svůj způsob života vykazovali*

²⁶⁴ Od ledna 1944 byl státním tiskovým referentem Anton König, dřívější spolupracovník novin *Sonntagsblatt* a odpůrce Basche, který dostal na starost cenzuru publikací VDU. Tím se obsah přestal zaměřovat na národnostní problematiku a zaměřil se výhradně na proválečnou propagandu. Tamtéž, s. 404.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 408.

²⁶⁶ Poprvé se tak stalo v květnu 1939, kdy mohli kandidovat tři zástupci VDU. GOLDSCHMIDT, Georg: *Das ungarländische Deutschtum im Wahlkampf*. *Deutscher Volksbote*, č. 19, 14. Mai 1939, s. [1].

²⁶⁷ SPANNENBERGER (2005), s. 410.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 409.

²⁶⁹ *Den Waffenrock des Führers zu tragen, wird künftighin für alle Deutschen des Landes heiligste Pflicht sein*. *Deutsche Zeitung*, č. 92, 25. April 1944, s. [1]–3; *Landesgrosskundgebung zum Geburtstag des Führers in Bonyhád*. *Deutsche Zeitung*, č. 93, 26. April 1944, s. 3.

²⁷⁰ Text říšsko-maďarské dohody o povinné službě ve Waffen-SS viz: *Abkommen vom 14. April 1944 über die Wehrdienstpflicht der Volksdeutschen aller Jahrgänge in der Waffen-SS*. In: MANHERZ, Karl (ed.): *Texte zur Geschichte der Deutschen in Ungarn*. Budapest 1999, s. 93–95.

²⁷¹ BASCH, Franz: *Aufruf des Volksgruppenführers*. *Deutsche Zeitung*, č. 101, 5. Mai 1944, s. [1]; HERBERTH, Franz: *Das Gebot des Stunde*. *Deutsche Zeitung*, č. 103, 7. Mai 1944, s. [1]–2.

²⁷² KRAUSS, Hans: *Die dritte Aktion*. *Deutsche Zeitung*, č. 109, 14. Mai 1944, s. [1]–2.

²⁷³ *Arbeitsdienst für Frauen verpflichtet*. *Deutsche Zeitung*, č. 103, 7. Mai 1944, s. 6.

charakteristické národnostní vlastnosti”,²⁷⁴ tedy i pomadžarštění Němci, kteří nesdíleli národně socialistickou ideologii. Na konci září 1944 nastoupilo nuceně službu mezi šesti a sedmi sty žen a celkem 55 tisíc mužů, včetně bezmála všech vůdců místních odborů VDU, které bylo v tomto případě už jen pouhou loutkovou organizací v rukách německých úřadů.²⁷⁵

Celkový počet maďarských Němců, kteří až do konce války sloužili v jednotkách Waffen-SS, není znám, s jistotou můžeme říci, že jejich počet přesáhl 100 tisíc, konkrétní číslo ale kvůli nekvalitním statistikám nelze stanovit.²⁷⁶ Zařazování byli do mnoha jednotek Waffen-SS, první „ilegální” dobrovolníci sloužili většinou ve 2. tankové divizi SS-*Das Reich* (2. SS-Panzer-Division „*Das Reich*”),²⁷⁷ velká část dobrovolníků z první a druhé legální náborové akce se bojů účastnila v 11. dobrovolnické divizi tankových granátníků SS-*Nordland* (11. SS-Freiwilligen-Panzergranadier-Division „*Nordland*”) a v 16. divizi tankových granátníků SS-*Reichsführer SS* (16. SS-Panzergranadier-Division „*Reichsführer SS*”).²⁷⁸ Poslední náborová akce v roce 1944 umožnila vznik 18. dobrovolnické divize tankových granátníků SS-*Horst Wessel* (18. SS-Freiwilligen-Panzergranadier-Division „*Horst Wessel*”), 22. dobrovolnické jízdní divize SS-*Maria Theresia* (22. SS-Freiwilligen-Kavallerie-Division „*Maria Theresia*”) a 31. dobrovolnické granátnické divize SS (31. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division).²⁷⁹ Ženy nastoupily do Sboru pomocnic SS (*SS-Helferinnenkorps*) a měly na starost zdravotnickou pomoc a špionáž.²⁸⁰

V polovině října 1944 se v Maďarsku dostala k moci *Strana Šípových křížů* v čele s Ferencem Szálasim a s plnou podporou třetí říše.²⁸¹ Na významu stoupl *Blok německých národně socialistických členů sněmu v Maďarsku*, který aktivně s nyilašovci spolupracoval, oproti tomu vliv VDU ustoupil do pozadí a role Franze Basche v německém hnutí byla postupně minimalizována.²⁸² Nejen staré neshody mezi Baschem a Szálasim, ale především válečná a hospodářská problematika odsouvají národnostní politiku do pozadí.²⁸³ Z východu postupující sovětská Rudá armáda a nekonečné řady uprchlíků hromadící se v sedmihradských městech vyvolávaly otázku organizované evakuace německého obyvatelstva. Na konci října 1944 již proběhlo pod vedením místních odborů VDU evakuování severního

²⁷⁴ KRAUSS, Hans: *Die dritte Aktion*. Deutsche Zeitung, č. 109, 14. Mai 1944, s. [1]–2.

²⁷⁵ BÖHM, s. 417–418.

²⁷⁶ PAIKERT (1967), s. 147.

²⁷⁷ BÖHM, s. 77.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 99–100.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 116.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 111; *Abgang des ersten Transportes der SS-Helferinnen*. Jugend voran, č. 2, August 1944, s. 2.

²⁸¹ Podrobněji viz SZÖLLÖSI-JANZE, s. 311–323.

²⁸² SPANNENBERGER (2005), s. 427.

²⁸³ SZÖLLÖSI-JANZE, s. 416.

Sedmíhadska a Bačky, o něco později i Švábského Turecka. Situaci však komplikovalo zabavení všech dostupných koní pro potřeby honvédů, z toho důvodu mohlo být přesunuto pouze okolo 40 % maďarských Němců.²⁸⁴ V lednu 1945 se ve Vídni setkali zástupci VDU, aby zkoordinovali záchranné akce pro německé uprchlíky z Maďarska. Samotné vedení spolku se nejdříve přesunulo do Šoproně a následně v březnu do Horních Rakous. Tam byl Franz Basch zajat a navrácen do Maďarska, kde byl v lidovém soudu odsouzen k trestu smrti a 27. dubna 1946 v Budapešti popraven. Stal se jedinou osobou z vedení VDU, která se ze svých činů zodpovídala před soudem.²⁸⁵

3.8 Otázka národnostní problematiky ke konci druhé světové války

Německá agresivní politika a proválečný postoj etnických Němců ve východní a jihovýchodní Evropě během druhé světové války měly likvidační vliv na systém ochrany menšin, který byl po první světové válce budován v nástupnických státech na základě jejich mezinárodněprávní povinnosti, jež jim vyplývaly z tzv. menšinových smluv, které musely s dohodovými státy podepsat v rámci mírové konference. Neudržitelné národnostní poměry daly vzniknout naléhavě potřebě komplexního řešení těchto vnitro- i zahraničněpolitických otázek.

Na počátku prosince 1944 vznikla v Segedínu *Maďarská národní fronta nezávislosti* (*Magyar Nemzeti Függetlenségi Front*, MNFF), jejíž program se zabýval poválečnými opatřeními. Jejich součástí bylo rovněž potrestání válečných zločinců a zrádců, zaručení demokratických svobod a očistění veřejného života od fašistických a národněnesnášenlivých vlivů. Nicméně konkrétním právním postavením národnostních menšin v zemi a náznaky budoucí maďarské národnostní politiky se program dopodrobna nezabýval, především proto, že zástupci MNFF považovali menšinové obyvatelstvo za maďarské státní občany a neviděli důvod k jejich diferenciaci.²⁸⁶ První stranou, která jasně formulovala principy národnostní politiky, byla *Maďarská komunistická strana* (*Magyar Kommunista Párt*, MKP). V návrhu stranického programu, který vznikl již 2. října 1944, slíbili Gyula Kállai (1910–1996) a László Rajk (1909–1949) menšinám v Maďarsku rovnoprávnost a navrhli detailní vypracování národnostních práv, o čemž ale později, na prvním celostátním shromáždění strany v květnu 1945, žádná diskuze nezačala. K pokusu o uskutečnění Kállaiho a Rajkova

²⁸⁴ SPANNENBERGER (2005), s. 431.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 432.

²⁸⁶ TÓTH, Ágnes: *Migrationen in Ungarn 1945–1948. Vertreibung der Ungarndeutschen, Binnenwanderungen und slowakisch-ungarischer Bevölkerungsaustausch*. München 2001, s. 26–27.

návrhu došlo až v srpnu 1945, a to především kvůli výsledkům postupimské mírové konference a neúspěchům dosavadní politiky strany.²⁸⁷

Důležitou hybnou silou byl jednak protimaďarský teror v Bačce a Novém Sadu, jednak Košický vládní program z 5. dubna 1945, uplatňující kolektivní vinu německého a maďarského obyvatelstva,²⁸⁸ čímž započalo na Slovensku jeho divoké pronásledování. Tyto události zapříčinily pohyb desítek tisíc maďarských uprchlíků, kteří proudili do Maďarska, jehož sociální a ubytovací kapacity rychle docházely. Národnostní otázka a právní postavení příšedších se tak stávaly čím dál naléhavějšími.²⁸⁹ S cílem uklidnění okolních států a zajištění tak bezpečnosti maďarskojazyčných menšin v zahraničí byl 2. srpna 1945 Mihály Farkas (1904–1965), státní tajemník pro vnitřní záležitosti, pověřen vypracováním návrhu zákona o národnostních menšinách v Maďarsku.²⁹⁰ Již o dva dny později bylo na titulní straně *Szabad Nép* otištěno prohlášení MKP, které slibovalo národnostem úplnou svobodu, nicméně s upřesněním, že národnostními menšinami jsou myšleni pouze Slováci, Rumuni a Jihoslované. Problematice maďarských Němců je o několik řádků níže věnováno vyjádření Mihálye Farkase, který upozorňoval na nespolehlivost německých spoluobčanů a informoval o rozpuštění maďaroněmecké samosprávy v daných oblastech a převzetí moci maďarskými úředníky.²⁹¹

Postoj ostatních politických stran, které po druhé světové válce hrály aktivní roli, lze odvodit ze stranických programů zveřejněných během voleb na podzim 1945. *Maďarská sociálně demokratická strana (Magyarországi Szociáldemokrata Párt, MSZDP)* stanovila jako zásadu své národnostní politiky všeobecnou rovnost a svobodu.²⁹² Demokratický přístup v těchto intencích však požadovala recipročně i po sousedních státech, čímž chtěla docílit ochrany maďarskojazyčného obyvatelstva za hranicemi země.²⁹³ I jiná politická uskupení se problémem národností zabývala pouze obecně. *Nezávislá malorolnická strana (Független*

²⁸⁷ Tamtéž, s. 28.

²⁸⁸ Ačkoli maďarští komunisté připouštěli princip kolektivní viny, neakceptovali československé odsouzení Maďarů a stavění jich na stejnou úroveň s nacistickými Němci. Demokratickou zahraniční politikou chtěli docílit dobrých vztahů s Československem, což považovali za nutné pro poválečnou mezinárodní spolupráci. O tématu probíhaly diskuze ve stranickém listě *Szabad Nép*, viz např. BETLEN, Oszkár: *Vesszen a sovinizmus! Szabad Nép*, č. 87, 1945. júlíus 11., s. [1]; RÉVAI, József: *A csehszlovák-magyar viszony*. Szabad Nép, č. 91, 1945. júlíus 15., s. [1].

²⁸⁹ TÓTH (2001), s. 27–29.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 29–30.

²⁹¹ *Kormányrendelet biztositja a nemzetiségek teljes szabadságát*. Szabad Nép, č. 108, 1945. augusztus 4., s. [1].

²⁹² V praxi ale strana neviděla menšiny v zemi jako rovnocenné, již během války se stavěla proti fašizujícím se Němcům a možný vývoj trefně popsal na stranickém setkání v prosinci 1942 Károly Peyer (1881–1956): „*Národnostní otázka může být vyřešena dvěma způsoby – buď pomocí demokracie, nebo pomocí vagonů.*“ TILKOVSKÝ, Loránt: *Die Sozialdemokratische Partei und die Frage der deutschen Nationalität in Ungarn 1919–1945*. Budapest 1991, s. 113.

²⁹³ TÓTH (2001), s. 31.

Kisgazdapárt, FKgP) se soustředila pouze na zajištění osobních svobod, a národnostní problematiky se šířeji spíše nedotýkala, podobně tak *Národní rolnická strana* (*Nemzeti Parasztpárt*, NPP), která za nejdůležitější otázku považovala vztahy se sousedními státy a ochranu tamějších maďarských menšin. Nemaďarské obyvatelstvo se tedy stávalo pouhým nástrojem zahraniční politiky, která měla zajistit stabilní situaci maďarskojazyčným menšinám v okolních státech.²⁹⁴

3.9 „Málenkij robot”

Ještě před vlastním počátkem debat o národnostních záležitostech a rozsahu kolektivní viny vzala situaci do vlastních rukou sovětská armáda, která již v listopadu a prosinci 1944 začala provádět organizované represivní akce, během nichž bylo z jihovýchodní Evropy do Sovětského svazu násilně deportováno 250–300 tisíc civilistů na nucené práce.²⁹⁵ V maďarské historiografii se pro tuto akci ustálil název „málenkij robot”, z ruského „malenkaja rabota” (маленькая работа) neboli „malá práce”, což byl výraz, který sovětsí vojáci užívali, když říkali civilistům, že půjdou pouze na krátkou dobu pracovat do blízkých oblastí za frontou. Ve skutečnosti však byli vlaky odváženi na nucenou tvrdou práci do sovětských táborů GULAG na několik let.²⁹⁶

Německá pracovní síla se stala součástí sovětských požadavků na válečné odškodnění již po porážce německých jednotek u Stalingradu a obratu na východní frontě v roce 1943.²⁹⁷ Práce německých civilistů a válečných zajatců měla znovuvybudovat válkou zničené sovětské hospodářství, jakož i vyrovnat ohromné ztráty na životech (odhadem 27–30 milionů lidí), které znamenaly masivní úbytek pracovní síly v zemi.²⁹⁸ V původních sovětských plánech na deportaci německých civilistů se počítalo s třemi až pěti miliony osob, které měly být odvezeny jak z Německé říše, tak z okolních obsazených zemí střední a jihovýchodní Evropy, což sovětská armáda začala realizovat víceméně ihned po svém vstupu na daná území nehledě

²⁹⁴ Tamtéž, s. 31–34.

²⁹⁵ Sovětské deportace probíhaly kromě Maďarska, Rumunska a Jugoslávie v menší míře i v Bulharsku a Československu. BOGNÁR, Zalán: *"Malenkey Robot" in the Carpathian Basin, in Hungary – Data, Facts, Interpretations, Connections*. Acta Universitatis Sapientiae. European and Regional Studies, 7, 2015, s. 11.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 5–6.

²⁹⁷ BEER, Mathias: *Deutsche Deportierte aus Ostmittel- und Südeuropa in der UdSSR seit dem Ende des Zweiten Weltkriegs*. In: BADE, Klaus J., EMMER, Pieter C., LUCASSEN, Leo, OLTMER, Jochen (eds.): *Enzyklopädie Migration in Europa. Vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Paderborn–München–Wien–Zürich 2008, s. 466; KRONER, Michael: *Deportation von Deutschen in die Sowjetunion. Zwangsarbeit in der sowjetischen Wirtschaft (1945–1949)*. Wien 2005, s. 18.

²⁹⁸ BOGNÁR (2015), s. 6–7.

na fakt, že o deportacích civilistů cizích států na nucenou práci neexistovala žádná mezinárodní úmluva a akce nebyly odsouhlaseny Američany ani Brity.²⁹⁹

Základním dokumentem námi sledovaného deportačního procesu byl tajný rozkaz č. 7161 Státního výboru obrany SSSR, datovaný 16. prosince 1944 a podepsaný Stalinem osobně.³⁰⁰ Tímto rozkazem byla nařízena mobilizace a internace všech německých práceschopných mužů mezi sedmnácti a pětáctýřiceti lety, a žen mezi osmnácti a třiceti lety, kteří se nacházeli na „osvobozených“ územích Maďarska, Rumunska, Jugoslávie, Bulharska a Československa.³⁰¹ Bylo jim dovoleno vzít s sebou teplé oblečení, ložní prádlo, kuchyňské potřeby a jídlo, vše nesmělo ale přesáhnout 200 kg na osobu. Cílem deportací byly původně dle výše zmíněného rozkazu uhelné doly v Doněcké oblasti a závody na zpracování železa na jihu evropské části Ruska,³⁰² vlaky ale nakonec rozvážely pracovníky do všech koutů Sovětského svazu (v některých případech až do Vladivostoku, Chabarovsku a na daleký východ SSSR k Čukotskému moři).³⁰³ Časový rámec akce byl stanoven na pouhé tři měsíce, první fáze měla začít v prosinci 1944 a transport pracovníků měl být dokončen do 15. února 1945.³⁰⁴ Vedením mobilizace byla pověřena sovětská tajná služba NKVD, shromažďování lidí v jednotlivých obcích pak prováděly maďarské místní úřady³⁰⁵ pod dohledem sovětských vojáků (mnohdy pouze vojáci samotní), v Rumunsku a Jugoslávii dokonce jednotky partyzánů.³⁰⁶ Každá jednotka obdržela rozkaz internovat určitý počet práceschopných německých obyvatel v dané oblasti, kvóty byly stanoveny na základě evidence obyvatelstva, kterou měli sovětští vojáci na místě získat.³⁰⁷ Podle sčítání se v dotčených oblastech

²⁹⁹ KRONER, s. 19. Zástupci mocností o sovětských požadavcích věděli, ale nepočítali s jejich realizací ještě během války a nedali k jejich spuštění souhlas. BOGNÁR, Zalán, MÜLLER, Judit W.: *Der Befehl Nr. 0060. Die Geschichte der Deportierten aus Ungarn, die aufgrund ihrer deutschen Abstammung verschleppt wurden*. Pécs 2017, s. 43.

³⁰⁰ Kompletní znění rozkazu v angličtině, němčině a maďarštině: POLIAN, Pavel: *Against Their Will. The History and Geography of Forced Migrations in the USSR*. Budapest-New York 2004, s. 250–252; BOGNÁR, MÜLLER, s. 44–46; VIDA, István (ed.): *Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez. 1944. október–1948. június. Dokumentumok*. Budapest 2005, s. 65–67.

³⁰¹ Deportaci německých obyvatel z třetí říše (tedy včetně sudetských, slezských a polských oblastí) nařizoval rozkaz č. 7467 z 3. února 1945. BOGNÁR, MÜLLER, s. 44.

³⁰² BOGNÁR (2015), s. 10–11; BEER (2008), s. 466.

³⁰³ KRONER, s. 67.

³⁰⁴ BOGNÁR (2015), s. 11.

³⁰⁵ Podle dohody mocností na konferenci v Teheránu (28. 11. – 1. 12. 1943) nebyla v oblastech obsazených Rudou armádou zavedena vojenská správa, odpovědnost za deportace tedy připadala místním obecním a městským civilním úřadům, které měly často provizorní charakter a ve většině případů jim ani nebyl znám účel celé akce. FÜZES, Miklós: *Sklavenraub*. In: ZIELBAUER, György (ed.): *Die Verschleppung ungarländischer Deutscher 1944/45. Erste Station der kollektiven Bestrafung (Dokumentarband)*. Magyarországi németek elhurcolása 1944/45. A kollektív büntetés első állomása. (Dokumentumkötet). Budapest 1990, s. 54.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 55; BOGNÁR (2015), s. 11.

³⁰⁷ Na základě přísně tajného rozkazu č. 001411 se jednalo především o evidenci obyvatelstva s německým či pouze domněle německým původem, jasná definice německé národnosti nebyla stanovena, tudíž se vojáci

jihovýchodní Evropy nacházelo celkem 551 049 obyvatel německé národnosti mezi šestnácti a padesáti lety, z toho 240 436 mužů a 310 613 žen.³⁰⁸

Po vstupu sovětských vojsk na území Maďarského království byl 22. prosince 1944 po vzoru rozkazu č. 7161 vydán tajný rozkaz č. 0060,³⁰⁹ vztahující se na maďarskou oblast v tom čase obsazenou Rudou armádou, tedy území od východní hranice země až k Budapešti.³¹⁰ Na základě rozkazu č. 0060 začala mobilizace Němců, osob s německy znějícím jménem,³¹¹ a Maďarů, kteří měli jednoznačně maďarská jména, ale mezi jejich předky či příbuznými se nacházel někdo německého původu.³¹² V potaz nebylo bráno jejich dosavadní chování ani politické postoje, nezáleželo tedy na tom, zda byli pro- či antifašisticky orientovaní, zda byli členy nacistických, hungaristických či naopak patriotických organizací, zda byli v horthyovské éře perzekvováni.³¹³ Deportováni byli sekretáři komunistické strany, členové stranického předsednictva či dokonce členové národní rady, někteří měli dokonce jména maďarská a i přesto byli odvedeni. Svévolnost sovětských deportací dokresluje i nerespektování nařízeného věkového omezení internovaných, zajati byli jak šestnáctiletí chlupci, tak i muži ve věku pětadesáti let,³¹⁴ těhotné ženy a matky s malými dětmi.³¹⁵ Nařízení o mobilizaci bylo většinou vyvěšeno či vyhlášeno na veřejných prostranstvích, v mnoha případech ale probíhal doslova „hon na lidi“ tím způsobem, že sovětsí vojáci vyhlásili například rozdávání oblečení či potravin, poté příchozí zajali a odvezli na sběrné místo,³¹⁶ v případě nedostatku zajatých unášeli kolemjdoucí z ulice a nehledě na seznamy je deportovali

orientovali hlavně podle německy znějících jmen, kvůli čemuž docházelo často k přehmatům. BOGNÁR, MÜLLER, s. 46.

³⁰⁸ Počty podle zemí byly následující: Rumunsko 421 846 osob, Jugoslávie 73 572 osob, Maďarsko 50 292 osob, Slovensko 4 250 osob a Bulharsko 1 089 osob. Většina evidovaných byla státními příslušníky daných zemí, mezi nimi se nacházelo ale také 24 694 říšských Němců (na území Jugoslávie a Rumunska). Tamtéž, s. 46.

³⁰⁹ Zajímavé je, originál rozkazu nikdy nebyl nalezen. Dochovaly se pouze plakáty, skrze které byl vyhledován. Tamtéž, s. 51.

³¹⁰ KRONER, s. 24.

³¹¹ Bez ohledu na původ či vůbec znalost německého jazyka, někteří byli dokonce židovského původu.

³¹² Sovětský postoj jednoznačně vyjádřil jeden ruský major slovy: „*Ten, komu v žilách koluje jen jediná kapka německé krve, je Němec.*“ ZIELBAUER, György: *Die Verschleppung ungarländischer Deutscher 1944/45. Erste Station der kollektiven Bestrafung.* In: ZIELBAUER, György (ed.): *Die Verschleppung ungarländischer Deutscher 1944/45. Erste Station der kollektiven Bestrafung* (Dokumentarband). Magyarországi németek elhurcolása 1944/45. A kollektív büntetés első állomása. (Dokumentumkötet). Budapest 1990, s. 13; BOGNÁR, Zalán: *Malenkij robot, oder die Massendeportation der bürgerlichen Bevölkerung zur Zwangsarbeit aus Ungarn in die Sowjetunion, mit Rücksicht auf die Deportierten, die als Deutsche verschleppt wurden.* In: BOGNÁR, Zalán (ed.): *Malenkij robot. "Egyetlen bűnünk a származásunk volt..." Német és magyar polgári lakosok deportálása "malenkij robot"-ra a sztálini lágerekbe 1944/45–1955.* Pécs 2009, s. 289. V mnoha případech byli deportováni i lidé čistě maďarského původu. Důvodem byl především nedostatek Němců, tedy nebyly splněny zadané kvóty. Například z oblasti Pešti tvořili deportovaní německého původu pouze malé procento z celkového počtu. KRONER, s. 28.

³¹³ ZIELBAUER, s. 11.

³¹⁴ Tamtéž, s. 17; BOGNÁR, MÜLLER, s. 51.

³¹⁵ Tamtéž, s. 64.

³¹⁶ ZIELBAUER, s. 17. Tito násilím odvedení neměli žádnou možnost zajistit si náhradní oblečení či potraviny, což masivně zvyšovalo počet úmrtí během transportů do Sovětského svazu.

těž,³¹⁷ později v Budapešti bez varování vyvlekli z domů a protileteckých krytů přes čtyři a půl tisíce osob ještě před koncem obléhání města.³¹⁸

Určité mantinely divokým deportacím se pokusil dát prozatímní maďarský ministr vnitra Ferenc Erdei (1910–1971) svým nařízením č. 500/1945 z 5. ledna 1945³¹⁹ o registraci osob německého původu pobývajících na území Maďarska a jejich přihlášení k pracovní službě. Hlavní část Erdeiho nařízení tvořily podmínky, za kterých mohly být osoby zproštěny pracovní povinnosti v Sovětském svazu, šlo o obyvatele maďarského jména a původu, dále o obyvatele jiné národnosti než německé, a obyvatele německého jména, jejichž mateřštinou ale nebyla němčina a neúčastnili se fašistického společenského života, či byli součástí protiněmeckého patriotického hnutí, levicových politických aktivit nebo se jinak výrazně promaďarsky společensky angažovali. Zmíněni byli i Židé, jejichž jména ještě nebyla pomad'arštěna a proto byla německá.³²⁰ Vzhledem k faktu, že maďarská prozatímní vláda v Debrecíně vznikla 22. prosince 1944,³²¹ tedy ve stejný den, kdy vešel v platnost rozkaz č. 0060, je zřejmé, že maďarští zástupci byli postaveni před hotovou věc a nezbylo jim nic jiného než již započatý proces akceptovat. Erdeiho nařízení bylo nakonec pouze marným pokusem, jelikož sovětské vedení nechtělo o žádných výjimkách ani slyšet.³²² Prozatímní maďarská vláda především neměla v zemi obsazené Rudou armádou víceméně žádnou moc. I za svůj vznik vdělila povolení ze sovětské strany a i složení vlády podléhalo sovětskému výběru. V kombinaci s téměř neexistující komunikační sítí ve válkou zničeném Maďarsku neměla prozatímní vláda šanci výrazněji ovlivnit průběh deportací a mohla proti jednání sovětských vojáků maximálně tak protestovat.³²³

Příměřím, podepsaným 20. ledna 1945 v Moskvě, bylo Maďarsko de facto uznáno nezávislým a suverénním státem, de iure ale mělo být působení vlády v určité míře omezováno Spojeneckou kontrolní komisí.³²⁴ V dohodě o příměří se Maďarsko zavázalo k potrestání válečných zločinců a souhlasilo s internací německých státních příslušníků.³²⁵ Ve věci

³¹⁷ BOGNÁR, MÜLLER, s. 93.

³¹⁸ ZIELBAUER, s. 22.

³¹⁹ Dané nařízení nebylo otištěno v úředním věstníku *Magyar Közlöny*, nicméně jeho existenci dokládají záznamy župních úřadů. Tamtéž, s. 11.

³²⁰ Tamtéž, s. 11–12.

³²¹ Složení prozatímní vlády a provizorního národního shromáždění se podrobněji věnuje první číslo úředního věstníku *Magyar Közlöny* ze 4. ledna 1945.

³²² KRONER, s. 26.

³²³ BOGNÁR, MÜLLER, s. 102–103.

³²⁴ TÓTH (2001), s. 37–38.

³²⁵ Nařízení o internaci bylo vyhlášeno 27. února. *Az ideiglenes nemzeti kormány 302/1945. M. E. számú rendelete a német állampolgárok rendőrhatszági őrizet alá helyezéséről*. Magyar Közlöny, č. 7, 1945. február 27., s. 2. O několik měsíců později bylo rozšířeno na osoby, které svým dobrovolným či nuceným vstupem do jednotek Waffen-SS ztratily maďarské občanství. TÓTH (2001), s. 41.

deportací ale změna mezinárodněprávního postavení země znamenala pouze malé zlepšení pozice maďarské vlády při vyjednáváních, a transporty pokračovaly nehledě na stížnosti maďarských poslanců.³²⁶

Ze strany mocností byla otázka deportací civilistů do Sovětského svazu otevřena až na konferenci v Jaltě na začátku února 1945. V záležitosti válečného odškodnění bylo dohodnuto sestavit komisi, která by vypracovala návrhy adekvátního řešení.³²⁷ Dle protokolu z průběhu konference bylo vedle reparací v podobě komodit plánováno i využití německé pracovní síly,³²⁸ nicméně konečné řešení bylo odsunuto na dobu po konci války a nebyly stanoveny žádné detaily. Tou dobou se ale deportace z jihovýchodní Evropy již chýlily ke konci.³²⁹

Celkový počet deportovaných není přesně známý. Nejčastější odhady se pohybují mezi 60 a 65 tisíci osob, přičemž zhruba sedmdesát procent je podloženo sovětskými jmennými seznamy, podle kterých většina odvodů probíhala.³³⁰ Ty jsou jedním z hlavních pramenů, dále jsou dostupné dokumenty církevních institucí, a záznamy o lidech, kteří přežili a vrátili se do Maďarska. S pomocí jmenných seznamů maďarského Ministerstva sociálních věcí lze o návratu deportovaných civilistů ze Sovětského svazu říci, že v období mezi lednem 1947 a prosincem 1948 se vrátilo zpět do Maďarska 26 232 mužů, 7 090 žen a 6 965 mladistvých (tzn. mladších osmnácti let). Poslední větší zpáteční transporty dorazily v prosinci 1949.³³¹ Kolik osob v sovětských pracovních táborech zemřelo nelze pro neexistenci podrobných záznamů o úmrtích určit, podle vzpomínek přeživších se však odhady pohybují mezi jednou čtvrtinou až třetinou z celého počtu deportovaných.³³²

3.10 Právní kroky vedoucí k vysídlení německého obyvatelstva z Maďarska

Na konci druhé světové války můžeme v Maďarsku sledovat dvě hlavní tendence, které určovaly vnitřní politiku státu. Jednak čistě politickou, která směřovala k trestu porušení věrnosti národu,³³³ jednak hospodářsko-sociální, jelikož bylo potřeba opatřit ubytování pro

³²⁶ Tamtéž, s. 39–41.

³²⁷ SANAKOJEV, Šalva P. (ed.): *Teheran–Jalta–Potsdam. Dokumentensammlung*. Moskau–Berlin 1978, s. 192–193.

³²⁸ Tamtéž, s. 211.

³²⁹ KRONER, s. 47–48.

³³⁰ Podle daných dokumentů bylo z Potisi a severovýchodního Maďarska (v rámci potrianonských hranic) odvedeno 19 816 osob, z Budapešti, jejího okolí a oblasti mezi Dunajem a Tisou 17 956 osob a z jihovýchodního Zadunají 11 455 osob. Odhadem okolo 14 700 deportovaných v seznamech nebylo uvedeno. ZIELBAUER, s. 28.

³³¹ Tamtéž, s. 29.

³³² Tamtéž.

³³³ Vztahovalo se na civilisty. Oproti tomu potrestání válečných zločinců náleželo do problematiky zahraniční politiky, neboť k tomu se Maďarsko zavázalo ve smlouvě o příměří.

maďarské přistěhovalce z okolních států³³⁴ a přerozdělit půdu mezi stávající obyvatelstvo, a zrušit tak zbytky starého feudálního uspořádání země. S cílem propojit tyto dva směry byla vyhlášena řada zákonů a nařízení, vedoucí k vyvlastnění německé půdy a ve finále k likvidaci německé menšiny v Maďarsku.³³⁵ Tato politika byla zakotvena ve třech hlavních souborech nařízení, totiž pozemkové reformě, kategorizaci německého obyvatelstva podle věrnosti státu, a nakonec rozhodnutí o jeho vyhoštění opírající se o údaje ze sčítání lidu z roku 1941.

Základem pozemkové reformy bylo nařízení č. 600/1945, které vešlo v platnost 15. března 1945,³³⁶ a legalizovalo plánované vyvlastňování majetku velkostatkářů a válečných zločinců a jeho přidělování menším zemědělcům a maďarským imigrantům z okolních států. Dle znění tohoto nařízení se vyvlastnění týkalo majetku „*vlastizrádců, vůdčích šípáků, národních socialistů a jiných fašistů, členů VDU, a také válečných zločinců a nepřátel národa,*“³³⁷ a to bez náhrady. V následujícím oddíle bylo vysvětleno, že „*vlastizrádce, válečný zločinec a nepřítel národa je ten maďarský občan, který podporoval fašistické politické, hospodářské a vojenské zájmy na úkor maďarského národa, dobrovolně vstoupil do německých fašistických, vojenských nebo policejních jednotek, donášel nějaké německé vojenské či policejní jednotce informace, které uškodily maďarským zájmům, působil jako špeh, či si své jméno nazpět změnil na německy znějící.*“³³⁸ Za těchto okolností se lze domnívat, že pozemková reforma nebyla pouze pragmatickým politickým opatřením, které mělo zlepšit situaci maďarských imigrantů, nýbrž platila i jako první z represivních kroků proti německé menšině. Základní nařízení o pozemkové reformě bylo později doplněno několika prováděcími předpisy, z nichž nejdůležitějším byl v pořadí první, platný od 28. března 1945,³³⁹ zabývající se především sestavováním a působností obecních výborů pro expropriaci půdy. Výbory byly obsazovány převážně malorolníky a měly prakticky neomezenou moc, návrh výboru na vyvlastnění se stával nepravoplatným pouze tehdy, pokud proti němu do tří dnů byly vzneseny námitky ze strany župní rady. Pokud župní rada v dané lhůtě neodpověděla, stížnosti postižených osob

³³⁴ V letech 1944 a 1945 přišlo ze Sedmihradska 125 tisíc, z Podkarpatské Rusi, resp. Zakarpatské Ukrajiny 25 tisíc a z Vojvodiny 40 tisíc Maďarů. Později po konci války pak započalo na základě Košického programu vysídlování Maďarů ze Slovenska. GYARMATI, György: *Aussiedlung der Deutschen aus Ungarn 1945–1947*. In: BRANDES, Detlef, IVANIČKOVÁ, Edita, PEŠEK, Jiří (eds.): *Erzwungene Trennung. Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*. Essen 1999, s. 273.

³³⁵ SCHIEDER, Theodor (ed.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band II: Das Schicksal der Deutschen in Ungarn*. Bonn 1956, s. 47 E–48 E.

³³⁶ *Az ideiglenes nemzeti kormány 600/1945. M. E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földmives nép földhözjuttatásáról*. Magyar Közlöny, č. 10, 1945. március 18., s. 1–4.

³³⁷ Tamtéž, s. 1.

³³⁸ Tamtéž, s. 1.

³³⁹ *A földmivelésügyi miniszter 33.880/1845. F. M. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földmives nép földhözjuttatásáról szóló 600/1945. M. E. számú rendelet végrehajtása tárgyában (I. számú végrehajtási rendelet)*. Magyar Közlöny, č. 14, 1945. március 31., s. 2–7.

byly zamítnuty.³⁴⁰ Tím bylo znemožněno vést jakékoli delší a složitější vyjednávání, a proces vyvlastnění se výrazně urychlil. Nicméně daný předpis nespecifikoval akceptovatelnou národnost uchazečů o post ve výboru, což pochopitelně vedlo ke konfliktním a diskriminačním situacím. Výbory s německými členy byly v daných obcích rozpuštěny a bylo nařízeno nové výběrové řízení, a nakonec 22. května 1945 dostaly všechny župy oběžník, ve kterém bylo jasně formulováno, že v německých oblastech není nařízení č. 600/1945 prováděno důkladně, tudíž je s okamžitou platností jejich činnost ukončena a povinnost sestavit adekvátní výbor přechází na župní radu.³⁴¹

Vzhledem k vysokému počtu žadatelů a zároveň nerovnoměrnému rozložení vyvlastněné půdy v zemi probíhalo účelné vnitrostátní přesouvání obyvatel,³⁴² především ze severu země a z oblastí podél řeky Tisy do vesnic, které byly původně německé.³⁴³ Následkem vyvlastnění a nucených migrací byl již v první třetině roku 1945 značný počet maďarských Němců bez střechy nad hlavou, mnozí byli sestěhováni ve velkých počtech do prostorově omezených obydlí či převezeni do internačních táborů. Často jim byl zkonfiskován i movitý majetek.³⁴⁴ Kvůli nedostatečným instrukcím k praktickému provedení přesunů byly tyto akce zpočátku neorganizované, prováděné různými úřady a zástupci politických stran, v některých případech byly dokonce zcela svévolné a na základě individuálních plánů. Až 10. května 1945 byl vyhláškou č. 1710/1945³⁴⁵ založen Úřad péče o lid (maď. *Népgondozó Hivatal*), mezi jehož úkoly patřilo v první řadě ubytování a pomoc příchozím maďarským válečným zajatcům, internovaným, uprchlíkům a deportovaným, ale také „*výkon vysídlení fašistických Němců*.“³⁴⁶ Úřad byl dán pod dohled ministra sociální péče, ministra zemědělství a ministra vnitra.³⁴⁷

Zásadním krokem maďarské vlády bylo nařízení č. 3820/1945,³⁴⁸ které rozšiřovalo kompetence Úřadu péče o lid a pověřovalo ho založením a řízením okresních komisí pro přezkum národní spolehlivosti obyvatelstva, jakož i jeho případným zadržením a přesunem na

³⁴⁰ Tamtéž.

³⁴¹ TÓTH (2001), s. 72–73.

³⁴² O potřebě přesídlování obyvatel se zmiňuje prováděcí předpis č. 2.400/1945 ze dne 27. dubna 1945. *A földmivelésügyi miniszter 2.400/1945. F. M. számú rendelete házhelyeknek, valamint közérdekű telkeknek juttatásáról. (II. számú végrehajtási rendelet)*. Magyar Közlöny, č. 23, 1945. május 6., s. 3–7.

³⁴³ TÓTH (2001), s. 71–74.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 125.

³⁴⁵ *Az ideiglenes nemzeti kormány 1.710/1945 M. E. számú rendelete a Népgondozó Hivatal felállításáról*. Magyar Közlöny, č. 26, 1945. május 10., s. 5–6.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 5.

³⁴⁷ Tamtéž.

³⁴⁸ *Az ideiglenes nemzeti kormány 3.820/1945. M. E. számú rendelete az 1.710/1945. M. E. számú rendelet 2. §-ának 5. pontja alá eső személyekre vonatkozó intézkedésekről és a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről*. Magyar Közlöny, č. 65, 1945. július 1., s. 2–3.

základě výsledků kontrol. Okresní komise měly být zakládány v oblastech, ve kterých byl „v minulých letech zaznamenán značný příklon k hitlerismu“.³⁴⁹ Přezkumy se týkaly všech osob starších šestnácti let bez ohledu na pohlaví, zaměstnání a stáří, které pobývaly ve výše popsaných oblastech. Výjimku tvořily ženy, které žily v domácnosti svého manžela, neměly vlastní příjem a staraly se o nezletilé děti. Ty měly podstoupit přezkoumání pouze na základě konkrétního udání. Podle výsledků kontrol byli vyšetřovaní komisí rozděleni do čtyř kategorií. První kategorie se týkala osob, které měly vůdčí pozice ve fašistických organizacích (VDU, šípáci apod.) nebo „dobrovolně vstoupily do jednotek Waffen-SS“.³⁵⁰ Tyto osoby byly po prokázání viny internovány společně se svou rodinou (pokud ta nebyla od rozsudku osvobozena) a jejich majetek byl zabaven. Do druhé kategorie spadali členové fašistických organizací a občané, kteří si své jméno změnili nazpět na německy znějící. Těm byly nařizeny veřejně prospěšné práce, a za tímto účelem mohli být i s rodinnými příslušníky přesídleni na určené pracovní místo, pokud to nebylo v místě bydliště. Také jejich zásoby potravin, které překračovaly nejnutnější množství na tři měsíce, byly zabaveny ve prospěch přistěhovalců. Na první a druhou kategorii se automaticky vztahovalo i rozhodnutí o vyvlastnění podle znění pozemkové reformy. Do třetí kategorie byli zahrnuti ti, kteří sice prokazatelně nebyli členy fašistických organizací, ale byli jejich příznivci a podporovali je. Takovým bylo nařízeno v případě potřeby svůj nemovitý majetek dát k dispozici přistěhovalcům výměnou za nemovitost v jiné části země, tedy byli nuceni přistoupit na přesídlení uvnitř Maďarska. Zároveň byli povinni ubytovat rodinné příslušníky osob z prvních dvou kategorií, pokud to situace vyžadovala. Osobám zařazeným do čtvrté kategorie nebylo dokázáno žádné z výše uvedených provinění, nicméně pokud jasně neprokázali, že byli součástí protihitlerovských hnutí, a že významně projeví svou věrnost maďarskému národu a demokratické smýšlení, bylo jim nařízeno poskytnout ubytování vystěhovaným a přesídleným.³⁵¹

Nařízení č. 3820/1945 mělo podle všeho výrazně protiněmecký charakter a lze ho považovat za protiakci k národnostní úmluvě, která byla podepsána společně s druhou vídeňskou arbitráží v roce 1940. Výsady zaručované národnostní úmluvou se tak staly po válce politickým zločinem a na německé obyvatelstvo byl uplatňován princip kolektivní viny, což znamená, že každý jedinec byl a priori považován za vlastizrádce, pokud při šetření neprokázal opak, k čemuž se ve výše zmiňovaném nařízení vztahuje bod šestý. Ten říká, že „komise může na žádost konstatovat, že jednotlivci německé národnosti navzdory

³⁴⁹ Tamtéž, s. 2.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 2.

³⁵¹ Tamtéž, s. 2–3.

*hitlerovskému teroru prokázali svou věrnost národu a demokratické smýšlení.*³⁵² Protiněmecké tendence vyznívají z nařízení i v jiných pasážích. Především umístění bývalých členů jednotek Waffen-SS do první kategorie, tedy k vůdcům fašistických organizací, je sporné vzhledem k faktu, že dobrovolnost vstupu do Waffen-SS byla při kategorizaci jednoduše předpokládána,³⁵³ ačkoli bylo známo, že velká část maďarských Němců byla k náborům nucena (v mnoha případech i s pomocí maďarských úřadů).³⁵⁴ Také zpětné poněmčení jména bylo trestáno tvrdě – stejně jako v případě členství ve fašistických organizacích, tedy vyvlastněním a nucenou prací.

Nařízení nebylo vždy prováděno podle předpisů a rozdělování osob do kategorií bylo silně ovlivněno individuálním názorem. Samotné znění nařízení tomu velkým dílem dopomáhalo, neboť nepřiliš ohraničené pojmy jako „příznivec fašistické organizace“ či míra věrnosti maďarskému národu byly posuzovány značně subjektivně, a kategorizace se tak často stávala nástrojem pomsty.³⁵⁵

3.10.1 Postoj vybraných politických stran k vysídlení a principu kolektivní viny

První veřejné vyjádření hlásající vysídlení Němců z Maďarska vzešlo z *Národní rolnické strany* v dubnu 1945, konkrétně ústy Imre Kovácase (1913–1980) ve stranickém listě *Szabad Szó*: „Švábové vyrvali sami sebe z těla země, každým svým činem dokázali, že cítí s hitlerovským Německem. Nyní ať sdílejí osud Německa spolu s ním! Šváby vysídlíme. Ať táhnou!“³⁵⁶ Další podobné projevy na sebe nenechaly dlouho čekat, svůj požadavek vysídlení strana opírala především o německou půdu a majetek, který by podle nich měl být přerozdělen mezi Maďary. Zcela jasně se v této věci vyjádřil György Bodor (1904–1976), který ve svém článku podrobně vypočítal rozsah německého vlastnictví půdy v Maďarsku a své pojednání zakončuje slovy: „[...]každého Němce, všechny, kteří se přihlásili k německé menšině, je nutno nazpět přesídlit do Německa, a všechna půda v jejich vlastnictví musí být dána skutečným majitelům, tedy vyhnaným původním obyvatelům – potomkům maďarských nevolníků!“³⁵⁷ Bodor se obhajobě vysídlení věnoval i dále, své teze podkládal historickými

³⁵² Tamtéž, s. 3.

³⁵³ SCHIEDER (1956), s. 52 E.

³⁵⁴ Nejvýrazněji v roce 1944, kdy byla na základě říšsko-maďarské úmluvy vyhlášena branná povinnost maďarských Němců, kteří byli výhradně posíláni do Waffen-SS.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 53 E.

³⁵⁶ „A svábság egy batyuval jött ide, egy batyuval is menjen“. Szabad Szó, č. 12, 1945. április 10., s. [4].

³⁵⁷ BODOR, György: *Hol laknak a magyarországi németek?* Szabad Szó, č. 13, 1945. április 11., s. [2].

událostmi, kdy podle jeho názoru nabylo německé obyvatelstvo svůj majetek neprávem a ve své argumentaci narážel především na organizované osídlování předtrianonských Uher.³⁵⁸ O tři dny později přišla NPP již s konkrétním návrhem vyhlášky o vysídlení německého obyvatelstva z Maďarska, který měl být později projednán na mezistranické konferenci v květnu. Tento koncept neměl za cíl potrestat jednotlivé válečné provinilce, nýbrž na základě principu kolektivní viny hromadně odsunout převážnou část německé menšiny (a to ještě před postupimskou konferencí). Hlavním bodem bylo odejmutí maďarského státního občanství všem, kteří se při sčítání lidu v roce 1941 přihlásili k německé národnosti, ti měli být vládou vyhoštěni ze země. S sebou si mohli vzít pouze oblečení, předměty denní potřeby a nábytek, všechn ostatní movitý a nemovitý majetek připadal státu.³⁵⁹ Vrcholem protiněmecké propagandy NPP pak byl štvavý článek Imre Kovácse na titulní straně listu *Szabad Szó*, ve kterém dal německé menšině za vinu vydrancování Maďarska druhou světovou válkou, vyhlazení Židů a zničenou Budapešť.³⁶⁰ Na rétoriku NPP se odvolávali i komunisté, kteří kladli důraz především na nacistické zločiny a německou pátou kolonu v Maďarsku.³⁶¹

Německá otázka byla vážným tématem setkání koaličních stran 14. května 1945, kde mimo jiné vedoucí legislativního oddělení ministerstva vnitra István Bibó (1911–1979) přednesl své memorandum o situaci německé menšiny v Maďarsku. Bibó upozornil na nemorálnost zacházení s Němci a nemaďarským obyvatelstvem obecně, připomněl případy brutality, tábory podobné gheťtům, do kterých byly masově hnány těhotné ženy, kojenci a starci, vysídlení Němců a vyrabování jejich domů srovnával s vyhnáním Židů. Odmítal právní důsledky přihlášení se k německé národnosti během sčítání lidu, tím spíše kvůli tomu, že tehdejší maďarské úřady nebránily VDU ve volné agitaci, a hlášení se ke své národnosti je svobodným a demokratickým činem. Varoval také před následky, které by z dané akce mohly plynout pro maďarské obyvatelstvo za hranicemi, především v Československu.³⁶² Na mezinárodní dopad upozornil i ministr zahraničí János Gyöngyösi (1893–1951), který zároveň zdůraznil nejednotný postoj vítězných mocností. Nakonec se strany usnesly na tom, že

³⁵⁸ BODOR, György: *Hogyan telepítették közénk a svábokat?* Szabad Szó, č. 14, 1945. április 12., s. [5].

³⁵⁹ *Ki kell telepíteni a svábokat! A Nemzeti Parasztpárt rendeletervezete a svábok kitelepítéséről.* Szabad Szó, č. 17, 1945. április 15., s. [3].

³⁶⁰ KOVÁCS, Imre: *Egy batyuval...* Szabad Szó, č. 23, 1945. április 22., s. [1] – [2].

³⁶¹ „*Osztozzanak Németország sorsában.*” Kovács Imre a Volksbundistákról. Szabad Nép, č. 13, 1945. április 10., s. 5; *A svábokon a sor!* Szabad Nép, č. 19, 1945. április 17., s. 3; *Sváb hazaárulók.* Szabad Nép, č. 20, 1945. április 18., s. [1]. Umírněné a demokraticky zaměřené projevy se v maďarském tisku objevovaly spíše sporadicky, viz např.: *Sváb kérdés, fasiszta kérdés.* Magyar Nemzet, č. 6, 1945. május 8., s. [2].

³⁶² TÓTH (2001), s. 46–47.

německá otázka není lokálního charakteru, nýbrž mezinárodního, a řešení otázky kolektivní viny bylo formálně odsunuto do doby, než se vyjádří účastníci postupimské konference.³⁶³

3.10.2 Legalizace vysídlení na postupimské konferenci

Legalizace největšího nuceného přesunu obyvatelstva v dějinách Evropy byla zakotvena v protokolu z konference Velké trojky v Postupimi,³⁶⁴ konkrétně v bodě třináctém, který mimo jiné stanovil, že „je třeba provést přesídlení německého obyvatelstva či jeho části nadále setrvávající v Polsku, Československu a Maďarsku.“³⁶⁵ Zástupci mocností byli také zajedno v tom, že přesun obyvatelstva „by měl proběhnout organizovaně a humánně.“³⁶⁶

V otázce vysídlení německého obyvatelstva se sice členové Velké trojky shodli, jednali však v různých intencích. Oficiální postoj britské vlády zůstával do doby vstupu Sovětského svazu do druhé světové války v roce 1941 neutrální. Sovětské vedení podporovalo polské a československé požadavky na vysídlení Němců, a po rozhovoru se Stalinem v prosinci 1941 zadal britský ministr zahraničí Anthony Eden (1897–1977) příkaz k vypracování posudku ohledně budoucích hranic Polska, Československa a Jugoslávie, včetně možnosti přesunů obyvatelstva.³⁶⁷ Na základě posudku pak v červenci 1942 Churchillův válečný kabinet rozhodl, že v určitých případech doporučuje přesídlení německého obyvatelstva z východní a jihovýchodní Evropy.³⁶⁸ Dne 15. prosince 1944 vyjádřil Winston Churchill ve svém proslovu v Dolní sněmovně jasně svůj souhlas s principem přesídlení menšin, jehož funkcí mělo být zamezení dalších národnostních konfliktů. Za příklad dával řecko-tureckou výměnu obyvatelstva, jež proběhla na základě lausannské smlouvy z roku 1923. Tento smluvně ošetřený přesun obyvatelstva považoval za úspěšný, a stavěl ho tak jako legitimní precedens pro vysídlení německého obyvatelstva z východní a jihovýchodní Evropy. Na lausannskou smlouvu se odvolával také Franklin Delano Roosevelt (1882–1945).³⁶⁹

Výrazný rozdíl v přemýšlení západních a východních mocností se ukázal při projednávání dané problematiky na postupimské konferenci. Britští a američtí zástupci důrazně trvali na

³⁶³ IRMANOVÁ, Eva: *Vysídlení obyvatelstva německé národnosti z Maďarska v letech 1945–1948*. In: HÁJEK, Jan, KOCIAN, Jiří, ŽÍTKO, Milan: *Fragmentsy dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha 2006, s. 465.

³⁶⁴ Postupimská konference se konala na zámku Cecilienhof u města Postupim (něm. Potsdam) mezi 17. červencem a 2. srpnem 1945. Účastnil se jí generální tajemník KSSS Josef Stalin, americký prezident Harry Truman (1884–1972) a britský premiér Winston Churchill (1874–1965), který byl 27. července po prohraných volbách ve Spojeném království nahrazen Clementem Attleem (1883–1967). SANAKOJEV, s. 412–413.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 430–431.

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ SEEWANN, (2012), s. 335–336.

³⁶⁸ Tamtéž.

³⁶⁹ SEEWANN (2012), s. 335.

zapsání dodatku, že přesuny obyvatel mají proběhnout organizovaně a humánně, přičemž Stalin poznamenal, že vysídlování už přece probíhá (v případě Československa) i bez dohledu mocností a značně svévolně, tudíž snaha o regulaci přichází příliš pozdě.³⁷⁰ Dodatek byl však pro západní vlády zásadní, a to ze dvou důvodů. Jednak aby vytvořily určité mantinely a zamezily tak dalšímu divokému vyhánění, a jednak aby zakryly hrůznost masového odsunu před vlastní veřejností.³⁷¹

3.10.3 Maďarské přípravy na vysídlovací proces

Po květnovém setkání koaličních stran informoval János Gyöngyösi předsednictvo Spojenecké kontrolní komise pro Maďarsko, že provizorní vláda si přeje vysídlit zhruba 300 tisíc osob německé národnosti, a to na základě jejich členství ve VDU. Poté v oficiální nótě kontrolní komisi z 26. května 1945 vláda specifikovala žádost o přesun fašistických Němců z Maďarska konkrétně do sovětské okupační zóny Německa, jelikož ta se nacházela nejdále od maďarských hranic.³⁷² V této nótě se ale počet osob určených k vysídlení liší, udáváno je 200 a 250 tisíc.

Při sčítání lidu v roce 1941 udalo z celkem 9,3 milionu obyvatel Maďarska (v rámci potrianonských hranic) 477 tisíc osob němčinu jako svůj rodný jazyk a 303 tisíc německou národnost. Včetně teritorií získaných vídeňskými arbitrážemi tvořil celkový počet obyvatel 14,7 milionu, z čehož 660 tisíc osob udalo rodný jazyk německý a bezmála 500 tisíc osob německou národnost. V roce 1943 bylo členy VDU okolo 300 tisíc obyvatel tehdejšího Maďarska,³⁷³ v regionech původního potrianonského státu tvořili členové VDU asi polovinu, tedy 150 tisíc osob.³⁷⁴ Během druhé světové války vstoupilo do jednotek SS zhruba 100 tisíc maďarských Němců, z nichž se z důvodu vysokých ztrát na životech vrátilo pouze okolo 30 tisíc.³⁷⁵ Počet úmrtí Němců při následných deportacích na nucené práce v Sovětském svazu nelze z důvodu nedostatečných záznamů s jistotou určit, odhadem jde o několik tisíc lidí.³⁷⁶ V nótě udané číslo tedy nebylo určeno plně podle principu odsouhlaseného na setkání

³⁷⁰ SANAKOJEV, s. 340–341.

³⁷¹ SEEWANN (2012), s. 337.

³⁷² BALOGH, Sándor: *Die Aussiedlung der Bevölkerung deutscher Nationalität aus Ungarn nach dem 2. Weltkrieg*. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica, 22, 1982, s. 231.

³⁷³ GYARMATI, s. 274.

³⁷⁴ BALOGH (1982), s. 228.

³⁷⁵ Tamtéž.

³⁷⁶ ZIELBAUER, s. 29.

koaličních stran v květnu 1945,³⁷⁷ zároveň šlo pouze o odhady, jež měly být následně upřesněny kategorizací, která začala probíhat na základě vyhlášky z 1. července 1945.

Týden po ukončení postupimské konference byl předseda prozatímní maďarské vlády Béla Miklós-Dálnoki (1890–1948) Spojeneckou kontrolní komisí informován, že sovětská vláda vyzývá Maďarsko k vysídlení 400 až 450 tisíc německých obyvatel. Zároveň měl být během tří až čtyř dnů vypracován návrh celé akce, tedy počty lidí určených k vysídlení podle jednotlivých regionů, plány jejich shromažďování do táborů a následný transport.³⁷⁸ Podle Istvána Kertésze (1904–1986), tehdejšího vedoucího oddělení pro mírová jednání ministerstva zahraničí, v té době ještě nebyly maďarské vládě známy podmínky postupimské dohody, a zároveň vláda neočekávala požadavek tak vysokého počtu osob určených k vysídlení.³⁷⁹ Číslo stanovené sovětskou vládou odpovídalo množství obyvatel, kteří se v roce 1941 přihlásili k němčině jako rodné řeči,³⁸⁰ zároveň mělo sloužit k uvolnění prostoru pro plánové totální vysídlení Maďarů ze Slovenska, jejichž počet dosahoval zhruba 700 tisíc osob.³⁸¹

Na základě prověřování politické spolehlivosti a kategorizace německého obyvatelstva navrhl ministr vnitra Erdei v srpnu 1945 vyhoštění okolo 400 tisíc osob německé národnosti, z nichž velká část byla vybrána podle udaného mateřského jazyka,³⁸² a zbytek tvořili ti, jimž bylo odebráno maďarské státní občanství. Erdei zároveň doporučil zahájit přípravy, které obnášely zřízení dvaadvaceti shromažďovacích táborů poblíž železničních tratí. Osobám určeným k vysídlení bylo povoleno vzít s sebou zavazadla o hmotnosti maximálně 60 kg, obsahující hlavně zásoby jídla na několik měsíců, nejnnutnější oblečení a ložní prádlo.³⁸³ Ačkoli bylo ukončení příprav plánováno na 1. září a první transporty měly proběhnout ihned poté, z důvodu podzimních voleb³⁸⁴ se pozornost politických stran soustředila na předvolební boje a v otázce vysídlení neproběhl víceméně žádný pokrok. Až 30. listopadu 1945 předal předseda Spojenecké kontrolní komise maďarské vládě schválený vysídlovací plán,³⁸⁵ podle

³⁷⁷ TÓTH (2001), s. 51; BALOGH (1982), s. 228.

³⁷⁸ TÓTH (2001), s. 54.

³⁷⁹ KERTESZ, Stephen: *The Expulsion of the Germans from Hungary: A Study in Postwar Diplomacy*. The Review of Politics, 15, April 1953, č. 2, s. 184.

³⁸⁰ TÓTH (2001), s. 54.

³⁸¹ SCHIEDER (1956), s. 60 E.

³⁸² Zároveň nebyla brána v potaz skutečnost, že mezi osobami, které se přihlásily k maďarské národnosti, ale uvedly jako mateřštinu němčinu, byli také mnozí Židé. TÓTH, Ágnes: *Zwang oder Möglichkeit? Die Annahme der Maxime von der Kollektivschuld und die Bestrafung der deutschen Minderheit in Ungarn*. In: PLASCHKA, Richard G., HASELSTEINER, Horst, SUPPAN, Arnold, DRABEK, Anna M.: *Nationale Frage und Vertreibung in der Tschechoslowakei und Ungarn 1938–1948*. Aktuelle Forschungen. Wien 1997, s. 99.

³⁸³ Tamtéž, s. 98.

³⁸⁴ Předsedou vlády byl zvolen Zoltán Tildy (1889–1961) a ministrem vnitra Imre Nagy (1896–1958).

³⁸⁵ Časový plán transportů byl stanoven následovně: v prosinci 1945 mělo odjet 10 % Němců, v lednu a únoru 1946 po pěti procentech, v březnu a dubnu po patnácti procentech, v květnu a červnu po dvaceti procentech a v červenci zbylých 10 %. IRMANOVÁ (2006), s. 461–474.

kterého mělo být během následujícího půl roku vysídleno až 500 tisíc osob do americké okupační zóny Německa.³⁸⁶

Dne 10. prosince 1945 byly na schůzi Spojenecké kontrolní komise americkou stranou stanoveny podmínky deportací do americké okupační zóny. Přesun obyvatel směl proběhnout jen s povolením amerických úřadů, po předložení termínů odjezdů a příjezdů vlaků, a počtu cestujících, včetně veškerých osobních údajů (jméno, věk, pohlaví, národnost a dosavadní bydliště). Do vysídlovacích vlaků směli být zpočátku umístováni pouze zcela zdraví jedinci a upřednostňováni byli ti, kteří mohli být ihned po svém příjezdu přiděleni ke stavebním a opravným pracím.³⁸⁷

3.11 Nařízení o vysídlení německého obyvatelstva z Maďarska

Vládní nařízení č. 12330/1945³⁸⁸ o vysídlení německého obyvatelstva Maďarska do Německa vešlo v platnost 29. prosince 1945. Dle jeho znění pak měl být do Německa vysídlen každý maďarský občan, který „*se při posledním sčítání lidu přihlásil k německé národnosti či německé rodné řeči, změnil své pomadžarštěné jméno zpět na německy znějící, dále ten, kdo byl členem Národního svazu Němců v Maďarsku nebo součástí ozbrojené německé jednotky (SS)*“.³⁸⁹ Nařízení osvobozovalo od vysídlovací povinnosti osoby neněmecké národnosti, které s nimi žily v manželství, pak přímé příbuzné, kteří k 15. prosinci 1945 dovršili věk pětadesáti let a stejně tak nezletilé děti. Na základě přezkumu komise zvolené ministrem vnitra mohly být uděleny také výjimky, a to těm, kteří dokázali členství v demokratické straně či se sice přihlásili k německé rodné řeči, ale prokazatelně byli věrni maďarskému národu a byli za to pronásledováni. Osobám, které si nazpět poněmčily jméno, nebyly určeny žádné okolnosti, které by byly považovány za polehčující a odvrátily tak nucené vysídlení. Seznamy osob určených pro vysídlení měly být zveřejněny na vývěsních tabulích daných obcí, potažmo měst. Movitý i nemovitý majetek vysídlených byl od chvíle nabytí platnosti tohoto nařízení zkonfiskován, a to bez ohledu na fakt, jestli v té době pobývali v Maďarsku či v zahraničí.³⁹⁰

Rozhodnutí ihned po svém zveřejnění vyvolávalo nespokojené diskuze ve veřejném prostoru i mezi koaličními stranami, ve svém znění totiž jako hlavní kritérium vysídlení určovalo německou národnost a aplikovalo princip kolektivní odpovědnosti, což odporovalo

³⁸⁶ TÓTH (2001), s. 58–59.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 60.

³⁸⁸ *A nemzeti kormány 12.330/1945 M. E. számú rendelete a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről.* Magyar Közlöny, č. 211, 1945. december 29., s. 1–2.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 1.

³⁹⁰ Tamtéž.

dřívějším vládním stanoviskům.³⁹¹ Nejdůslednějším zastáncem vysídlení byla stále NPP, nicméně čím dál více členů upouštělo od podpory nekompromisních názorů Imre Kováce. Komunisté zastávali podobné stanovisko jako NPP, ačkoli v praxi se snažili zajistit výjimky pro německé dělníky a především horníky. Oproti tomu *Nezávislá maloroľnická strana* usilovala o snížení počtu vysídlených na nejnižší možnou míru. Otázkou německého obyvatelstva se z koaličních stran nejvíce zabývala *Maďarská sociálně demokratická strana*, která také vládní nařízení o přesídlení kritizovala nejostřeji a považovala ho za katastrofální pro zahraničněpolitické možnosti země.³⁹² Odpovědnost za vysídlení podle sociálních demokratů nesla Velká trojka, která na postupimské konferenci takovýto postup odsouhlasila v rámci své mírové politiky.³⁹³

Realizaci vysídlení konkretizovala vyhláška č. 70010/1946³⁹⁴ ministra vnitra Imre Nagye. Ta předepisovala mimo jiné průběh transportů do Německa. Vysídlelcům bylo povoleno s sebou vzít veškerou svou peněžní hotovost (s výjimkou zahraničních měn) a šperky, dále potraviny³⁹⁵ a nejnütnější předměty denní potřeby. Veškerá zavazadla nesměla přesáhnout 100 kg na osobu, což bylo při nástupu do vlaků pečlivě váženo a kontrolováno. Zakázáno bylo převážení nábytku, zemědělského vybavení a živých zvířat. Před nástupem do vagónů byl každý účastník transportu prohlédnut lékařskou komisí, neschopní převozu byli ze jmenných seznamů vyškrtnuti a nahrazeni. Každý vlak sestával ze čtyřiceti vagónů, přičemž do jednoho vagónu mohlo nastoupit maximálně třicet osob, které byly vybírány s ohledem na příbuzenské vztahy (aby se předešlo rozdělení rodin).³⁹⁶ Stanoveno bylo též početní omezení osob, které mohly být v jednotlivých okresech osvobozeny od vysídlení, na maximálně deset procent.³⁹⁷

3.11.1 Průběh vysídlení

Proces vysídlení lze rozdělit na dvě různé fáze. První probíhala od ledna do června 1946 a po krátké přestávce od srpna do konce roku 1946, a směřovala do americké okupační zóny

³⁹¹ BALOGH (1982), s. 237.

³⁹² Tamtéž, s. 237–238; *Kollektív felelősség?* Népszava, č. 8, 1946. január 10., s. [1].

³⁹³ *Megjelent a magyarországi németek kitelepítéséről szóló rendelet.* Népszava, č. 259 (278), 1945. december 30., s. [1].

³⁹⁴ *A belügyminiszter 79.010/1548. B. M. számú rendelete a nemzeti kormányynak a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítéséről az 1945. évi XI. te. 15. §-ában kapott felhatalmazás alapján kiadott 12.330/1945. M. E. számú rendelete és a Szövetséges Ellenőrző Tanácsnak ugyanezen tárgyban 1945. évi november hó 20. napján hozott határozata végrehajtásáról.* Magyar Közlöny, č. 12, 1946. január 15., s. 7–9.

³⁹⁵ Maximálně 7 kg mouky či pečiva, 1 kg tuku, 2 kg masa či masných výrobků, 2 kg luštěnin a 8 kg brambor na osobu. Tamtéž, s. 9.

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ Tamtéž, s. 8.

Německa, zpočátku především do Bavorska³⁹⁸ a dnešního Bádenska-Württemberska.³⁹⁹ Nejdříve byly vysídlovány politicky a strategicky významné oblasti, tedy první transporty odjížděly z okolí Budapešti, poté následovalo pohraničí, především oblasti bývalého Burgenlandu (tedy město Šoproň a okolní obce). V agrárních oblastech se vysídlení záměrně zdržovalo až do doby po žních, aby nebyla oslabena pracovní síla.⁴⁰⁰

První vlaky odjížděly 19. ledna 1946 z obce Budaörs (něm. *Wudersch*).⁴⁰¹ Již tam se projevil chyby v organizaci, které poté provázely celý vysídlovací proces, totiž nedostatečná příprava,⁴⁰² příliš povrchně vypracovaný právní podklad, nedodržování vyhlášky⁴⁰³ a především nekontrolované a svévolné působení vysídlovacích úřadů a výborů.⁴⁰⁴ Za obzvlášť skandální bylo považováno chování policistů, kteří měli dohlížet na průběh vysídlení ve městě: „*Policisté jsou nedisciplinovaní, pořádají pitky ve vinných sklepech, opouštějí v noci svá stanoviště, aby mohli jít pít. V Budaörs se po nocích ozývá střelba opilých policistů.*“⁴⁰⁵ Na základě protestů maďarské veřejnosti⁴⁰⁶ a zahraničního tlaku (americká okupační správa pod stávajícími podmínkami odmítla přijmout další vysídlení) byl proces v červnu 1946 přerušeno.⁴⁰⁷ Podle údajů k 14. červnu 1946 bylo z dvanácti žup vysídleno celkem 116 952 německých obyvatel, nejvíce z župy Pest-Pilis-Solt-Kiskun (41 303 osob), dále Sopron (14 733 osob), Győr-Moson (13 099 osob), Tolna (11 928 osob) a Fejér (11 346 osob).⁴⁰⁸ Po uzavření nové dohody s americkou okupační správou byly transporty do Německa 19. srpna 1946 obnoveny, a do konce roku bylo do americké okupační zóny vysídleno dalších 50 tisíc

³⁹⁸ *Félmillió magyarországi sváb letelepítését készítették elő az amerikai zónában.* Kis Ujság, č. 17, 1946. január 20., s. [1]; SCHIEDER (1956), s. 63 E.

³⁹⁹ BEER, Mathias: *Deutsche aus Ungarn in West- und Ostdeutschland. Eingliederung der Flüchtlinge und Vertriebenen unter den Bedingungen unterschiedlicher Gesellschaftssysteme.* In: SEEWANN, Gerhard (ed.): *Migrationen und ihre Auswirkungen. Das Beispiel Ungarn 1918–1995.* München 1997, s. 134.

⁴⁰⁰ SCHIEDER (1956), s. 63 E.

⁴⁰¹ *Elindult az első hatszáz magyarországi sváb Németország felé.* Szabad Szó, č. 17, 1946. január 20., s. [3].

⁴⁰² Například v Budaörs pro policisty a vysídlovací výbor (dohromady sedm set lidí!) nebyly zajištěny zásoby potravin, což vedlo k rabování německých domů a rekvírování městských zásob. *Mit ettek meg két hét alatt a sváb hazatelepítő bizottság tagjai Budaörsön?* Szabad Szó, č. 26, 1946. január 31., s. [3]. (večerní vydání)

⁴⁰³ Závažným porušením vyhlášky o vysídlení bylo nedodržení desetidenní lhůty, před kterou měli být dotyční o vysídlení informováni. Docházelo tak k případům, ve kterých vysídlení na svůj přesun nebyli připraveni a o svém osudu se dozvěděli, až když se dostavil vysídlovací výbor. TÓTH (2001), s. 149; *Elindult az első hatszáz magyarországi sváb Németország felé.* Szabad Szó, č. 17, 1946. január 20., s. [3].

⁴⁰⁴ TÓTH (2001), s. 144.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 145.

⁴⁰⁶ Veřejných protestů, které se objevovaly již od počátku vysídlovacího procesu, se účastnili i umělci a spisovatelé, jako např. Milán Füst, Oszkár Gellért, Lajos Kassák a další. Viz např. *Írók és művészek állásfoglalása a sváb kitelepítés kérdésében.* Magyar Nemzet, č. 15, 1946. január 18., s. [1]. Vysídlení německého obyvatelstva ale našlo i zastánce, což přispívalo k poválečnému názorovému štěpení maďarské společnosti. *Nyílt levél Nagy Ferenchez a nemzetgyűlés elnökéhez.* Magyar Nemzet, č. 17, 1946. január 23., s. 3.

⁴⁰⁷ TÓTH, Ágnes: *Deutsche aus Ungarn: Zwangsaussiedlung nach Deutschland.* In: BRANDES, Detlef, SUNDHAUSEN, Holm, TROEBST, Stefan (eds.): *Lexikon der Vertreibungen. Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts.* Wien–Köln–Weimar 2010, s. 185.

⁴⁰⁸ TÓTH (2001), s. 154.

Němců. Zároveň byla uzavřena smlouva se sovětskou okupační správou, která souhlasila s přijetím zbytku osob určených k vysídlení.⁴⁰⁹

Druhá fáze směřující do sovětské okupační zóny započala v srpnu 1947 a s postupně klesající intenzitou se odbývala do června 1948.⁴¹⁰ Průběh této části vysídlení se od té první značně lišil, a to nejen cílovou okupační zónou. S rostoucí mocí komunistů v Maďarsku vysídlení přestávalo být způsobem potrestání válečných provinění, nýbrž se stalo nástrojem vyvlastnění majetných německých obyvatel. Principiálně tedy s vysídlením musel počítat každý Němec, jehož majetek se zamlouval členům komunistické strany či novým přistěhovalcům, již měli spolehlivé kontakty. Už se nehledělo na politickou spolehlivost či provinění za války. Dokonce bývalí členové VDU, pokud přenechali svůj majetek dobrovolně státu či patřili mezi nepostradatelné pracovníky v průmyslu nebo zemědělství, mohli být od vysídlení osvobozeni. Veškerý průběh závisel na vůli místních úřadů.⁴¹¹ V druhé fázi bylo převezeno bezmála 50 tisíc Němců do provizorních uprchlických táborů v Sasku (především u města Pirna), odkud byli později rozděleni do různých oblastí v rámci sovětské okupační zóny.⁴¹²

3.12 Postoj katolické církve

Protesty proti principu kolektivní viny a nelidskému zacházení s německým obyvatelstvem vznesli zástupci katolické církve⁴¹³ již během provádění pozemkové reformy, a s ní spojeným vyvlastňováním, které doprovázelo přesouvání osob do internačních táborů a nucené shromažďování rodin za účelem uvolnění prostoru pro maďarské imigranty. Kardinál József Mindszenty (1892–1975) ve svém dopise ministerskému předsedovi Bélovi Miklósi-Dálnokimu z 10. října 1945 odsuzoval špatné zacházení s Němci v obci Moson (něm. Wieselburg, dnes součást města Mosonmagyaróvár), které přirovnal k německému ghettu.⁴¹⁴ O týden později rozeslal pastýřský list, ve kterém se postavil proti uplatňování kolektivní viny: „*Kdyby byli potrestáni pouze viníci, nepozvedávali bychom svůj hlas. Ale za špatné byli označeni a izolováni i ti, jimž nebylo dokázáno žádné provinění, a bylo jim vytýkáno jejich*

⁴⁰⁹ TÓTH (2010), s. 185.

⁴¹⁰ RUTSCH, Nóra: *Die Vertreibung der Ungarndeutschen und ihre Integration in der sowjetisch besetzten Zone Deutschlands*. In: HAUSLEITNER, Mariana (ed.): *Vom Faschismus zum Stalinismus. Deutsche und andere Minderheiten in Ostmittel- und Südeuropa 1941–1953*. München 2008, s. 134.

⁴¹¹ SCHIEDER (1956), s. 64 E–65 E.

⁴¹² Tamtéž; RUTSCH, s. 134.

⁴¹³ Zvláštní zájem katolické církve byl pochopitelný, z konfesního hlediska tvořili mezi německým obyvatelstvem Maďarska většinu katolíci (83,3 %), zbytek tvořili luteráni (13,9 %) a kalvíni (1,8 %). KERTESZ, s. 206.

⁴¹⁴ TÓTH (2001), s. 103.

*přirozené právo, jako například rodný jazyk.*⁴¹⁵ Po zveřejnění nařízení o vysídlení se 31. prosince obrátil na nového ministerského předsedu, Zoltána Tildyho, s žádostí o odložení zimních transportů na jarní měsíce. Zároveň znovu upozornil na nespravedlivé odsouzení osob, které udaly němčinu jako svůj rodný jazyk. Tildy ve své odpovědi zamítl posunutí transportů z důvodu časového plánu, který byl stanoven Spojeneckou kontrolní komisí a připojil ujištění o humánním provedení vysídlovací akce.⁴¹⁶

Také biskup ze Stoličného Bělehradu (maď. *Székesfehérvár*, něm. *Stuhlweißenburg*) Lajos Shvoy (1879–1968) zakročil v zájmu německých rodilých mluvčích, a obrátil se na podzim roku 1945 jak na Bélu Miklóse-Dálnokiho, tak na americké zástupce Spojenecké kontrolní komise, nicméně nedostal žádnou odpověď. Shvoy mimo jiné upozorňoval nejen na znepokojující fakt, že do čistě katolických oblastí okolo Budapešti jsou přesídlovány protestantské rodiny, což ohrožovalo integritu a postavení katolické církve v dotčených obcích, ale také žádal o osvobození německojazyčných kněží, kteří aktivně vykonávali duchovní službu.⁴¹⁷

Stížnosti představitelů katolické církve pokračovaly i během vysídlování, s obnovenou intenzitou pak po zahájení transportů do sovětské okupační zóny Německa. Maďarští biskupové zaslali 8. srpna 1947 společný dopis tehdejšímu ministerskému předsedovi Lajosi Dinnyésovi (1901–1961),⁴¹⁸ a kardinál Mindszenty ve svém dalším pastoračním listě odsoudil rozbíjení rodin a upozornil na deportace osob, které měly německé kořeny pouze částečně.⁴¹⁹

Nutno dodat, že aktivní protesty se neomezovaly pouze na katolíky. Budapešťský evangelický biskup Béla Kapi (1879–1957) adresoval Zoltánu Tildymu dopis podobného znění: „*V minulých letech měla také evangelická církev za svou povinnost protestovat v zájmu utlačovaných a neprávem pronásledovaných Židů, ale stejně tak je ve jménu lásky k bližnímu naší povinností upozornit, aby maďarská vláda pro klid v duši provedla revizi vysídlovacího řízení a internací.*“⁴²⁰

⁴¹⁵ BALOGH, Margit: *Kardinal József Mindszenty. Ein Leben zwischen kommunistischer Diktatur und Kaltem Krieg*. Berlin 2014, s. 143.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 144.

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 146–147.

⁴¹⁸ „*Biskupové Maďarska jsou značně znepokojeni informací, že vysídlení německé menšiny bude znovu pokračovat. V roce 1944 jsme udělali maximum pro to, abychom zabránili tehdejší vládě v nelidských deportacích Židů. Vědomi si mise, kterou nám uložil Bůh, považujeme dnes za svou povinnost protestovat proti vysídlení německy mluvící menšiny. Tím spíše, protože je naší víry.*“ KERTESZ, s. 206.

⁴¹⁹ Tamtéž.

⁴²⁰ TÓTH (2001), s. 104.

3.13 Návrat vysídlených Němců zpět do Maďarska mezi léty 1946–1950

Podle zpráv ministerstva vnitra z let 1948 a 1949 se na území Maďarska ilegálně nacházelo deset tisíc osob německé národnosti. Větší část z nich – odhady se pohybovaly mezi šesti a osmi tisíci – se záměrně vyhýbala vysídlení, ti ostatní byli sice do Německa převezeni, ale uprchli zpět na maďarské území. Veškeré počty jsou pouze odhady, maďarské úřady totiž neměly žádné přesné a spolehlivé údaje, zčásti i kvůli tomu, že někteří navrátilivší se Němci byli po nalezení zajati, uvězněni a posláni zpět do Německa. Mimo to nelze počty udané ministerstvem vnitra považovat za finální, jelikož se zakládají pouze na pozorování z let 1948 a 1949, ale největší návratnost byla až po oficiálním ukončení vysídlovací akce.⁴²¹ Historička Ágnes Tóth odhaduje na základě studia archivních materiálů finální počet navrátilivších se na minimálně osm až deset tisíc osob.⁴²²

Jedním z formálních problémů, který nastal při návratu do Maďarska, byla ztráta státního občanství. Nařízení o vysídlení se otázky státního občanství nedotýkalo, nicméně tato problematika byla probírána později, v průběhu vysídlovacího procesu. Na naléhání tehdejšího ministra vnitra László Rajka⁴²³ byla 16. července 1946 zveřejněna vyhláška č. 7970/1946,⁴²⁴ podle které občané vysídlení do Německa ztrácí maďarské občanství prvním dnem své cesty. Platnost vyhlášky se zpětně vztahovala také na osoby, které již byly deportovány dříve.⁴²⁵ Němci vracející se do Maďarska tedy překračovali hranice ilegálně a bylo k nim také tak přistupováno. Po obnovení transportů v srpnu 1947 počet osob, které se ocitly v ilegalitě, opět stoupl, a docházelo k častému ukrývání příbuznými a známými. Vláda se takové případy snažila omezit, proto zpřísnila tresty za ukrývání uprchlíků až na pět let vězení.⁴²⁶

Ke zrovnoprávnění německých občanů s maďarskými došlo po převzetí moci komunisty a vyhlášení Maďarské lidové republiky v srpnu 1949. O opětovném začlenění Němců do společnosti se zmínil Mátyás Rákosi (1892–1971) ve svém projevu na zasedání ústředního výboru *Strany maďarských pracujících (Magyar Dolgozók Pártja, MDP)* již v listopadu 1948: „*Stabilizace vyžaduje práva i v jiných oblastech. Mám na mysli švábskou otázku. Je čas na*

⁴²¹ TÓTH, Ágnes: *Rückkehr nach Ungarn 1946–1950. Erlebnisberichte ungarndeutscher Vertriebener*. München 2012, s. 18–19.

⁴²² Tamtéž, s. 20.

⁴²³ Tamtéž, s. 21.

⁴²⁴ *A magyar köztársaság kormányának 7.970/1946. M. E. számú rendelete a Németországba áttelepítettek magyar állampolgárságának elvesztése tárgyában*. Magyar Közlöny, č. 158, 1946. július 16., s. [1].

⁴²⁵ Tamtéž.

⁴²⁶ *A magyar köztársaság kormányának 10.515/1947. Korm. számú rendelete a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítését akadályozó egyes cselekmények meggátlása és egyes ilyen rendelkezések megváltoztatása tárgyában*. Magyar Közlöny, č. 197, 1946. augusztus 31., s. [1].

urovnání vztahů s německými rodilými mluvčími a umožnění jim začlenit se do naší demokracie.“⁴²⁷ V říjnu 1949 byla vyhlášena generální amnestie pro Němce ilegálně pobývající na území Maďarska, pokud se do čtrnácti dnů přihlásí na místních úřadech.⁴²⁸ O půl roku později, 25. března 1950 byla nařízením č. 84/1950⁴²⁹ oficiálně zrušena všechna omezení spojená s vysídlením německého obyvatelstva z Maďarska. Bylo přiřknuto maďarské státní občanství osobám, které sice byly vybrány k vysídlení, ale nakonec nebyly odvedeny do transportu, a stejně tak těm, kteří sice vysídlení byli, ale v době nabytí platnosti tohoto nařízení se nacházeli na území Maďarské lidové republiky a po vyhlášení amnestie se řádně nahlásili na místním úřadě.⁴³⁰ Na základě výše popsaného nařízení se pokusili o návrat do Maďarska uprchlíci a vysídlení z Rakouska a západního Německa, ale bez úspěchu. Maďarské úřady zamezovaly všeobecnému zpětnému přesídlení, akceptováni byli pouze vybraní odborní pracovníci.⁴³¹

3.13.1 Internace v maďarských pracovních táborech

Značná část bývalých členů SS jednotek po svém propuštění z vězení a zajateckých táborů v západním Německu ani neusilovala o návrat do Maďarska, kde se nacházeli jejich příbuzní a rodiny, jelikož to podmínky režimu nedovolovaly.⁴³² V obtížné situaci se nacházeli i ti, kteří byli po válce deportováni na nucenou práci do Sovětského svazu a návrat jim byl umožněn až na přelomu let 1950 a 1951. Jelikož jim kvůli statusu válečných zajatců nebylo odebráno státní občanství, byli nehledě na osobní přání transportováni do Maďarska, umístěni do záchytného tábora u Debrecína (maď. *Debrecen*) a bylo s nimi zacházeno jako se zločinci. Celkem se navrátilo 3 548 osob, z nichž pouze sedm set bylo propuštěno. Zbytek byl internován na základě různých důvodů, především kvůli službě v SS jednotkách, členství ve VDU či pouze kvůli své německé národnosti. Internovaní byli přesunuti do pracovních táborů u měst Tiszalök, Kecskemét a Kazincbarcika, kde museli vykonávat těžkou fyzickou práci v hrozných podmínkách pod dozorem jednotek ÁVH. Zakázán jim byl jakýkoli kontakt s příbuzenstvem i okolním světem, pouze díky obětavým civilistům byly pašovány dopisy či

⁴²⁷ Rákosi Mátyás elvtárs nagy beszéde az MDP Központi Vezetőségének ülésén. Szabad Nép, č. 275, 1948. november 28., s. 4.

⁴²⁸ SCHIEDER (1956), s. 69 E.

⁴²⁹ *A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 84/1950. (111. 25.) M. T. számú rendelete a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott korlátozó rendelkezések alkalmazásának megszüntetése tárgyában.* Magyar Közlöny, č. 52, 1950. március 25., s. 402–403.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 402.

⁴³¹ SCHIEDER (1956), s. 69 E.

⁴³² Tamtéž.

potraviny. K propuštění internovaných a zrušení pracovních táborů došlo až na podzim 1953 pod vlivem premiéra Imre Nagye.⁴³³

3.14 Integrace vysídlených maďarských Němců v poválečném Německu

Trvalá integrace a asimilace přichozího německého obyvatelstva byla společným zájmem západních a sovětských okupačních mocností, které se již od začátku snažily zabránit vzniku izolovaných skupin, revanšistickým snahám a případným menšinovým problémům.⁴³⁴ Z toho důvodu byla rozbíjena dříve pevně spjatá vesnická společenství a komunity a vysídlenci byli v malých skupinkách strategicky rozmístováni v okupačních zónách tak, aby se nevytvořily diaspory Němců vysídlených ze stejné oblasti.⁴³⁵ Druhým společným krokem všech čtyř okupačních mocností byl „koaliční zákaz“ (něm. *Koalitionsverbot*) z počátku roku 1946, skrze který nebylo vysídlencům umožňováno vytváření jakýchkoli uskupení, jež by sloužila politickým či kulturním zájmům, a odlišovala je tak od většinové německé společnosti.⁴³⁶ Integrační cíle mocností byly sice identické, nicméně kvůli různým politickým, hospodářským a společenským podmínkám se průběh procesu výrazně lišil.

3.14.1 Americká okupační zóna/Spolková republika Německo

První stanicí transportů z Maďarska, mířících na území americké okupační zóny, byly hraniční tábory v Bavorsku, kterých existovalo celkem šest.⁴³⁷ Tam byli vysídlenci po lékařské prohlídce a registraci zásobeni jídlem a bylo jim určeno, zda zůstanou v Bavorsku, či

⁴³³ TÓTH, Ágnes: *Integration im Prinzip – Diskriminierung in der Praxis. Die Deutschen in Ungarn 1948–1956*. In: SPENGLER, Frank, BAUER, Bence (eds.): *Integration oder weitere Diskriminierung? Die Lage der Deutschen im Karpatenbecken in den 1950er Jahren*. Budapest 2016, s. 33–35.

⁴³⁴ SCHRAUT, Sylvia: *Zwischen Assimilationsdiktat und Fürsorgeverpflichtung. Die amerikanische Besatzungsmacht und die Flüchtlinge*. In: BEER, Mathias (ed.): *Zur Integration der Flüchtlinge und Vertriebenen im deutschen Südwesten nach 1945. Bestandsaufnahme und Perspektiven der Forschung*. Sigmaringen 1994, s. 81; SPÄTER, Erich: *Der Bund der Vertriebenen – Vereinigte Landsmannschaften und Landesverbände (BdV/VL) in der bundesdeutschen Nachkriegsgeschichte*. In: KOCH, Christoph (ed.): *War die „Vertreibung“ Unrecht? Die Umsiedlungsbeschlüsse des Potsdamer Abkommens und ihre Umsetzung in ihrem völkerrechtlichen und historischen Kontext*. Frankfurt am Main 2015, s. 284.

⁴³⁵ Například vysídlenci z města Budaörs přijeli do americké okupační zóny celkem sedmi transporty, přičemž každý transport měl jiný cíl. Následně docházelo k dalšímu dělení skupin a rozmístování do ubytovacích jednotek. Ve výsledku byli budaöřští v roce 1952 umístěni ve 212 obcích po celém Bádensku-Württembersku. BEER (1997), s. 134.

⁴³⁶ SPÄTER, s. 284; SCHRAUT, Sylvia: *Flüchtlingsaufnahme in Württemberg-Baden 1945–1949. Amerikanische Besatzungsziele und demokratischer Wiederaufbau im Konflikt*. München 1995, s. 426–427.

⁴³⁷ Největším byl tábor ve městě Piding u Salcburku (něm. *Salzburg*), který měl kapacitu tři tisíce osob, dále Schalding (dnes součást města Pasov, něm. *Passau*), Furth im Wald, Wiesau, Hof a Neu-Ulm. FÜZES, Miklós: *Eingliederung der vertriebenen Ungarndeutschen in Deutschland*. In: FÜZES, Miklós (ed.): *A magyarországi németiség története Szent István korától napjainkig. Die Geschichte der Ungarndeutschen von der Zeit Stephans des Heiligen bis zur Gegenwart*. Pécs 1997, s. 174.

budou dalšími vlaky přesunuti do záchytných táborů v jiné části americké okupační zóny, tedy v tehdejších spolkových zemích Württemberska-Bádenska (něm. *Württemberg-Baden*, existovalo do roku 1952, dnes severní část spolkové země Bádensko-Württembersko) a Velkého Hesenska (něm. *Großhessen*, dnes spolková země Hesensko).⁴³⁸ Ubytování velkého množství příchozích bylo převážně řešeno jejich nastěhováním k místnímu obyvatelstvu, někteří byli ale z nedostatku míst nuceni přebývat v záchytných táborech.⁴³⁹

Potřebnou sociální pomoc zajišťovala řada německých i mezinárodních organizací. Členové *Německého červeného kříže* byli nápomocni především v hraničních táborech při přijímání vysídlenců, aktivně se podílel také *Červený kříž* ze Švédska a Austrálie.⁴⁴⁰ Finanční podporu zajišťoval katolický svaz *Caritas*, který mimo jiné rozdával jídlo a provozoval řadu ubytoven.⁴⁴¹ V únoru 1946 byla pod americkým dozorem založena *Rada humanitárních organizací oprávněných k působení v Německu* (angl. *Council of Relief Agencies Licensed to Operate in Germany*, CRALOG), organizace zaštiťující mezinárodní sociální pomoc společnostmi i jednotlivci⁴⁴² směřující do západních okupačních zón Německa.⁴⁴³

Významnou roli hrála církev – a to jak katolická, tak evangelická. Kvůli koaličnímu zákazu se vysídlenci nemohli sdružovat, jednotící funkci tedy převzala církev, která byla z tohoto důvodu také bedlivě sledována americkými okupačními úřady, jež se obávaly narušení asimilačního procesu.⁴⁴⁴ Centrem pro katolické Němce z Maďarska se stal Stuttgart, kde se již v roce 1946 postavil do vedení místní pobočky *Caritas* maďarský Němec Ludwig Leber (1903–1974) a vytvořil tak její maďarsko-německé oddělení.⁴⁴⁵ Evangelická církev založila na podzim 1945 *Pomocné dílo evangelické církve v Německu* (něm. *Hilfswerk der Evangelischen Kirche in Deutschland*), které se věnovalo především sociální péči o vysídlené.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 174.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 174–175. Ještě v roce 1955 žilo v záchytných táborech v SRN 390 tisíc osob, poslední tábor byl rozpuštěn v roce 1971. Tamtéž, s. 183.

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 176; PAIKERT, G. C: *The German Exodus. A selective study on the post-World War II expulsion of German populations and its effects*. Haag 1962, s. 23.

⁴⁴¹ FÜZES (1997), s. 176.

⁴⁴² Balíčky s jídlem, oblečením a jiným základním vybavením byly posílány od anonymních dárců z různých států, nejčastěji však z USA. PAIKERT (1962), s. 23.

⁴⁴³ WIGGERS, Richard Dominic: *The United States and the Refusal to Feed German Civilians after World War II*. In: VÁRDY, Steven Béla, TOOLY, T. Hunt (eds.): *Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe*. New York 2003, s. 282.

⁴⁴⁴ BEER (1997), s. 137; EBERL, Immo: *Vertriebenenverbände: Entstehung, Funktion, Wandel*. In: BEER, Mathias (ed.): *Zur Integration der Flüchtlinge und Vertriebenen im deutschen Südwesten nach 1945. Bestandsaufnahme und Perspektiven der Forschung*. Sigmaringen 1994, s. 212. Přísnější kontroly působení církve mezi vysídlenci například zapříčinila pouť do Ellwangen v srpnu 1946, kde zhruba tři tisíce účastníků chtělo po mši svatě zpívat maďarskou hymnu. BEER (1997), s. 137.

⁴⁴⁵ FATH, Rudolf: *Das Gerhardswerk für die donauschwäbischen Katholiken*. In: BENDEL, Rainer, KUSTERMANN, Abraham (eds.): *Die kirchliche Integration der Vertriebenen im Südwesten nach 1945*. Berlin 2010, s. 73–82.

Pod jeho záštitou byly se souhlasem americké okupační správy zakládány jednotlivé „pomocné komise“, které působily i přes hranice spolkových zemí, a proto zastávaly funkci krajanských sdružení.⁴⁴⁶ V bavorském Augsburgu tak byla v září 1946 založena *Pomocná komise pro německé evangelíky z Maďarska* (něm. *Hilfskomitee für die deutschen Evangelischen aus Ungarn*).⁴⁴⁷

„Uprchlícký zákon“ (něm. *Flüchtlingsgesetz*) z února 1947 zrovnoprávnil uprchlíky a vysídlené s původním německým obyvatelstvem⁴⁴⁸ a v březnu 1947 povolila americká okupační správa zakládání vlastních vysídleneckých organizací pod podmínkou, že nebudou nijak politicky činné.⁴⁴⁹ Po tomto uvolnění koaličního zákazu započalo vydávání vlastního tisku vysídleneckých skupin. Od 1. července 1947 začal ve Stuttgartu vycházet časopis *Der Neubürger. Mitteilung für Heimatvertriebene*. Významným vydavatelem vysídleneckého tisku byl sudetský Němec Josef Schwarz (1910–1985), který začal v srpnu 1948 vydávat noviny *Unsere Heimat* a na podzim 1949 založil týdeník *Ost-West-Kurier*, jehož náklad postupně vystoupal na 40 tisíc kusů.⁴⁵⁰ Stuttgartská pobočka *Caritas* vydávala od podzimu 1948 maďarsko-německou ročenku *Unser Hauskalender* a od 1. ledna 1949 dvoutýdeník *Unsere Post*.⁴⁵¹

V roce 1948 byla vydána řada zákonů, které měly za cíl začlenění uprchlíků a vysídlenců do západoněmecké společnosti a válečné odškodnění civilistů. Nejdůležitějšími byly měnová reforma, provedená v červenci 1948, a zákon o okamžité pomoci (něm. *Soforthilfegesetz*) z 18. srpna 1948. Zákon o okamžité pomoci umožňoval udělit podporu vyhnáným a vysídleným, uprchlíkům ze sovětské okupační zóny, osobám, které byly pronásledovány nacisty, a dalším válkou poškozeným. Na základě tohoto zákona bylo k 31. srpnu 1952 vyplaceno přes pět miliard německých marek.⁴⁵² Přímou návaznost měl zákon o finančním odškodnění (něm. *Lastenausgleichsgesetz*, LAG),⁴⁵³ který vešel v platnost 1. září 1952. Součástí LAG bylo odškodnění vysídlených, přičemž stanovení výše odškodného

⁴⁴⁶ EBERL, s. 213; SCHRAUT (1995), s. 427.

⁴⁴⁷ RUDOLPH, Hartmut: *Evangelische Kirche und Vertriebene 1945 bis 1972. Band I: Kirche ohne Land*. Göttingen 1984, s. 65.

⁴⁴⁸ *Gesetz Nr. 59 über die Aufnahme und Eingliederung deutscher Flüchtlinge (Flüchtlingsgesetz)*. Bayerisches Gesetz- und Verordnungsblatt, č. 5, 27. Februar 1947, s. 51–52; *Gesetz über die Aufnahme und Eingliederung deutscher Flüchtlinge (Flüchtlingsgesetz)*. Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Hessen, č. 2, 5. März 1947, s. 15–16; *Gesetz Nr. 303 über die Aufnahme und Eingliederung deutscher Flüchtlinge (Flüchtlingsgesetz)*. Regierungsblatt der Regierung Württemberg-Baden, č. 3, 26. Februar 1947, s. 15–17.

⁴⁴⁹ EBERL, s. 213. Koaliční zákaz byl definitivně zrušen v roce 1949 po založení Spolkové republiky Německo.

⁴⁵⁰ EBERL, s. 214.

⁴⁵¹ FATH, Rudolf: *Das Gerhardswerk für die donauschwäbischen Katholiken*. In: BENDEL, Rainer, KUSTERMANN, Abraham (eds.): *Die kirchliche Integration der Vertriebenen im Südwesten nach 1945*. Berlin 2010, s. 73–82.

⁴⁵² FÜZES (1997), s. 180.

⁴⁵³ *Gesetz über den Lastenausgleich*. Bundesgesetzblatt, Teil I, č. 34, 18. August 1952, s. 446–533.

vyžadovalo z důvodu nedostatečné dokumentace mnoho času, a bylo tak z velké části dokončeno až v roce 1981. K 31. prosinci 1981 bylo z kompenzačních fondů vyplaceno celkem 98,9 miliard německých marek, z čehož 67,9 % tvořilo odškodné vyhnáním a vysídlením.⁴⁵⁴ Finálním zákonem, který jasně definoval jednotlivé skupiny příchozích Němců po druhé světové válce a jejich práva a povinnosti, byl spolkový zákon o vyhnancích (něm. *Bundesvertriebenengesetz*, BVFG)⁴⁵⁵ z 19. května 1953. Dle jeho znění bylo příchozí obyvatelstvo děleno do tří skupin, totiž na „vyhnance“ (něm. *Vertriebener*), „vyhnance z vlasti“ (něm. *Heimatvertriebener*) a „uprchlíky ze sovětské zóny“ (něm. *Sowjetzonenflüchtling*). Status vyhnance měli němečtí státní příslušníci a příslušníci německého národa (něm. *Volkszugehörige*),⁴⁵⁶ jejichž bydliště se před nuceným odchodem nacházelo ve východních oblastech Německé říše k 31. prosinci 1937, dále ti, kteří byli na základě mezinárodních smluv během druhé světové války přesunuti ze svého původního bydliště do Německa (označováni jako „přesídlenci“, něm. *Umsiedler*), a nakonec také osoby spadající pod mezinárodní dohody o vysídlení, uzavřené po 8. květnu 1945 (označováni jako „vysídlenci“, něm. *Aussiedler*). Za vyhnance z vlasti byli považováni ti, kteří před nuceným odchodem obývali oblasti k 1. lednu 1914 patřící Německé říši nebo Rakousku-Uhersku, konkrétně poválečné státy Polsko, Estonsko, Lotyšsko a Litva.⁴⁵⁷ BVFG již povoloval vnitrostátní přesun vyhnanců, vysídlenců a uprchlíků, především za účelem lepších pracovních podmínek a sjednocování rodin a příbuzných.⁴⁵⁸ Možnost vnitrostátního přesunu narušila asimilační snahy, vysídlenci se tak začali více sdružovat a dostali se z původní izolace. Tím se zlepšily podmínky pro vznik a rozvoj krajanských spolků, které byly zakládány již od zrušení koaličního zákazu, a to na lokální i státní úrovni.

Němci z jihovýchodní Evropy, nacházející se především v jižní části SRN, zakládali množství menších skupin a spolků, které se v srpnu 1951 sloučily do *Rady jihovýchodních Němců* (něm. *Rat der Südostdeutschen*) v Bonnu. Rada měla nadkonfesionální a nadregionální charakter, v jejím vedení stálo předsednictvo a shromáždění zástupců krajanských spolků, ve kterém měli maďarští a jugoslávští Němci po šesti delegátech, sedmihradští Sasové, banátští Švábové, bukovinští Němci, Němci z Besarábie a ruští Němci po dvou delegátech a satmárští Švábové a Němci z Dobrudži po jednom delegátovi. Kvůli postupné asimilaci a výrazným

⁴⁵⁴ FÜZES (1997), s. 181–182.

⁴⁵⁵ *Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge (Bundesvertriebenengesetz – BVFG)*. Bundesgesetzblatt, Teil I, č. 22, 22. Mai 1953, s. 201–221.

⁴⁵⁶ Za příslušníka německého národa byla považována osoba, která se k německví přihlásila ve své vlasti a dokládala ho svým původem, jazykem, zvyky a kulturou. Tamtéž, s. 204.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 203.

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 206–207.

rozdílům mezi skupinami byla ale Rada po krátké době rozpuštěna.⁴⁵⁹ Důležitou společnou organizací jihovýchodních Němců byla *Jihovýchodoněmecká kulturní organizace* (něm. *Südostdeutsches Kulturwerk*), založená roku 1949, která se orientovala nejen na kulturní aktivity, ale především na vědecký výzkum ve spolupráci s krajauskými spolky. Kromě pořádání kulturních setkání, čtení a vědeckých konferencí vydávala také časopis *Südostdeutsche Heimatblätter* (od roku 1958 vycházel pod názvem *Südostdeutsche Vierteljahresblätter*).⁴⁶⁰

Samostatná organizace maďarských Němců vznikla roku 1949 v Mnichově jako *Krajauský spolek Němců z Maďarska* (něm. *Die Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn*, LDU), o rok později byly vytvořeny jeho pobočky také ve Württembersku-Bádensku a Hesensku.⁴⁶¹ Společně s maďarsko-německým oddělením katolického svazu *Caritas* a *Pomocnou komisí pro německé evangelíky z Maďarska* založilo těchto pět spolků v březnu 1951 provizorní *Maďarsko-německý krajauský spolek* (něm. *Ungarndeutsche Landsmannschaft*), který se v roce 1952 připojil k centrálnímu *Svazu krajauských spolků* (něm. *Verband der Landsmannschaften*).⁴⁶²

Významným datem v historii vysídlených Němců se stal 6. srpen 1950, kdy byl v Bad Cannstatt u Stuttgartu formou masové manifestace poprvé slaven „Den vlasti“ (něm. *Tag der Heimat*), zorganizovaný společnými silami *Ústředním svazem vysídlených Němců* (něm. *Zentralverband vertriebener Deutscher*, ZvD)⁴⁶³ a *Spojenými východoněmeckými krajauskými spolky* (něm. *Vereinigte Ostdeutsche Landsmannschaften*, VOL).⁴⁶⁴ K příležitosti Dne vlasti byla 5. srpna⁴⁶⁵ slavnostně podepsána *Charta německých vyhnanců z vlasti* (něm. *Charta der deutschen Heimatvertriebenen*), která vzbudila ohlas nejen v Německu, ale i v zahraničí.⁴⁶⁶ V textu charty vysídlení odmítají jakoukoli odplatu a pomstu za způsobené neštěstí, naopak vyzývají k vybudování sjednocené Evropy. Mezi jejich požadavky je právo na vlast, začlenění

⁴⁵⁹ EBERL, s. 222.

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 222–223.

⁴⁶¹ V druhé polovině padesátých let vznikly další pobočky v Porýní-Falci, Severním Porýní-Vestfálsku a Dolním Sasku. Tamtéž, s. 223.

⁴⁶² Tamtéž, s. 223; SENZ (1994), s. 173.

⁴⁶³ Předchůdce *Svazu vyhnanců* (něm. *Bund der Vertriebenen*, BdV), který vznikl v říjnu 1957 a je dodnes aktivní organizací zastřešující krajauské spolky v celém Německu.

⁴⁶⁴ EBERL, s. 227.

⁴⁶⁵ Počátek srpna byl pro vyhlášení charty vybrán jako připomínka rozhodnutí postupimské konference o pět let dříve. Také Stuttgart byl zvolen symbolicky, jako sídlo *Německého zahraničního ústavu* byl v roce 1936 slavnostně označen za „Město Němců v zahraničí“ (něm. *Stadt des Auslandsdeutschtums*). SPÄTER, s. 287.

⁴⁶⁶ Nesouhlasné reakce vzbudilo především prohlášení o přirozeném právu na vlast, které teoreticky napadalo východní hranici DDR s Polskem, a nacistická minulost značné části jejich signatářů. Podrobněji viz: NELHIEBEL, Kurt: *60 Jahre Charta der deutschen Heimatvertriebenen*. *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 58, 2010, Heft 9, s. 730–743.

do většinové společnosti nejen právně, ale také v realitě, a spravedlivé rozdělení válečného odškodnění.⁴⁶⁷

Politickou aktivitu vysídlenců a uprchlíků v západním Německu lze pozorovat již v roce 1946, nicméně kvůli koaličnímu zákazu pouze v rámci již existujících německých politických stran.⁴⁶⁸ Podepsání charty bylo výchozím bodem pro založení samostatné strany, která vzešla ze *Svazu vyhnanců z vlasti a práv zbavených* (něm. *Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten*, BHE) a jako *Německá společnost-BHE* (něm. *Deutsche Gemeinschaft-BHE*) kandidovala v listopadu 1950 do zemského sněmu Württemberska-Bádenska, kde získala šestnáct ze sta mandátů.⁴⁶⁹

3.14.2 Sovětská okupační zóna/Německá demokratická republika

Vysídlovací vlaky z Maďarska mířící do sovětské okupační zóny končily převážně v Sasku, necelé tři tisíce osob byly převezeny do Saska-Anhaltska. Nejvíce maďarských Němců bylo umístěno v táboře Graue Kaserne v Pirně, tři transporty z léta 1947 směřovaly do tábora u města Hoyerswerda v Horní Lužici a dva do Bad Schandau.⁴⁷⁰ Po oficiálním ukončení vysídlení v červnu 1948 dorazilo ještě v první polovině padesátých let z Maďarska sedm vlaků, kterými přicestovalo dalších víc než tisíc Němců. Část z nich přijela za účelem slučování rodin,⁴⁷¹ zbytek tvořili ti, kteří byli po pozdějším propuštění z nucených prací v Sovětském svazu internováni v maďarských pracovních táborech.⁴⁷²

V saských záchytných táborech strávili vysídlenci zhruba dva týdny, během kterých byli cíleně ovlivňováni ve smyslu komunistické ideologie.⁴⁷³ Do každého tábora byl přidělen ideologický pracovník, který měl na starosti pořádání kulturních akcí a především politických

⁴⁶⁷ EBERL, s. 229; FÜZES (1997), s. 178–179. Text charty viz <https://www.bund-der-vertriebenen.de/charta-der-deutschen-heimatvertriebenen/charta-in-deutsch.html> [27. 6. 2019]

⁴⁶⁸ NEUMANN, Franz: *Der Block der Heimatvertriebenen und Entrechteten 1950–1960*. Marburg/Lahn 1966, s. 16–17.

⁴⁶⁹ EBERL, s. 231.

⁴⁷⁰ RUTSCH, s. 134.

⁴⁷¹ TÓTH, Ágnes: *Integration im Prinzip – Diskriminierung in der Praxis. Die Deutschen in Ungarn 1948–1956*. In: SPENGLER, Frank, BAUER, Bence (eds.): *Integration oder weitere Diskriminierung? Die Lage der Deutschen im Karpatenbecken in den 1950er Jahren*. Budapest 2016, s. 31.

⁴⁷² RUTSCH, s. 126.

⁴⁷³ Podrobněji k agitaci KPD, resp. od roku 1946 SED mezi vysídlenci a uprchlíky viz: MEHLHASE, Torsten: *Die SED und die Vertriebenen. Versuche der politischen Einflussnahme und der Umerziehung in den ersten Nachkriegsjahren in Sachsen-Anhalt*. In: WILLE, Manfred, HOFFMANN, Johannes, MEINICKE, Wolfgang (eds.): *Sie hatten alles verloren. Flüchtlinge und Vertriebene in der sowjetischen Besatzungszone Deutschlands*. Wiesbaden 1993, s. 159–177.

přednášek.⁴⁷⁴ Církevní setkání a bohoslužby vedli zpočátku místní saští duchovní, což bylo ale v srpnu 1947 zakázáno, a tak byli vysídlenci odkázáni pouze na faráře, kteří přicestovali transporty s nimi.⁴⁷⁵ Při péči o vysídlence pomáhala také *Svobodná německá mládež* (něm. *Freie Deutsche Jugend*, FDJ).⁴⁷⁶ Během dvoutýdenního pobytu bylo vysídlencům podle jejich zdravotního stavu a pracovní specializace určeno budoucí místo pobytu. Maďarští Němci byli nejčastěji umístováni do okresů Žitava (něm. *Zittau*), Lobava (něm. *Löbau*), Lipsko (něm. *Leipzig*), Míšeň (něm. *Meißen*), Pirna, Großenhain a do saské části Krušnohoří (něm. *Erzgebirge*).⁴⁷⁷

Příjem vysídlenců a kompletní péči o ně včetně zajištění pracovních míst koordinovala *Ústřední správa pro německé přesídlence* (něm. *Zentralverwaltung für deutsche Umsiedler*, ZVU), založená již v září 1945 sovětskou okupační správou.⁴⁷⁸ Již v prvním nařízení ZVU z toho roku bylo stanoveno, že příchozí německé obyvatelstvo má být označováno pojmem „přesídlenci“ (něm. *Umsiedler*), a to bez ohledu na to, z jaké země pochází a zda jsou vyhnanci, vysídlenci či uprchlíci. Na rozdíl od západních okupačních zón tedy nedocházelo k diferenciaci mezi příchozími.⁴⁷⁹

Okamžitou finanční pomoc mělo zajistit nařízení č. 304 sovětské okupační správy z 15. října 1946. Bylo prvním opatřením ve prospěch praceneschopných přesídlenců, kteří měli jednorázově dostat 300 říšských marek na osobu, jejich děti do čtrnácti let pak 100 říšských marek. V realitě ale bylo vyplaceno pouze malé procento osob, především kvůli nedostatku financí.⁴⁸⁰ V roce 1948 vznikl návrh zákona na finanční odškodnění, který byl ale sovětskou okupační správou a SED otevřeně zamítnut.⁴⁸¹

Již od jara 1948 byla záležitost přesídlenců v sovětské okupační zóně zatlačována do pozadí a problém byl prohlášen za vyřešený.⁴⁸² Postupně byly rušeny příslušné úřady,⁴⁸³

⁴⁷⁴ Získávání příznivců pro stranu SED ale v případě maďarských Němců nebylo příliš úspěšné. V tábore v Pirně se podpisové akce zúčastnilo pouze 39 % obyvatel, přičemž se většina zdráhala podepsat se slovy, že už jednou jim takový čin způsobil neštěstí. Na mysli měli podpisové akce Volksbundu. BEER (1997), s. 139.

⁴⁷⁵ RUTSCH, s. 125–126.

⁴⁷⁶ Tamtéž, s. 122.

⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 126.

⁴⁷⁸ BEER (1997), s. 138.

⁴⁷⁹ Tamtéž, s. 145; RUTSCH, s. 122.

⁴⁸⁰ DONTH, Stefan: *Die Sowjetische Militäradministration in Deutschland und die Vertriebenenpolitik der CDU in Sachsen von 1945 bis 1952*. Historisch-Politische Mitteilungen, 18, January 2011, č. 1, s. 30.

⁴⁸¹ SCHWARTZ, Michael: *Die sowjetische Besatzungszone in Deutschland als Aufnahmegebiet für deutsche Flüchtlinge und Vertriebene nach dem Zweiten Weltkrieg*. In: BRANDES, Detlef, SUNDHAUSSEN, Holm, TROEBST, Stefan (eds.): *Lexikon der Vertreibungen. Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*. Wien-Köln-Weimar 2010, s. 606.

⁴⁸² SCHWAB, Irina: *Flüchtlinge und Vertriebene in Sachsen 1945–1952. Die Rolle der Kreis- und Stadtverwaltungen bei Aufnahme und Integration*. Frankfurt am Main 2001, s. 215–216.

⁴⁸³ Tamtéž, s. 222–230. *Ústřední správa pro německé přesídlence* byla na rozkaz sovětské okupační správy zrušena 31. března 1948. RUTSCH, s. 124.

zájmy přesídlenců již nebyly zohledňovány. S tím souviselo i opouštění pojmu „přesídlenec“ a jeho postupné nahrazování pojmenováním „nový občan“ (něm. *Neubürger*) či „někdejší přesídlenec“ (něm. *ehemaliger Umsiedler*).⁴⁸⁴ Odbourávání přesídlenecké politiky na východě a oproti tomu zlepšující se situace vysídlených na západě vedly v Německé demokratické republice k projevům nespokojenosti. Aby uklidnila situaci, vydala vláda NDR 8. září 1950 zákon o dalším zlepšení situace někdejších přesídlenců (něm. *Gesetz zur weiteren Verbesserung der Lage der ehemaligen Umsiedler*), který jim poskytoval bezúročný kredit ve výši až jednoho tisíce východoněmeckých marek na zařízení bydlení, obstarání nábytku a jiných potřeb. Daná částka byla nejvyšší hranicí, na kterou ale dosáhl málokdo; ostatně vzhledem k tomu, že v posuzovacích komisích byli převážně příslušníci SED, stalo se vyplacení podpory politickým prostředkem a upřednostňování byli členové či příznivci strany.⁴⁸⁵

Značný rozdíl mezi NDR a SRN ve vysídlenecké politice se týkal spolkových aktivit. Zatímco v západních zónách koaliční zákon postupně oslaboval až do svého zrušení v roce 1949, v sovětské zóně byl ve stejný rok upevněn a podpořen úředním zákazem neformálních setkání přesídlenců, především ve formě krajanských a církevních spolků.⁴⁸⁶ Ty byly považovány za revanšistické, kontrarevolucionářské a neonacistické. I přesto, že s upevňováním stalinistické diktatury docházelo k silnějšímu omezování působení církve ve veřejném prostoru, byly kostely a církevní svátky stále místem shromažďování a setkávání přesídlenců.⁴⁸⁷

3.15 Další vývoj německého obyvatelstva Maďarska do roku 2000

Poválečné dějiny Němců v Maďarsku lze rozdělit do několika fází s jasnými cézurami. Po vysídlení a politické diskriminaci přichází zrovnoprávnění s maďarskými spoluobčany v roce 1949, následuje postupná normalizace postavení německých obyvatel ve společnosti, která je završena založením prvního poválečného spolku v roce 1955. Na konci šedesátých let dochází k nové orientaci národnostní politiky v Maďarsku, jež je ještě jednou pozměněna v roce 1983 rehabilitací maďarských Němců, na něž přestala být uplatňována kolektivní vina.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ SCHWARTZ, Michael: *Umsiedler (Begriff SBZ/DDR)*. In: BRANDES, Detlef, SUNDHAUSSEN, Holm, TROEBST, Stefan (eds.): *Lexikon der Vertreibungen. Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*. Wien-Köln-Weimar 2010, s. 679.

⁴⁸⁵ RUTSCH, s. 124; SCHWAB, s. 247–262.

⁴⁸⁶ BEER (1997), s. 145.

⁴⁸⁷ RUTSCH, s. 124.

⁴⁸⁸ SEEWANN (2012), s. 379.

Chování německé menšiny v maďarské společnosti bylo silně ovlivněno poválečnými událostmi, nejvýraznějším důsledkem bylo potlačování německé identity a strach otevřeně se hlásit k německé národnosti. Tento jev je na první pohled viditelný na údajích ze sčítání lidu v roce 1949, kdy podle dat *Ústředního statistického úřadu* (maď. *Központi Statisztikai Hivatal*) udalo německou národnost pouze 3 437 osob, podle dat ministerstva vnitra z roku 1952 však na území Maďarska pobývalo celkem 240 510 osob německé národnosti.⁴⁸⁹

3.15.1 Spolková činnost, německojazyčný tisk a školství v padesátých letech 20. století

V roce 1949 sice došlo de jure ke zrovnoprávnění, ale de facto byla Němcům v Maďarsku některá práva stále upírána. Až do poloviny padesátých let byla zakázána jakákoli kulturní činnost, neexistoval žádný německojazyčný tisk ani rozhlasové vysílání, školy neposkytovaly německojazyčnou výuku.⁴⁹⁰ První výraznou změnou byl týdeník *Freies Leben. Wirtschaftliches, politisches und kulturelles Organ der deutschen Werktätigen in Ungarn*,⁴⁹¹ který vycházel od července 1954 na návrh oddělení agitace a propagandy politbyra *Maďarské strany pracujících* (maď. *Magyar Dolgozók Pártja*).⁴⁹² Zaměřený byl především kulturně, ale mimo toho se dotýkal též otázek zemědělství, hornictví a aktuální vnitřní i zahraniční politiky.⁴⁹³

O rok později, v červnu 1955, byl za účasti redakce *Freies Leben* založen⁴⁹⁴ *Kulturní svaz německých pracujících v Maďarsku* (maď. *Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetsége*, něm. *Kulturverband der Deutschen Werktätigen in Ungarn*).⁴⁹⁵ *Kulturní svaz* měl za cíl pěstovat maďarsko-německou kulturu ve formě tradičních tanců, lidových zpěvů, krojů a divadla, s kulturními soubory objížděl německé vesnice a pořádal tančení večery i jiné akce. Obzvláště přínosný byl ale folkloristický výzkum, který svaz zaštiťoval a zejména financoval.⁴⁹⁶

⁴⁸⁹ TÓTH, Ágnes (ed.): *Pártállam és nemzetiségek (1950–1973)*. Kecskemét 2003, s. 48.

⁴⁹⁰ SEEWANN (2012), s. 380.

⁴⁹¹ Roku 1957 přejmenován na *Neue Zeitung*, pod tímto názvem vychází dodnes.

⁴⁹² Tamtéž, s. 383.

⁴⁹³ *Dem Leser zum Gruss! Freies Leben*, č. 1, Juli 1954, s. [1].

⁴⁹⁴ WILD, Friedrich: *Gründung des Kulturverbandes der deutschen Werktätigen in Ungarn*. *Freies Leben*, č. 15, 5. November 1955, s. [1].

⁴⁹⁵ V roce 1969 přejmenován na *Demokratický svaz maďarských Němců* (maď. *Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége*, něm. *Demokratischer Verband Ungarländischer Deutschen*). SZABÓ, s. 38.

⁴⁹⁶ TAFFERNER, Anton: *Deutsche Kulturpolitik des heutigen Ungarn*. *Osteuropa*, 8, März 1958, č. 3, s. 179–184.

Ve srovnání s druhými národnostními menšinami v Maďarsku (slovenskou, rumunskou a jihoslovanskou) docházelo k normalizaci poměrů výrazně pomaleji, a to především ve školské otázce.⁴⁹⁷ Zatímco slovenský, rumunský či jihoslovanský jazyk jako školní předmět poskytovalo až šedesát dva škol již ve školním roce 1945/46, němčina byla na tento způsob zavedena až ve školním roce 1951/52, a to pouze na dvaceti pěti školách.⁴⁹⁸ Podle zákona o povinné školní docházce a základních školách z 27. května 1951 byl v obcích i městech menšinový jazyk zaveden jako povinný předmět pouze v případě, že o to zažádali rodiče minimálně patnácti žáků.⁴⁹⁹ Taková možnost většinou vyvolávala u německých rodičů různé otázky, především zda se nebude žák účastí na německé výuce distancovat od svých maďarských spolužáků a jestli to nenaruší harmonické soužití v obci. Mnoho rodičů si výuku němčiny pro své děti nepřálo, jelikož nechtěli otevřeně upozorňovat na svou německou identitu, což bylo pro německou menšinu v období padesátých let typické.⁵⁰⁰ Vzhledem k tomu, že v padesátých letech byly projevy maďarského nacionalismu a šovinismu ještě poměrně časté, je však tento postoj pochopitelný.⁵⁰¹ V roce 1955 fungovalo osm německých mateřských škol a němčinu jako vyučovací předmět zavedlo celkem sto základních škol. Pouze na základní škole v obci Nemesnádudvar byla němčina také jazykem vyučovacím, avšak pouze v prvních čtyřech ročnících. V následujících letech se situace příliš nezlepšila a až do roku 1968 víceméně stagnovala, mimo jiné kvůli nízkému počtu německých učitelů.⁵⁰²

3.15.2 Reakce vysídlených maďarských Němců na maďarské povstání v říjnu 1956

Když 23. října 1956 vypuklo v Maďarsku povstání proti komunistickému režimu, reakce nemaďarského obyvatelstva se od většiny lišila pouze v jediném aspektu, totiž v požadavcích na poli menšinového práva. V některých obcích bylo vyzýváno k navrácení majetku zkonfiskovaného při vysídlení německého obyvatelstva.⁵⁰³

⁴⁹⁷ „Nejprve byly podniknuty kroky k uspokojení slovenských, rumunských a jihoslovanských potřeb v oblasti základního školství, poté byla zakládána gymnázia a ústavy pro vzdělávání učitelů. Organizace národnostních mateřských škol započala v roce 1954. [...] Organizace německých škol započala v roce 1951 a od roku 1955 rychle postupovala.“ KÖVÁGÓ, László: *Zur Nationalitätenfrage und Nationalitätenpolitik in der Ungarischen Volksrepublik*. Létopis, Reihe B, 21, 1974, č. 2, s. 136.

⁴⁹⁸ Tento počet pak stoupl na sedmdesát šest v roce 1954 a v roce 1959 na sto dvacet sedm. SEEWANN (2012), s. 383.

⁴⁹⁹ *A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. évi 15. számú törvényerejű rendelete a tankötelezettségről és az általános iskoláról*. Magyar Közlöny, č. 82, 1951. május 27., s. [503]–505.

⁵⁰⁰ SEEWANN (2012), s. 385.

⁵⁰¹ TÓTH (2003), s. 158.

⁵⁰² SEEWANN (2012), s. 386–387.

⁵⁰³ Tamtéž, s. 388.

Maďarské povstání zvedlo překvapivě velkou vlnu solidarity mezi mnohými maďarskými Němci v SRN, čímž demonstrovali stále přetrvávající sounáležitost se svou starou vlastí. Skrze veřejné sbírky bylo shromážděno pět tisíc německých marek a přes 250 tun potravin, medikamentů a jiných potřeb, které byly několika vlaky převezeny přes rakousko-maďarskou hranici do Budapešti, Rábu (maď. Győr, něm. Raab) a Šoproně. Celá akce byla organizována *Maďarsko-německým krajanským spolkem* a vedoucím stuttgartské pobočky *Caritas*, Ludwigem Leberem.⁵⁰⁴ Pod vedením Lebera byla také 14. října 1956 ve Stuttgartu založena *Rada maďarských Němců* (něm. *Rat der Ungarndeutschen*), která měla za cíl politicky zastupovat Němce z Maďarska na území SRN, zároveň ale usilovala o zlepšení situace ve své někdejší domovině, kvůli čemuž byla v aktivním kontaktu nejen s tehdejším kancléřem SRN Konradem Adenauerem (1876–1967), ale také s Radou bezpečnosti OSN.⁵⁰⁵

Na začátku listopadu začali do SRN proudit maďarští uprchlíci. Přijímání byli převážně v táborech v Bavorsku, v první řadě v Pidingu u Salcburku, který byl v té době připravený okamžitě přijmout větší počet uprchlíků. V první vlně se nacházelo také zhruba pět set maďarských Němců, jejichž příbuzní byli po válce vysídleni do SRN a mohli je tedy u sebe ubytovat.⁵⁰⁶ S rostoucím počtem maďarských emigrantů ale ubytovací kapacity rychle docházely, v západním Německu především stále přetrvával problém s rozmístěním vysídlenců, kterých bylo v záchytných táborech na přelomu let 1956 a 1957 stále přes 350 tisíc.⁵⁰⁷ V důsledku povstání uprchlo z Maďarska zhruba 200 tisíc osob, z čehož v SRN se natrvalo usadilo okolo 13 500⁵⁰⁸ a v Rakousku 20 tisíc osob.⁵⁰⁹

3.15.3 Německé obyvatelstvo v kádárovském Maďarsku

Výrazný obrat v maďarské národnostní politice nastal na podzim roku 1968, kdy vznikl nový koncept, založený na integraci menšin do socialistického hospodářství a společnosti, nicméně bez jazykové asimilace, které mělo být pokud možno zabráněno. Tento proces započal zakládáním nových potřebných institucí. Nejprve bylo obnoveno národnostní oddělení

⁵⁰⁴ Tamtéž, s. 389–390. *Rundfunk-Ansprache von Dr. Ludwig Leber*. Unsere Post, č. 23, 4. November 1956, s. 6.

⁵⁰⁵ *Rat der Ungarndeutschen gegründet. Erste Sitzung im Zeichen der Ungarnhilfe*. Unsere Post, č. 23, 4. November 1956, s. 7.

⁵⁰⁶ CSÍK, Sándor: *Die Flüchtlingswelle nach dem Ungarn-Aufstand 1956 in die Bundesrepublik Deutschland, insbesondere nach Hamburg, und die Aufnahme und Eingliederung der Flüchtlinge*. In: Deutsch-Ungarische Gesellschaft (ed.): *Almanach II (2003–2004)*. Berlin 2005, s. 208.

⁵⁰⁷ Tamtéž, s. 210.

⁵⁰⁸ SEEWANN (2012), s. 390.

⁵⁰⁹ SCHEURINGER, Brunhilde: *Österreich als Aufnahmeland*. In: BRANDES, Detlef, SUNDHAUSSEN, Holm, TROEBST, Stefan (eds.): *Lexikon der Vertreibungen. Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*. Wien-Köln-Weimar 2010, s. 493.

ministerstva školství. V roce 1970 došlo k integraci národnostních svazů do *Vlastenecké lidové fronty* (maď. *Hazaifias Népfrent*, HNF, něm. *Patriotische Volksfront*)⁵¹⁰ a o dva roky později byla založena komise poradců pro národnostní záležitosti (maď. *Nemzetiségi Tanácsadó Bizottság*).⁵¹¹ Tato komise poradců se skládala ze zástupců několika institucí, například ministerstva zahraniční, ministerstva kultury a ministerstva financí, členů Odboru vědy, vzdělávání a kultury ÚV MSZMP⁵¹² (maď. *MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály*) či členů rady HNF. Jejím úkolem byla především koordinace spolupráce jednotlivých organizací, dále záležitosti národnostní politiky a problematika školství. Za účelem projednání těchto záležitostí se komise scházela jednou až třikrát za rok.⁵¹³

Dvojjazyčnost menšinového obyvatelstva měla být podpořena rozšířením výuky v mateřském jazyce. Byly vypracovány nové výukové plány, vydávány učebnice a počet hodin v menšinovém jazyce byl zvýšen z původních tří na čtyři týdně. Zásadním krokem bylo rozšíření nabídky učebnic, hlavně dějepisu a zeměpisu, které byly do té doby pouze překlady z maďarštiny. Pro německé základní školy a gymnázia začaly vycházet tzv. doplňkové knihy, které se zabývaly jak německou historií obecně, tak také vývojem německé menšiny na území Maďarska.⁵¹⁴

Od konce šedesátých do počátku osmdesátých let byl v národnostní politice kladen důraz na kvantitativní budování vzdělávacích a kulturních služeb. V tomto období vzniklo v oblastech s německou menšinou čtyřicet pěveckých sborů, podobný počet orchestrů, jednapadesát tanečních skupin a osm divadelních souborů. Mimo to byly založeny německé knihovny v osmi hlavních centrech tehdejšího německého osídlení, v Pětikostelí, Stoličném Bělehradu, Tatabányi (něm. *Totiserkolonie*), Šoproni, Szekszárdu (něm. *Seksard*) a Veszprému. Rádiové stanice v Rábu, Pětikostelí a Segedínu pravidelně vysílaly program také v německém jazyce, nicméně většinou pouze v délce třiceti minut.⁵¹⁵

V první polovině osmdesátých let došlo k vytvoření bilaterálních dohod mezi Maďarskem a SRN týkajících se kulturních a univerzitních kontaktů, především udělování stipendií na studijní výjezdy. Do té doby fungovaly studijní pobyty a praxe na poli germanistiky a příbuzných oborů pouze na území NDR. Zásadním mezníkem v poválečném

⁵¹⁰ Podrobněji ke vzniku a působení *Vlastenecké lidové fronty* viz KUKORELLI, István: *Die „Patriotische Volksfront“ im politischen System der Ungarischen Volksrepublik*. Zeitschrift für Parlamentsfragen, 15, April 1984, č. 1, s. 94–101.

⁵¹¹ SEEWANN, PORTMANN, s. 267; ARDAY, Lajos, JOÓ, Rudolf, SZÉKELY, Bertalan András: *Nemzetiségi kultúra és nemzetiségi politika Magyarországon*. Magyar Tudomány, 30, 1985. november, č. 11, s. 818.

⁵¹² Maďarská socialistická dělnická strana (maď. *Magyar Szocialista Munkáspárt*, MSZMP).

⁵¹³ ARDAY, JOÓ, SZÉKELY, s. 818.

⁵¹⁴ SEEWANN, PORTMANN, s. 267.

⁵¹⁵ Tamtéž, s. 268.

vývoji německého obyvatelstva v Maďarsku se stal rok 1983, kdy vládnoucí strana MSZMP odsoudila diktát kolektivní viny z roku 1945, čímž skončila tabuizace vysídlení a německá národnost byla s konečnou platností zrovnoprávněna se zbytkem obyvatel. Od této chvíle již bylo možné o poválečném vysídlení diskutovat ve veřejném i vědeckém prostoru a zkoumat jeho příčiny a následky.⁵¹⁶

3.15.4 Vývoj německé menšiny Maďarsku v devadesátých letech 20. století

V nové éře parlamentní demokracie se situace národnostních menšin značně zlepšila. V roce 1990 byl založen Úřad pro národnostní a etnické menšiny (maď. *Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal*, NEKH), jehož úlohou byla koordinace orgánů státní správy a poskytování informační a právní pomoci ve věcech menšinové politiky. Byl v kontaktu s mateřskými zeměmi národnostních menšin, mezinárodními organizacemi a nadnárodními institucemi zabývajícími se ochranou práv menšin.⁵¹⁷ Dne 7. července 1993 byl vydán tzv. menšinový zákon, ve kterém je právo na národní a etnickou identitu prohlášeno za součást všeobecných lidských práv. Jako základ demokratického systému jsou považovány místní samosprávy, proto je povoleno zřízení menšinových samospráv. Členům národnostních a etnických menšin jsou zaručena všechna práva stejně jako maďarským občanům včetně práv politických, která přispívají k zachování národní nebo etnické identity.⁵¹⁸ Německou samosprávnou organizací je od března 1995 *Zemská samospráva Němců v Maďarsku* (maď. *Magyarországi Németek Országos Önkormányzata*, něm. *Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen*, LdU).⁵¹⁹

Krátce po změně režimu byla otevřena otázka poválečného odškodnění. Na konci března 1990 vydal maďarský parlament prohlášení, ve kterém odsoudil vysídlení německého obyvatelstva z Maďarska jako akt porušování lidských práv a zároveň vyzval Radu ministrů, aby vypracovala návrh zákona na odškodnění.⁵²⁰ Na základě zákona č. XXV./1991 měli být odškodněni ti, kterým byla v období mezi 1. květnem 1939 a 8. červnem 1949 zkonfiskována orná půda, nemovitosti či podniky. Nárok na náhradu škody měli maďarští Němci pobývající

⁵¹⁶ Tamtéž, s. 269.

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 307–308.

⁵¹⁸ 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. Magyar Közlöny, č. 100, 1993. július 22., s. [5273]–5286.

⁵¹⁹ <http://www.ldu.hu/page/69> [29. 7. 2019]

⁵²⁰ Az Országgyűlés 35/1990. (III. 28.) OGY határozata a magyarországi német kisebbség kollektív sérelmeinek orvoslásáról. Magyar Közlöny, č. 28, 1990. március 28., s. 601.

nejen v Maďarsku, ale také v zahraničí, pokud splňovali dané podmínky.⁵²¹ Nakonec až o rok později vyšel zákon č. XXXII./1992 o odškodnění těch, kteří byli mezi 11. březnem 1939 a 23. říjnem 1989 z politických důvodů uvězněni či přišli o život (v tom případě je náhrada vyplacena přeživším příbuzným). Na základě tohoto zákona měl nárok na náhradu škody každý maďarský státní příslušník, který se ocitl v sovětském válečném zajetí, byl odvezen na nucenou práci do Sovětského svazu nebo byl maďarskými úřady deportován z důvodu národnosti, náboženství či politické orientace.⁵²²

⁵²¹ 1991. évi XXV. törvény a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról. Magyar Közlöny, č. 77, 1991. július 11., s. [1421]–1434.

⁵²² 1992. évi XXXII. törvény az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról. Magyar Közlöny, č. 56, 1992. június 2., s. [1949]–1952.

4 Poválečné vysídlení německého obyvatelstva z jiných evropských států

Německá kolonizace východní a jihovýchodní Evropy probíhala – ať svévolně, či přičiněním panovníka a šlechty – již od dvanáctého století. Na počátku století dvacátého se tak německojazyčné osídlení táhlo od Východního Pruska podél pobřeží Baltského moře, poměrně velké německé diaspory se nacházely v obou částech Rakouska-Uherska a rozdrobené německé osady byly také podél řeky Volhy v Rusku. Německé obyvatelstvo v těchto oblastech mělo různé společenské postavení od velkostatkářů, duchovních a úředníků po zemědělce a řemeslníky.

Zásadní změnou v životě německých diaspor byly změny na mapě Evropy po první světové válce. Versailleskou mírovou smlouvou došlo ve střední a východní Evropě k rozpadu mnohonárodnostních říší a vzniku malých nacionálních států s pestrou paletou menšin. Pokusy o nastolení demokracie v těchto státech (s výjimkou Československa) ztroskotaly na konci dvacátých let, kdy se k moci dostávaly autoritářské režimy, doprovázené hospodářskou krizí na počátku let třicátých. Druhá světová válka zapříčinila nejen ohromné ztráty na životech, ale také enormní množství lidí uvedených do pohybu nucenou migrací. Proces započatý Adolfem Hitlerem, který plánoval přesídlit německé obyvatelstvo, roztroušené v různých koutech Evropy, „zpět“ na území Německé říše, byl posléze víceméně dokončen poválečnými útekami před Rudou armádou a nuceným vysídlením převážné většiny v zahraničí žijících Němců.

Na německé obyvatelstvo států východní a jihovýchodní Evropy byl uplatňován princip kolektivní viny, podložený zradou a kolaborací s nacistickým Německem. Situace v jednotlivých státech se ale lišila, a to jak velikostí místní německé menšiny a jejím politickým vlivem, tak jejím umístěním. Československo bylo ve svých meziválečných hranicích zranitelné z hlediska Sudet, které přímo sousedily s Německou říší, a kvůli hustému německému osídlení tak snahy o připojení sudetských Němců k říši nebyly překvapující. Obnovený polský stát se musel potýkat nejen s nejistými, tvrdě vybojovanými hranicemi na východě i na západě, ale také s Východním Pruskem, které bylo polským koridorem odděleno od mateřské země, a které se proto stalo hlavním předmětem německých snah o revizi versailleské smlouvy. Komunita dunajských Švábů, jež se začala na přelomu devatenáctého a dvacátého století konsolidovat v Banátu, byla rozdělena mezi Maďarsko, Jugoslávii a Rumunsko a její požadavek autonomie nebyl vyslyšen.

Vztahy jednotlivých států s jejich německými menšinami tak od počátku byly poznamenány snahami o revizi hranic, autonomními požadavky či špatnou menšinovou

politikou a ideologie nacionálního socialismu a soudržnosti s velkým německým národem díky tomu často padala na úrodnou půdu. Mnoho etnických Němců narukovalo do jednotek SS či wehrmachtu (ačkoli míra dobrovolnosti se později také různila) a v Němci okupovaných zemích navíc fungovaly páté kolony, které se rovněž účastnily utlačování neněmeckých obyvatel. Toto neudržitelné konfliktní soužití po druhé světové válce vyústilo k vysídlení milionů Němců na německé a rakouské území.

4.1 Vysídlení z Československa

Německé osídlení na území Československa⁵²³ netvořilo homogenní celek.⁵²⁴ Až po vzniku Československé republiky lze pozorovat společné německé povědomí, ačkoli pouze v oblastech Čech, Moravy a Slezska, které se svou společnou rakouskou historií odlišovaly od německých diaspor v bývalých Horních Uhrách.⁵²⁵ Den po vyhlášení Československé republiky prohlásili němečtí poslanci ve Vídni odtržení pohraničních oblastí odvolávající se na sebeurčovací právo národů. Tak byly proklamovány provincie Německé Čechy (něm. *Deutschböhmen*), Sudety (něm. *Sudetenland*), Šumavská župa (něm. *Böhmerwaldgau*) a Německá jižní Morava (něm. *Deutschsüdmähren*). Také Brno, Jihlava a Olomouc měly – jakožto jazykové ostrovy – být připojeny. Na snahy o odtržení reagovala československá vláda vojenským obsazením daných oblastí a násilným rozehnáním demonstrací.⁵²⁶ Konfliktní soužití v mnohonárodnostním státě vedlo ve dvacátých a třicátých letech k podpoře aktivistických stran, v případě německého obyvatelstva tak posílila *Sudetoněmecká strana* (něm. *Sudetendeutsche Partei*) Konrada Henleina (1898–1945), která propagovala v druhé polovině třicátých let připojení pohraničí k hitlerovskému Německu. V roce 1938 vrcholí krize sudetoněmeckým povstáním a mnichovskou dohodou podepsanou 29. září 1938, která postoupila česko-moravsko-slezské pohraničí Německé říši.⁵²⁷ Po krátkém období druhé republiky a odtržení slovenských oblastí byla vyhlášena Slovenská republika, zbytek českých

⁵²³ V hranicích z roku 1918.

⁵²⁴ Do českých zemí přicestovalo německé obyvatelstvo v rámci velké kolonizace v období mezi 11. a 13. stoletím, kdy osídlilo především horské pásmo Šumavy, Krušných hor, Jeseníků a Krkonoš a nížinnou oblast Podyjí. Tito kolonisté pocházeli z různých německých zemí, nejprve z Bavorska, ale později také například ze Slezska, Durynska, Porýní a Vestfálska. Mluvili odlišnými německými dialekty a přivezli různé zvyky a tradice. Druhá vlna německých přistěhovalců byla spojena s náboženským, politickým a demografickým vývojem 16. a 17. století. Podrobněji k ranému německému osídlení v českých zemích viz: SEIBT, Ferdinand: *Deutschland und die Tschechen. Geschichte einer Nachbarschaft in der Mitte Europas*. München 1993.

⁵²⁵ SCHIEDER, Theodor (ed.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band IV: Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei 1*. Bonn 1957, s. 3.

⁵²⁶ SEIBT, s. 250–255.

⁵²⁷ ZIMMERMANN, Volker: *Sudetendeutsche in der Ersten Tschechoslowakischen Republik und im NS-Staat*. In: COUDENHOVE-KALERGI, Barbara, RATHKOLB, Oliver (eds.): *Die Beneš-Dekrete*. Wien 2002, s. 51–67.

zemí byl od 15. března 1939 okupován nacistickým Německem a prohlášen za protektorát Čechy a Morava.⁵²⁸

Poválečný transfer německého obyvatelstva se stal jednou z priorit československé exilové vlády zhruba v druhé polovině roku 1942. I přes původní úmysl vysídlit především Němce, kteří se provinili proti československému státu, byl po úspěšných vyjednáváních s mocnostmi v roce 1943 požadavek rozšířen i na osoby německé národnosti, které sice vůči státu výrazně neprohřešily, ale zároveň vůči němu neprojevíly plnou loajalitu. Čím dál více se tedy exilová vláda přikláněla k principu kolektivní viny. V memorandu československé vlády z 23. listopadu 1944 je poprvé jednoznačně vyjádřen záměr zbavit veškeré Němce československého státního občanství. Jedinými výjimkami měli být antifašisté, kteří by jasně prokázali svou věrnost státu.⁵²⁹ V Košickém vládním programu z 5. dubna 1945 však ještě kolektivní odsouzení národností menšiny explicitní není, vysídlení se mělo týkat pouze německých a maďarských válečných zločinců a aktivních nacionálních socialistů.⁵³⁰ Podklady pro vysídlení na základě kolektivní viny byly vydány jako součást prezidentských dekretů, a to konkrétně dekret č. 33/1945 o ztrátě československého státního občanství ze dne 2. srpna 1945, dále vyvlastňovací dekrety z 19. května (č. 5/1945), 21. června (č. 12/1945) a 20. července 1945 (č. 22/1945).⁵³¹

Již v druhé polovině května 1945, krátce po skončení květnové revoluce, začalo tzv. divoké vyhánění (něm. *wilde Vertreibung*).⁵³² Agresivní protiněmecký postoj byl podporován četnými radikálními projevy českých politiků a také zkušenostmi z konce války. Zprávy o hrůzách koncentračních táborů, pochodech smrti a jiných nacistických zločinech, které se šířily společně s návraty vězňů, všeobecnou nenávist vůči Němcům ještě stupňovaly.⁵³³ Bez oficiálních pokynů a dozoru velmocí tak docházelo k nelidskému zacházení s německým obyvatelstvem, probíhaly masakry a lynče. Na individuální vinu či nevinu nebyl brán ohled, nebyly ušetřeny ani ženy a děti.⁵³⁴ Vyvražďování Němců se účastnily i československé vojenské jednotky, které nazpět obsazovaly pohraniční oblasti,⁵³⁵ či spolupracující jednotky

⁵²⁸ SEIBT, s. 335–344.

⁵²⁹ STANĚK, Tomáš, VON ARBURG, Adrian: *Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945). 1. část: Předpoklady a vývoj do konce května 1945.* Soudobé dějiny, 12, 2005, č. 3–4, s. 481–483.

⁵³⁰ SCHIEDER (1957), s. 39.

⁵³¹ WINKLER, Pavel: *Dekrety prezidenta republiky z období 1940-1945.* In: MATĚJKA, Dobroslav (ed.): *Právní aspekty odsunu sudetských Němců.* Praha 1996, s. 24–26.

⁵³² STANĚK, VON ARBURG, s. 466.

⁵³³ Tamtéž, s. 502–503.

⁵³⁴ SCHIEDER (1957), s. 70–72.

⁵³⁵ STANĚK, VON ARBURG, s. 505–506.

partyzánů, jež prováděly tzv. revoluční soudy a popravy.⁵³⁶ Tzv. národní výbory měly za úkol registraci Němců. Ti museli na paži viditelně nosit pásku s písmenem N, zároveň byli povinni odevzdat veškerá rádia, kola a psací stroje, a pokud nebyli přiděleni na práci v místě svého bydliště, byli posláni do pracovních táborů na úklidové práce a odstraňování válečných škod.⁵³⁷

Plánem bylo vysídlit všechny osoby, které se při sčítání lidu v roce 1930 přihlásily k německé národnosti. Od vysídlovacího procesu mohli být osvobozeni pouze prokázání „antifašisté“, tedy osoby, které před mnichovskou dohodou i po ní aktivně projevovaly loajalitu státu či podporovaly český národ proti nacistickému režimu. Později byli do této kategorie připočtení ti, kteří se po válce vraceli z koncentračních táborů a vězení. Potvrzení o loajalitě vydávaly tzv. antifašistické výbory. Ještě před rozhodnutím mocností na postupimské konferenci bylo z Československa do sovětské okupační zóny Německa vysídleno zhruba 450 tisíc Němců.⁵³⁸

Odlíšná situace byla v západních a jihozápadních Čechách, které byly osvobozeny americkou armádou. Ta zamezila předčasnému vysídlování, ačkoli se v americké zóně nacházel nejen vysoký počet sudetských Němců, ale také uprchlíci ze Slezska, a ačkoli české úřady vyvíjely značný nátlak na jejich odsun.⁵³⁹

Po postupimské konferenci, na které zástupci mocností vyjádřili souhlas s humánním a organizovaným vysídlením, klesl počet násilností na německém obyvatelstvu, byť úplně nepřestal. Na podzim roku 1945 začala centrálně řízená organizace budoucích transportů, čímž byly pozastaveny transporty již probíhající; výjimku tvořila pouze předem domluvená dobrovolná vystěhování v menších skupinkách.⁵⁴⁰ Druhá fáze, tedy tzv. organizované vysídlení (odsun), započala na konci ledna 1946. Koordinací celého vysídlovacího procesu včetně registrace vysídlenců i osob osvobozených a včetně rozpisů do jednotlivých transportů byly pověřeny osídlovací úřady, které vznikly v červenci 1945 v Praze a Bratislavě a spadaly pod ministerstvo vnitra.⁵⁴¹ Na začátku ledna 1946 podepsali zástupci americké okupační zóny Německa s československou vládou dohodu o vysídlení 1 750 000 sudetských Němců. Podle této dohody měli vysídlenci opouštět republiku vybaveni dostatečným oblečením, se

⁵³⁶ Tamtéž, s. 509.

⁵³⁷ BRANDES, Detlef: *Der Weg zur Vertreibung 1938–1945. Pläne und Entscheidungen zum „Transfer“ der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen*. München 2005, s. 412–413.

⁵³⁸ Podle sovětských zpráv přijížděli vysídlenci na hranice v zuboženém stavu. Často jim na odchod bylo dáno pouze patnáct minut a nebylo jim povoleno vzít s sebou potraviny ani osobní věci. Tamtéž, s. 413–414.

⁵³⁹ Tamtéž, s. 414–416.

⁵⁴⁰ STANĚK, Tomáš: *Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945–1948 (Stručné shrnutí)*. In: *Cesta do katastrofy. Československo-německé vztahy 1938–1947*. Praha 1993, s. 134.

⁵⁴¹ SCHIEDER (1957), s. 117.

zavazadly o váze 30 až 50 kilogramů a směli s sebou vézt až tisíc říšských marek. České úřady pro ně měly zajistit potraviny minimálně na tři dny a topivo po celou cestu československým územím. Podmínkou také bylo, že nemělo docházet k rozdělování rodin.⁵⁴²

Při vypravování transportů však docházelo k porušování dohodnutých pravidel, Němci k hranicím přijížděli víceméně bez ničeho nebo sice s kufrem, jenže s takovým, ve kterém čeští kontrolóři vyměnili cennosti a užitečné věci za nepotřebnou veteš, aby tak zavazadlo splňovalo minimální hmotnost. Také nerozdělování rodin nebylo dodrženo, v Československu byli zadržováni práceschopní muži, jejichž ženy a děti byly vysídleny. Nerespektování vzájemných dohod vedlo v březnu 1946 k intervenci Američanů a nové smlouvě s českou vládou o podmínkách transportu, které byly na hranicích kontrolovány ještě pečlivěji než dříve. I přes tento zásah se ale cestovní podmínky vysídlenců zlepšily pouze nepatrně.

Během celého roku 1946 bylo z Československa do americké okupační zóny Německa vysídleno celkem 1 183 370 sudetských Němců, z nichž 690 879 bylo přijato v Bavorsku a 492 491 v Hesensku a Württembersku-Bádensku. Kromě toho bylo do americké okupační zóny přesídleno ještě zhruba 100 tisíc sudetských Němců z Rakouska, kam byli vyhnáni v roce 1945. Od 10. června 1946 probíhaly transporty také do sovětské okupační zóny Německa, kam bylo do konce října toho roku vysídleno okolo 750 tisíc sudetských Němců.

Na konci října 1946 bylo vysídlování do americké okupační zóny z důvodu nedostatku ubytovacích kapacit zastaveno. Pro mnohé Němce tak nastala bezvýchodná situace, jelikož v Československu zůstali muži, jejichž rodiny byly již vysídleny, či naopak v Německu čekali ze zajetí propuštění na své rodiny, které byly ještě v Československu. Kvůli slučování rodin tedy americká okupační správa v polovině roku 1947 povolila dodatečné transporty, kterými bylo vysídleno dalších 5 125 osob.⁵⁴³ Po komunistickém převratu v únoru 1948 proběhly další pokusy o vysídlení sudetských Němců, tentokrát ale již bez souhlasu a oficiálních dohod. Na nákladních autech byly skupiny po padesáti osobách přivezeny k hranicím a pašovány do Bavorska, třebaže se tomu bavorská hraniční stráž pokoušela bránit. Tímto způsobem bylo za hranice vysídleno přes 24 tisíc osob. Druhá fáze slučování rodin a zároveň poslední vysídlovací transporty z Československa proběhly mezi březnem 1950 a dubnem 1951, kdy bylo převezeno do SRN necelých 17 tisíc Němců.

Podle údajů ze sčítání lidu bylo v roce 1930 na území Čech, Moravy a Slezska v československých hranicích celkem 3 149 820 osob německé národnosti.⁵⁴⁴

⁵⁴² Tamtéž, s. 118–119.

⁵⁴³ Tamtéž, s. 120–125.

⁵⁴⁴ Tamtéž, s. 7.

4.1.1 Vysídlení Němců ze Slovenska

Organizovaný přesun německého obyvatelstva ze Slovenska započal již na podzim 1944, kdy byla Heinrichem Himmlerem nařízena evakuace před postupující Rudou armádou. Na konci října 1944 byla transporty převezena většina spišských Němců do Sudet, od listopadu probíhal postupný odchod Němců z Bratislavy a v lednu 1945 byl vydán rozkaz k evakuaci středního Slovenska. Rychlý postup Rudé armády sice nedovolil realizovat kompletní přesun, nicméně se podařilo přesídlit 120 tisíc Němců do oblasti Sudet či protektorátu, na slovenském území zůstalo pouze okolo 10 tisíc osob německé národnosti. Část přesídlených, především původem z Bratislavy, poté uprchla do Rakouska či do americké okupační zóny Německa.

V průběhu roku 1945 se více než 30 tisíc přesídlených pokoušelo dostat zpět do svých domovů, jenže společně s těmi, které se nepodařilo evakuovat, byli internováni v pracovních táborech. Na území Slovenska se nacházelo několik internačních a pracovních táborů, největší byly v Petržalce (maď. Pozsonyligetfalu, něm. Engerau), Novákách (maď. Nyitraóvák) a Popradu (maď. Poprád, něm. Deutschendorf), menší tábor se nacházel také v Košisích (maď. Kassa, něm. Kaschau). Z táborů byli v roce 1946 spolu se sudetskými Němci vysídleni do americké, především ale do sovětské okupační zóny Německa.

Vzhledem k rozsáhlé evakuaci před příchodem Rudé armády však nebylo Němců vysídlených ze Slovenska mnoho, celkem se jednalo o 32 450 osob. Okolo 24 tisíc Němců bylo od vysídlení osvobozeno, ze strachu před pronásledováním a diskriminací ale část z nich v průběhu následujících let uprchla do SRN či Rakouska a ostatní se z většiny hlásili ke slovenské národnosti.⁵⁴⁵

4.2 Zánik německého osídlení v bývalé Jugoslávii

Království Srbů, Chorvatů a Slovinců,⁵⁴⁶ které vzniklo po konci první světové války, získalo díky mírovým smlouvám několik oblastí s německým obyvatelstvem. Trianonskou smlouvou byly připojeny původně uherské oblasti Bačky, Sremu, Baranyi a západního Banátu, kde žila velká a národně uvědomělá německá menšina. V Banátu se nacházelo pomyslné centrum tamějších Němců, město Vršac. Homogenní německé osídlení se nacházelo také ve Slovinsku, konkrétně v jeho severozápadní části okolo města Maribor (něm. Marburg an der

⁵⁴⁵ KOVÁČ, Dušan: *Evakuierung und Vertreibung der Deutschen aus der Slowakei*. In: PLASCHKA, Richard G., HASELSTEINER, Horst, SUPPAN, Arnold, DRABEK, Anna M.: *Nationale Frage und Vertreibung in der Tschechoslowakei und Ungarn 1938–1948. Aktuelle Forschungen*. Wien 1997, s. 111–116; SCHIEDER (1957), s. 178.

⁵⁴⁶ Od roku 1929 pod názvem Jugoslávské království.

Drau) a v Kraňsku (něm. Krain), kde byly uzavřené diaspory ve městech Kočevje (něm. Gottschee) a Lublaň (slovin. Ljubljana, něm. Laibach). Kromě těchto oblastí s poměrně hustým německým osídlením se nacházely roztroušené diaspory také v Slavonii, Chorvatsku a Bosně a Hercegovině.⁵⁴⁷

První snahy o národně-osvětovou činnost projevila malá skupina německých akademiků, pocházejících především z mladší generace. Po vyjednávání s jugoslávskými úřady byl 20. 6. 1920 v Novém Sadu (srb. Novi Sad, maď. Újvidék, něm. Neusatz) založen *Švábsko-německý kulturní spolek* (něm. *Schwäbisch-Deutscher Kulturbund*), jehož cílem bylo šíření a udržování německé kultury, a to především šířením knih, hudby a filmů, zakládáním a podporou německojazyčných knihoven a vzdělávacích institucí, přednáškami a další činností. Během prvních čtyř let existence spolku se podařilo založit 128 místních poboček s více než 55 tisíci členy, které se nacházely převážně v Sremu a Vojvodině. V roce 1922 se však změnil přístup jugoslávských vládních kruhů k menšinové politice a začalo postupné potlačování německého kulturního rozmachu. Došlo k postupnému rušení německých škol a i *Švábsko-německý kulturní spolek* byl v roce 1924 zakázán a jeho majetek byl zabaven, nicméně v roce 1927 byl založen znovu a postupně se radikalizoval.⁵⁴⁸

Také politické snahy německé menšiny neměly dlouhého trvání. *Strana Němců v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců* (něm. *Partei der Deutschen im Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen*, také nazývána pouze jako *Strana Němců*, něm. *Partei der Deutschen*, PdD), založená v roce 1922 a navazující na tradici vršacké *Uherské německé lidové strany*, byla s nástupem královské diktatury v roce 1929 rozpuštěna.⁵⁴⁹

Ke zlepšení poměrů německého obyvatelstva došlo až s počátkem hospodářského kontaktu Jugoslávie s Německou říší ve třicátých letech. Podobně jako v okolních státech byla i zde německá menšina ovlivněna nacionálně socialistickou ideologií – hlavně tedy obnovený *Švábsko-německý kulturní spolek*, do jehož vedení se v roce 1939 postavil Sepp Janko (1905–2001).⁵⁵⁰ Při obsazování jugoslávského království německou armádou v roce 1941 sice většina bojeschopných místních Němců nastoupila vojenskou službu, ale hned při prvních střetech přebíhala na stranu nepřítele.⁵⁵¹ V oblastech s německým obyvatelstvem (hlavně v Bačce a Banátu) docházelo k bojům mezi civilisty, kterých se účastnily především

⁵⁴⁷ SCHIEDER, Theodor (ed.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band V: Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*. Bonn 1961, s. 5 E-9 E.

⁵⁴⁸ Tamtéž, s. 30 E-31 E; SEEWANN, Gerhard, PORTMANN, Michael: *Donauschwaben. Deutsche Siedler in Südosteuropa*. Potsdam 2018, s. 198–201.

⁵⁴⁹ Tamtéž, s. 32 E-33 E; SEEWANN, PORTMANN, s. 201–202.

⁵⁵⁰ SENZ (1994), s. 104.

⁵⁵¹ SCHIEDER (1961), s. 46 E.

polovojenské jednotky *Německé posádky* (něm. *Deutsche Mannschaft*). *Německá posádka* také pomáhala postupu nacistické armády, obsazovala důležité budovy a odzbrojovala domácí posádky. O organizovanou pátou kolonu, která by měla rozhodující vliv, však nešlo.⁵⁵²

Po kapitulaci Jugoslávie došlo k jejímu rozdělení na jednotlivé oblasti. Bačka a Baranya byly připojeny nazpět k Maďarsku a tamější německá menšina se připojila k hnutí maďarských Němců. Srbsko a Banát se dostaly pod německou vojenskou správu, přičemž hlavní pozice obsadili jugoslávští Němci. Podobná situace byla v Nezávislém státě Chorvatsko, loutkovém státě třetí říše ovládaném povstaleckými ustašovci, kde byla založena *Německá národní skupina v Nezávislém státě Chorvatsko* (něm. *Deutsche Volksgruppe im Unabhängigen Staat Kroatien, DVGK*), jejíž členové požívali mnohých privilegií.⁵⁵³

S postupem Rudé armády jsou spojeny aktivity partyzánů, kteří na mnoha místech přebírali vedení. S tím se zvedla vlna zatýkání, internace a lynčování Němců; *Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie* (srb./chorv. *Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, AVNOG*), která vznikla 26. listopadu 1944 a fungovala jako provizorní národní shromáždění, se rozhodla všem Němcům v zemi odebrat státní občanství a kolektivně je vyvlastnit, bez ohledu na válečná provinění.⁵⁵⁴ V prosinci téhož roku začalo jejich nabírání do transportů na nucenou práci do Sovětského svazu, které se partyzánům jevilo jako účinné řešení „německého problému“, takže bylo ze strany nových místních úřadů bohatě podporováno.⁵⁵⁵ Deportace probíhaly od 25. prosince 1944 do začátku ledna 1945 převážně pod dohledem partyzánských jednotek a mířily do uhelných dolů v doněcké pánvi na Ukrajině. Obdobně jako v případě maďarských Němců nemáme ani zde přesné údaje o počtu deportovaných, jelikož registrace při jejich nástupu do transportu nebyla důsledná. Odhady se pohybují mezi 10 a 12 tisíci osob,⁵⁵⁶ z čehož výrazně převažovaly ženy, jelikož muži většinou již dříve narukovali do SS jednotek či wehrmachtu. Ztráty na životech v sovětských pracovních táborech činily v případě jugoslávských Němců okolo šestnácti procent.⁵⁵⁷

První nemocní a práce neschopní byli ze Sovětského svazu odvázeni v létě 1945, další zpáteční transporty následovaly průběžně až do listopadu 1949, kdy byli propuštěni poslední jugoslávští Němci. Pouze několik prvních transportů z léta a podzimu 1945 dorazilo do Jugoslávie, tam byli ale Němci okamžitě převáženi do pracovních táborů. Další vlaky

⁵⁵² Tamtéž, s. 47 E.

⁵⁵³ SEEWANN, PORTMANN, s. 211–218.

⁵⁵⁴ KRONER, s. 22; JANJETOVIĆ, Zoran: *Die Deutschen in Jugoslawien 1948–1960*. In: SPENGLER, Frank, BAUER, Bence (eds.): *Integration oder weitere Diskriminierung? Die Lage der Deutschen im Karpatenbecken in den 1950er Jahren*. Budapest 2016, s. 53.

⁵⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁵⁶ JANJETOVIĆ, s. 54.

⁵⁵⁷ Tamtéž, s. 23; SCHIEDER (1961), s. 94 E-97 E.

v průběhu roku 1946 již nebyly puštěny přes jugoslávské hranice a po několika týdnech jejich nejistého přemísťování v jugoslávsko-maďarsko-rumunském pohraničí jim bylo nakonec dovoleno přes Maďarsko dojet do Rakouska. Zbytek transportů byl již veden do sovětské okupační zóny Německa.⁵⁵⁸

Poválečné vysídlení německého obyvatelstva z Jugoslávie proběhlo v porovnání s Československem, Maďarskem a polskými oblastmi v poměrně malém měřítku, pouze ze Slovinska a Slavonie. V Bačce, Baranyi, Banátu a Sremu byl namísto toho zřízen systém internačních táborů.⁵⁵⁹ O podporu kompletního vysídlení svého německého obyvatelstva usilovala Jugoslávie také u vítězných mocností, ale na postupimské konferenci na její požadavky v tomto směru nebyl brán ohled.⁵⁶⁰ Přesto však partyzánské jednotky ve Slovinsku a částech Slavonie podnikly kroky k naprostému „očistění“ dané oblasti od německého živlu. Za Slovinska mířily vlaky s vysídlenci co nejkratšími trasami do Rakouska, zástupy uprchlíků byly vedeny nejprve do improvizovaných táborů a poté okolo Mariboru za hranice. Část práceschopných mužů z vysídleneckých skupin byla zadržena v pracovních táborech, zatímco jejich rodiny musely odejít. Od konce roku 1946 byly vypravovány menší skupiny osob na cestu do Rakouska, šlo především o dříve internované, kteří byli na žádost rakouských úřadů propuštěni za účelem slučování rodin. Uprchlíci či váleční zajatci německého původu, kteří se po válce vraceli domů, byli na hranicích buď zadrženi a posláni do sběrného tábora v Subotici (maď. Szabadka), odkud byli po krátké době vysídleni za hranice, nebo jim nebyl vůbec povolen vstup do země. Jedinci, kterým se podařilo dostat do svého původního bydliště, byli okamžitě vyhoštěni.⁵⁶¹

Během posledního sčítání lidu před vypuknutím druhé světové války žilo k 31. březnu 1931 v Jugoslávii bezmála 500 tisíc obyvatel německé národnosti.⁵⁶² Na konci čtyřicátých let udávaly úřady oficiální počet 60 500 osob, z čehož se zhruba 40 tisíc nacházelo na území Lidové republiky Srbsko a zbytek ve Vojvodině.⁵⁶³

⁵⁵⁸ SCHIEDER (1961), s. 96 E-97 E.

⁵⁵⁹ Tábory byly rozděleny na pracovní, záchytné a koncentrační. V posledním typu byli shromažďováni práceneschopní jedinci, tedy nemocní, staří, děti a matky s kojenci. Celkem fungovalo přes tisíc táborů, mezi největší patřily Jarak (maď. Jármos, něm. Jarek), Gakovo (maď. Gádor, něm. Gakowa) a Kruševlje (maď. Bácskörtés, něm. Kruschiwel) v Bačce, a Molin (maď. Mollyfalva, něm. Molidorf), Kničanin (maď. Rezsöháza, něm. Rudolfsgnad) a Vršac (maď. Versec, něm. Werschetz) v Banátu. Kvůli nelidským podmínkám a týrání v jugoslávských táborech zahynulo bezmála padesát tisíc jugoslávských Němců. V roce 1947 byla možnost z tábora po zaplacení úplatku uprchnout. Tímto způsobem se dostalo zhruba 30 až 40 tisíc Němců do Maďarska a Rumunska. Tábory byly postupně rušeny v roce 1948. SENZ (1994), s. 130-131; JANJETOVIĆ, s. 54-58.

⁵⁶⁰ SCHIEDER (1961), s. 98 E.

⁵⁶¹ Tamtéž, s. 100 E-101 E.

⁵⁶² Tamtéž, s. 10 E.

⁵⁶³ JANJETOVIĆ, s. 59.

4.3 Vyhnutí německojazyčného obyvatelstva z oblastí východně od hranice Odra-Nisa

Rozpad velkých mocnářství po první světové válce umožnil vznik samostatného polského státu, který ale spolu s územím získal také přes 2,3 milionu osob německé národnosti.⁵⁶⁴ Díky versailleské smlouvě z července 1919 byly k Polsku připojeny Velkopolsko a Pomoří a o dva roky později na základě plebiscitu navíc zhruba 29 % Horního Slezska. Gdaňsk byl prohlášen svobodným městem, a spolu s Pomořím oddělily oblast Východního Pruska od Německa, což se záhy stalo jedním z německých argumentů o revizi versailleské smlouvy.⁵⁶⁵

Teritoriální rozmístění německého obyvatelstva v meziválečném Polsku jasně kopírovalo předválečné zábery. Nej hustější bylo německé osídlení ve třech vojvodstvích při hranici s Německou říší, tedy v pomořském, poznaňském a slezském (75,65 % z celkového počtu německojazyčných obyvatel). V bývalém rakouském záboru se nacházelo řídké německé osídlení jako pozůstatek habsburských germanizačních snah (celkem 6,37 %) a zbytek německého obyvatelstva Polska tvořili potomci osadníků v bývalém záboru ruském (17,98 %).⁵⁶⁶

V meziválečném období existovalo na území Polska značné množství německých spolků a politických uskupení. První pokusy o jejich sjednocení se objevují již na počátku roku 1920 v Poznani (pl. *Poznań*, něm. *Posen*) a Bydhošti (pl. *Bydgoszcz*, něm. *Bromberg*), hlavní organizace však vzniká v Lodži (pl. *Łódź*, něm. *Lodz*) 8. května 1921 pod názvem *Německý svaz k ochraně menšinových práv v Polsku* (něm. *Deutschtumsbund zur Wahrung der Minderheitsrechte in Polen*, zkráceně také jako *Deutschtumsbund*, DtB, pl. *Związek Niemczyzny dla Ochrony Praw Mniejszości w Polsce*). Ten krátce po svém založení přesouvá své sídlo do Bydhošti. Prvotní oblastí působnosti DtB byl původní pruský zábor, nicméně se jeho vliv brzy rozšířil i do Malopolska a bývalého polského království.⁵⁶⁷ Na svém prvním zasedání se vedení svazu shodlo na požadavcích, které zahrnovaly mimo jiné široká práva ve školství a užívání jazyka, národnostní autonomii či vlastní zástupce v jednotlivých

⁵⁶⁴ MATELSKI, Dariusz: *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Warszawa–Poznań 1999, s. 38.

⁵⁶⁵ Tamtéž, s. 41.

⁵⁶⁶ Tamtéž, s. 43.

⁵⁶⁷ Výjimkou bylo Horní Slezsko, kde vznikla v listopadu toho roku samostatná organizace *Německo-hornoslezský národní svaz k ochraně menšinových práv* (něm. *Der deutsch-oberschlesische Volksbund zur Wahrung der Minderheitsrechte*, zkráceně také jako *Volksbund*, VB), zaštiťující slezské německé spolky a politické strany. Stranou zůstalo pouze německé socialistické hnutí – *Německá sociálně demokratická strana Horního Slezska* (něm. *Deutsche Sozialdemokratische Partei Oberschlesien*) Tamtéž, s. 87.

ministerstvech. DtB se již brzy začal profilovat jako protipolská organizace, například vyhlášením bojkotu polského obchodu.⁵⁶⁸

Na počátku třicátých let se německé obyvatelstvo v Polsku začíná radikalizovat. Centrem raného prohitlerovského fašistického hnutí bylo Horní Slezsko, kde již v roce 1931 vznikla *Mladoněmecká strana v Polsku* (něm. *Jungdeutsche Partei in Polen*, JDP, pl. *Partia Młodziemiecka w Polsce*). O dva roky později byla nejpočetnějším německým politickým uskupením v Polské republice a v roce 1935 se rozšířila do pěti center v zemi – Poznaň, Lodž, Bydhošť, Katovic (pl. *Katowice*, něm. *Kattowitz*) a Lvova (pl. *Lwów*, něm. *Lemberg*).⁵⁶⁹ Zárodky samotného národního socialismu však nepovstaly ve Slezsku, nýbrž v Poznaňském vojvodství, konkrétně ve městě Wolsztyn (něm. *Wollstein*), kde byl v červnu 1931 založen *Nacistický spolek* (něm. *Naziverein*). Po dohodě německého a polského ministerstva zahraničí začaly od roku 1935 vznikat také první buňky NSDAP v Polsku pod názvem *Zemská skupina NSDAP v Polsku* (něm. *Landesgruppe der NSDAP in Polen*). K polské skupině NSDAP se mohl přidat pouze Němec se stálým pobytem v Polsku, který ale neměl polské občanství, nýbrž byl státním občanem Německé říše či svobodného města Gdaňsk. V roce 1937 mělo členství zhruba 15 % z celkového počtu plnoletých Němců na území Polska.⁵⁷⁰ Po německé invazi do Polska v září 1939 byly kromě NSDAP všechny skupiny a politické strany včetně místních německých zrušeny.⁵⁷¹

Na základě německo-sovětské smlouvy z 28. září 1939 bylo Polsko rozděleno mezi oba agresory. Demarkační linie byla stanovena podél řek Narev (pl. *Narew*), Západní Bug (pl. *Bug*) a San. Oblasti, které připadly Německu, tvořily 48,5 % předválečné rozlohy Polska a byly rozděleny na tzv. přivtělená východní území (něm. *eingegliederte Ostgebiete*) a Generální guvernément (něm. *Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete*, pl. *Generalne Gubernatorstwo*).⁵⁷² Místní německé obyvatelstvo záhy zjistilo, že německá okupace mu nepřinesla žádné zvláštní výhody. Civilní úřady zavedené třetí říší byly obsazovány výhradně říšskými Němci a na polské Němce společně s etnickým německým obyvatelstvem přesídleným z Pobaltí a jihovýchodní Evropy bylo pohlíženo jako na Němce druhé kategorie. Ostatně proto nebyli obsazováni do nacistických pohotovostních jednotek. Přesto však se účastnili násilných zásahů a pronásledování obyvatelstva, a to jako členové vlastní organizace nazývané *Sebeobrana* (něm. *Selbstschutz*), která měla již na konci

⁵⁶⁸ Tamtéž, s. 85–87; KACPRZAK, Paweł: *Niemiecka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1919–1939*. Studia Lubuskie, 2007, č. 3, s. 155.

⁵⁶⁹ MATELSKI, s. 93–94; KACPRZAK, s. 156.

⁵⁷⁰ MATELSKI, s. 94.

⁵⁷¹ Tamtéž, s. 185.

⁵⁷² Tamtéž, s. 185–186.

listopadu 1939 okolo 70 tisíc členů. *Sebeobrana* asistovala při vysídlování Poláků a vyhlazování židovského a cikánského obyvatelstva.⁵⁷³

Na podzim roku 1939 proběhlo v nacisty okupované části Polska sčítání obyvatelstva. V přivtělených východních územích se nacházelo celkem 599 tisíc Němců (oproti tomu 8,9 mil. Poláků) a v Generálním gouvernementu čítali Němci 111 tis. osob (10,84 mil. Poláků).⁵⁷⁴ Za účelem zvýšení podílu německého obyvatelstva byly vytvořeny tzv. německé národnostní listiny (něm. *Deutsche Volksliste*, DVL), dle kterých bylo obyvatelstvo děleno do čtyř skupin označených písmeny A až D. Skupinu A tvořili tzv. aktivní Němci, kteří aktivně podporovali třetí říši a byli členy nacistických organizací. Do skupiny B byli počítáni ti, kteří sice byli uvědomělí Němci a přívrženci třetí říše, nicméně neměli o tom věrohodné doklady. Mezi první a druhou skupinou nebylo v praxi činěno mnoho rozdílů. Do skupiny C patřily osoby s německým původem, tzv. pasivní Němci neboli ti, kteří si sice zachovali německou identitu, ale zčásti již byli polonizováni, a také osoby polského původu nacházející se v manželském svazku s Němcem. Mimo takových tam patřily také slovanské menšinové skupiny pod německým vlivem, tedy především Slezané, Kašubové a Mazurové. Tato třetí skupina byla brána v potaz jako vhodná ke germanizaci a za tím účelem mohli být jedinci přesídleni do nitra třetí říše. Skupina D zahrnovala osoby německého původu, které byly plně polonizované a v meziválečném období se aktivně účastnily polského politického života. Těm hrozilo odejmutí majetku a získat říšské státní občanství pro ně bylo velice obtížné. Rozdělení německého obyvatelstva do DVL ovlivňovalo životy nejen během války, kdy zařazení do skupiny určovalo společenské i politické postavení, ale také po válce, jelikož bylo na základě údajů v DVL rozhodováno o válečném provinění či vysídlení.⁵⁷⁵

Součástí programu poněmčování původně polských oblastí bylo přesídlování německého obyvatelstva z Pobaltí, východní a jihovýchodní Evropy. V rámci tohoto přesídlovacího procesu byl zkonfiskovaný majetek Poláků předán německým příchozím, jejichž počet dosahoval v roce 1944 přes 400 tisíc osob. Stále bylo ale dalších 400 tisíc Němců ve sběrných táborech v Německé říši.⁵⁷⁶

Postupující Rudá armáda svými činy vyvolala strach a paniku mezi civilním obyvatelstvem, takže zprvu organizovaná evakuace se brzy zvrhla v bezhlavý útěk. Ještě před koncem války opustilo německé oblasti na východ od řek Odra (něm. *Oder*, pl. *Odra*) a

⁵⁷³ Tamtéž, s. 188–189.

⁵⁷⁴ Tamtéž, s. 189.

⁵⁷⁵ ZIUZIAKOWSKA, Emilia: *Odstępstwa od narodowości polskiej w latach 1939–1945*. *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 68, 2016, Zeszyt 2, s. 337–340.

⁵⁷⁶ SCHIEDER, Theodor (ed.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band I: Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus den Gebieten östlich der Oder-Neiße I*. Bonn 1954, s. 2 E.

Lužická Nisa (něm. *Lausitzer Neiße*, pl. *Nysa Łużycka*) 5 mil. Němců.⁵⁷⁷ Podobně jako v případě Rumunska, Jugoslávie a Maďarska proběhlo i zde proběhlo násilné odvážení německého obyvatelstva do Sovětského svazu na nucené práce. Na rozdíl od jihovýchodní Evropy však transporty z polských oblastí probíhaly až od konce ledna 1945, respektive systematicky od února, a trvaly do konce dubna toho roku. Celkový počet Němců odvezených na nucené práce se pohyboval okolo 218 tisíc, přičemž většinu tvořily ženy a starší osoby, jelikož mnoho mužů narukovalo do německé armády a značná část z nich ve válce zemřela.⁵⁷⁸

Na postupimské konferenci bylo stanoveno, že otázka západní hranice poválečného Polska zůstane otevřená až do finálního vyjednávání mírové smlouvy. Přesto však byla oblast na východ od hranice Odra–Nisa dána pod polskou provizorní správu, což vedlo už na podzim roku 1945 k zavádění repolonizačních opatření jako například nařízení polštiny jako povinného úředního jazyka, přepisování cedulí a názvů ulic a zákaz německojazyčných bohoslužeb v Horním Slezsku.⁵⁷⁹ Již 2. března 1945 vyhlásila provizorní polská vláda dekret o odevzdaném a zanechaném majetku, podle něhož majetek osob, které uprchly před Rudou armádou a nevrátily se, přechází do vlastnictví státu. Stejný případ nastal, pokud se svého majetku osoba dobrovolně vzdala. Ve výsledku se tedy jednalo o více méně svévolné vyvlastňování, což mělo dalekosáhlé důsledky pro německé obyvatelstvo Polska. Němci byli často nuceni podepsat, že se svého majetku dobrovolně vzdávají, a poté pracovali na původně vlastních dvorech a polích či platili nájem v původně vlastním domě. Vyvlastňování a vystěhovávání německého obyvatelstva mělo za cíl především zajištění životního prostoru polským přesídlencům z východního Polska,⁵⁸⁰ které po postupimské konferenci připadlo Sovětskému svazu.⁵⁸¹

Ještě před rozhodnutím postupimské konference začalo v červnu 1945 divoké vyhánění německého obyvatelstva (pl. *dzikie wypędzenie*), na kterém se podílelo polské vojsko a neněmecké civilní obyvatelstvo. Během dvou měsíců bylo vyhnáno ze svých domovů mezi 500 a 550 tisíci osob, a to především ze západního Pomoří, Lubušska (pl. *Ziemia Lubuska*) a Dolního Slezska.⁵⁸² Kromě vyhánění byli Němci bez ohledu na pohlaví či věk ve velkém odvážení do internačních táborů, kde kvůli podvýživě, minimální hygieně a nemocem dosahovala úmrtnost internovaných až 50 %. Divoká vyhánění obyvatel za hranice

⁵⁷⁷ V letech 1939–1944 pobývalo na daném území okolo 12 milionů Němců, část tvořili říšští úředníci a uprchlíci z Německé říše, kteří utíkali z měst před bombovými nálety. MATELSKI, s. 225.

⁵⁷⁸ SCHIEDER (1954), s. 79 E-83 E.

⁵⁷⁹ Tamtéž, s. 106 E-110 E.

⁵⁸⁰ Do července 1946 dosahoval jejich počet okolo 1, 4 milionu osob, 1. ledna 1947 to bylo již 4,5 milionu. Tamtéž, s. 117 E-119 E.

⁵⁸¹ Tamtéž, s. 114 E-117 E.

⁵⁸² MATELSKI, s. 226.

ustala před postupimskou konferencí, nicméně hlavním důvodem byla potřeba pracovní síly. Němci byli využíváni k odklizení trosk a stavbě nových budov a na tvrdou práci v zemědělství a průmyslu.⁵⁸³ Podobně jako v Československu bylo zavedeno označení Němců, a to buď bílým páskem na paži, či symbolem hákového kříže.⁵⁸⁴

Podle plánovaného vysídlení německého obyvatelstva mělo polské území opustit celkem 3,5 mil. osob a odejít do britské a sovětské okupační zóny Německa. Vysídlenci měli právo vzít si s sebou zavazadla o celkové váze 20 kg na osobu a potraviny na deset dní. Vysídlování započalo v prosinci 1945 a trvalo do 15. října 1946. Během této doby bylo transporty převezeno celkem 2 201 588 Němců, z toho 1 080 322 osob do sovětské okupační zóny a 1 121 266 osob do zóny britské. Dodatečně přijala ještě americká okupační zóna necelých 100 tisíc osob. V průběhu let 1948 až 1950 byli vyvezeni do sovětské zóny ještě pozdní vysídlenci, kteří byli v Polsku využíváni na nucenou práci v dolech, jejich počet se pohyboval okolo 170 tisíc.⁵⁸⁵ Podle oficiálních statistik přebývalo v lednu 1955 v Polské lidové republice ještě okolo 160 Němců, z nichž ale ještě několik tisíc v průběhu padesátých let opustilo republiku.⁵⁸⁶

4.4 Rozdíly a společné rysy vysídlení německého obyvatelstva ze států jihovýchodní Evropy

Vysídlení se stává součástí oficiálních požadavků polské a československé vlády již na počátku čtyřicátých let,⁵⁸⁷ vznik prvních vysídlovacích plánů v Jugoslávii je odhadován na přelom let 1943 a 1944.⁵⁸⁸ Maďarská vláda sice oficiální žádost o legalizaci vysídlení vyslovila až v roce 1945,⁵⁸⁹ nicméně maďarský případ je od předchozích tří odlišný, a to nejen z důvodu kolaborace s Německou říší, ale také dřívějšími intencemi tohoto typu. Již v roce 1939, po Hitlerově projevu informujícím o záměru přesídlení německých diaspor do Německé říše, projevila maďarská vláda zájem o začlenění německého obyvatelstva v Maďarsku do nacistického přesídlovacího programu. Původním důvodem vysídlení

⁵⁸³ SCHIEDER (1954), s. 11 E-13 E.

⁵⁸⁴ Tamtéž, s. 124 E.

⁵⁸⁵ MATELSKI, s. 226–227.

⁵⁸⁶ Tamtéž, s. 237.

⁵⁸⁷ BRANDES, s. 61; SEEWANN (2012), s. 337.

⁵⁸⁸ JANJETOVIĆ, s. 53.

⁵⁸⁹ SEEWANN, s. 337.

maďarských Němců tedy nebylo válečné provinění, nýbrž zbavení se početné a potencionálně nebezpečné národnostní menšiny a zajištění etnické homogenity státu.⁵⁹⁰

Rozhodnutí mocností na postupimské konferenci legalizovalo vysídlení německojazyčného obyvatelstva z Československa, Maďarska a polských oblastí. Jugoslávská vláda sice přímo nevymáhala povolení mocností k vysídlení svého německého obyvatelstva, nicméně žádala o možnost jeho přesunu do okupačních zón Německa. Vzhledem k již vysokému počtu přijatých uprchlíků a plánovanému zabezpečení velkého množství vysídlenců z ostatních tří států jugoslávským požadavkům nebylo vyhověno. To zapříčinilo odlišný poválečný vývoj jugoslávských Němců, především ohromné množství zajatců v internačních a pracovních táborech, zároveň také vysílání transportních vlaků za hranice bez jakékoli mezinárodní dohody. K vysídlení z Jugoslávie bylo využito i sovětského násilného odvážení Němců na nucené práce do táborů GULAG, z nichž později nebyli převáženi zpět do vlasti, ale rovnou do sovětské okupační zóny Německa.⁵⁹¹

Společným prvkem vysídlovacího procesu všech čtyř států bylo využití potenciálu německého majetku, což bylo z hospodářského i politického hlediska pravděpodobně nejsilnějším motorem. Přerozdělení německého majetku také výrazně dopomohlo k akceptaci vysídlení ze strany veřejnosti. Význam vyvlastnění tkví také ve skutečnosti, že všechny čtyři režimy již v prvních dnech po získání moci vydaly nařízení o konfiskaci a vyvlastnění německého majetku,⁵⁹² která se sice nejprve vztahovala pouze na válečné zločince, postupně však získávala podobu kolektivního odsouzení. V polském případě bylo vysídlení Němců předpokladem k přesídlení polského, respektive slovanského obyvatelstva z východních částí země, které po válce připadly Sovětskému svazu. V menším měřítku bylo uvolnění prostoru zájmem i maďarské vlády, jednak z důvodu zabezpečení maďarskojazyčných uprchlíků z okolních států, kteří do Maďarska přicházeli ještě před koncem války, jednak kvůli pozdější maďarsko-slovenské výměně obyvatelstva.⁵⁹³

Shodnou složkou polského a československého vysídlovacího procesu bylo vyhánění německého obyvatelstva ještě před rozhodnutím postupimské konference. Tento akt je v odborné literatuře často označován jako tzv. divoké vyhánění (pl. *dzikie wypędzenie*, něm. *wilde Vertreibung*), jež probíhalo převážně neorganizovaně a bez dohledu vyšších správních

⁵⁹⁰ Tamtéž.

⁵⁹¹ SCHIEDER (1961), s. 96 E–97 E.

⁵⁹² První nařízení o vyvlastnění německého obyvatelstva vyhlásila vláda Jugoslávie (21. listopadu 1944), poté Maďarsko (27. února 1945), Polsko (2. března 1945) a československá vláda nejprve v rámci Košického vládního programu (17. února 1945) a později v dekretech o vyvlastnění (19. května, 21. června a 20. července 1945). SEEWANN (2012), s. 339; WINKLER, s. 25–27; JANJETOVIĆ, s. 53.

⁵⁹³ GYARMATI, s. 273.

orgánů, nicméně s tichým souhlasem Sovětského svazu.⁵⁹⁴ Fáze divokého vyhánění v Maďarsku až na několik málo výjimek, které byly lokálního rázu, neproběhla. Hlavním důvodem je nejspíše fakt, že Maďarsko bylo jako jeden z posledních spojenců nacistického Německa pod přísným dohledem vítězných mocností, tudíž bylo svévolné konání tohoto typu naprosto vyloučeno.⁵⁹⁵ Další výraznou odlišností maďarského procesu vysídlení byl jeho rozsah. Ačkoli jako u ostatních států bylo i zde prvotním cílem vysídlit ze země všechno německé obyvatelstvo, ve výsledku ho ze země odjela pouze více než polovina a po ukončení oficiálního vysídlovacího procesu bylo zbylé německé obyvatelstvo v Maďarsku postupně akceptováno.

Samotný akt poválečného přesunu německojazyčného obyvatelstva z evropského státu na území Německa, na postupimské konferenci schválený vítěznými mocnostmi, má různá označení, která jsou často podobného významu, avšak s odlišnými konotacemi. V postupimské dohodě je užito tří pojmů – „transfer“ (čes. *přemístění, přesun*), „removal“ (čes. *přemístění, přestěhování, odsun*) a „expulsion“ (čes. *vyhnání*), přičemž poslední pojem byl vázán na divoké vyhánění Němců z Československa a polských oblastí, které již v té době probíhalo a mělo být podle postupimské dohody transformováno v organizovaný a humánní proces.⁵⁹⁶ V německém a českém jazyce je používáno hned několik různých označení, pro československý případ se však ustálil specifický pojem „odsun“ (něm. *Abschub*), na německé straně pak „Vertreibung“ (čes. *vyhnání*) či „Aussiedlung“ (čes. *vysídlení*). Polským ekvivalentem je „wysiedlenie“ (čes. *vysídlení*) nebo také „przymusowe wysiedlenie“ (čes. *násilné vysídlení*), pro jugoslávský případ jsou užívány pojmy „protjerivanje“ (čes. *vyhoštění, vyhnání*) či „progon“ (čes. *pronásledování*). V maďarské historiografii se ustálily pojmy „kitelepités“ (čes. *vysídlení*) a „áttelepités“ (čes. *přesídlení*), přičemž první označení je v souvislosti s vysídlením Němců po druhé světové válce užívané nejčastěji. V dobovém maďarském tisku se sporadicky objevuje i pojem „hazatelepités“ (čes. *přesídlení do vlasti*), který měl nejspíše spojitost s nacistickým souslovím „Heim ins Reich“, jež bylo původně používáno při nacistickém organizovaném přesídlování německých diaspor.

Jednotlivé případy poválečného vysídlení německého obyvatelstva ze států východní a jihovýchodní Evropy měly tedy několik společných prvků, ale do značné míry se lišily. Hlavními faktory byla různá velikost německého obyvatelstva, rovněž jeho organizovanost a

⁵⁹⁴ SEEWANN (2012), s. 341.

⁵⁹⁵ Tamtéž.

⁵⁹⁶ SCHECHTMAN, Joseph B.: *Postwar Population Transfers in Europe: A Survey*. The Review of Politics, 15, April 1953, č. 2, s. 154–158.

ucelenost německého osídlení. Roli hrála i pozice daných čtyř států v průběhu druhé světové války, jakož i mocenský vliv Sovětského svazu, pod kterým se od konce války nacházely.

5 Závěr

Německojazyčné obyvatelstvo se v uherských oblastech usazovalo již od středověku. Jednotlivé skupiny, které přicházely většinou v rámci organizované kolonizace, ale také svévolně, pocházely z různých německých oblastí, mluvily různými dialekty a udržovaly odlišné zvyky a tradice. Největší německá kolonizační vlna proběhla v 18. století, kdy byly Turky zpustošené oblasti osidlovány německými rolníky, což mělo zlepšit hospodářskou situaci Uher a dopomoci jejich obnově.

Z důvodu nejednotného osídlení se národní uvědomění Němců v Uhrách, resp. Uhersku tvořilo velice obtížně a kvůli maďarizaci a pozdějším změnám hranic ani nemělo možnost jednotného vývoje. První spolky, které sdružovaly uherské německé obyvatelstvo širěji než pouze na lokální úrovni, vznikaly v době probouzejícího se pangermanismu, což na jednu stranu pozitivně ovlivňovalo sebeuvědomění německojazyčné menšiny, na druhou stranu zapříčinilo obezřetnost uherských úřadů a silnější tlak maďarizace.

Na počátku 20. století lze u uherských Němců pozorovat významnou politickou emancipaci, která je však přerušena první světovou válkou. Rozpad Uherska daný trianonskou mírovou smlouvou zapříčinil rozbití konsolidujícího se německého hnutí a jeho rozdrobení mezi nástupnické státy, přičemž největší německojazyčná diaspora se nacházela na území Maďarské lidové republiky, resp. pozdějšího Maďarského království. Pro meziválečné období bylo signifikantní zlepšení situace maďarských Němců, a to nejen díky mezinárodní ochraně menšin, ale především zásluhou maďarského Němce Jakoba (Jakaba) Bleyera, který prosazoval spolupráci s vládou a usiloval o uklidnění napjatých vztahů mezi maďarským a menšinovým obyvatelstvem. Počátek třicátých let byl zlomový nejen kvůli hospodářské krizi, ale především z důvodu sílícího radikálního nacionalismu a později národního socialismu, který se rozšiřoval z Německa a ovlivňoval německé diaspory v celé Evropě. Radikální německou skupinou v Maďarsku, která přijala národně socialistickou ideologii, byl *Národní svaz Němců v Maďarsku*, jenž hrál značnou roli během druhé světové války a ovlivňoval nejen vnitřní, ale rovněž zahraniční politiku státu.

Ke konci druhé světové války proběhlo v Maďarsku a jiných jihovýchodoevropských státech násilné odvěčení německého a zčásti též maďarského civilního obyvatelstva do táborů GULAG v Sovětském svazu. Nedlouho poté začala maďarská vláda podnikat první kroky k vysídlení části německého obyvatelstva z Maďarska. Internace a vyvlastňování měly nejprve sloužit k potrestání válečných zločinců, posléze však převážil princip kolektivní viny,

který byl uplatňován i v okolních státech. Po akceptaci a legalizaci vysídlení vítěznými mocnostmi na postupimské konferenci proběhlo vysídlení Němců z Maďarska, a to do americké a sovětské okupační zóny Německa. Z důvodu nedostatku kapacit v cílových oblastech bylo vysídlování zhruba v polovině přerušeno a nakonec zastaveno, díky čemuž v Maďarsku zůstala necelá polovina původního počtu Němců. S tímto faktem se maďarská vláda, která počítala s kompletním vysídlením, musela vyrovnat a přizpůsobit mu své budoucí politické kroky. Ke zrovnoprávnění německých a maďarských občanů došlo v polovině roku 1949, v březnu 1950 byla zrušena všechna omezení, která vyplývala z nařízení o vysídlení.

Normalizace postavení německého obyvatelstva v Maďarsku nastala oproti jiným menšinám později, až v roce 1955, nicméně k opravdovému zlepšení situace došlo až na konci šedesátých let s novou menšinovou politikou maďarské vlády. K rehabilitaci maďarských Němců ve smyslu odmítnutí kolektivní viny došlo až v roce 1983. Se změnou režimu dochází v devadesátých letech nejen k začlenění německého obyvatelstva do politického systému nového demokratického Maďarska, nýbrž také k realizaci válečného odškodnění.

Vysídlení německého obyvatelstva z Maďarska je jednou z temných částí maďarské historie. I přes svá specifika bylo součástí širšího procesu, který ve východní a jihovýchodní Evropě proběhl po druhé světové válce a který je dodnes kontroverzním tématem ve společenském, politickém a vědeckém prostoru.

6 Literatura a prameny

Allgemeine Deutsche Bibliographie. Band 11: Hassenpflug - Hensel. Leipzig 1880.

Allgemeine Deutsche Bibliographie. Band 13: Holstein - Jesup. Leipzig 1881.

Az 1919. évi törvények gyűjteménye. Budapest 1919.

Dr. Heinze's Anklageschrift „Hungarica“ im Lichte der Wahrheit. Pressburg–Leipzig 1882.

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Band 11. Wien 1995.

ALMÁSI, János: *Geschichte der Deutschen in Ungarn. Zusammenfassung mit Dokumenten.* Budapest 1999.

ARDAY, Lajos, JOÓ, Rudolf, SZÉKELY, Bertalan András: *Nemzetiségi kultúra és nemzetiségi politika Magyarországon.* Magyar Tudomány, 30, 1985. november, č. 11, s. 817-827.

BALOGH, Margit: *Kardinal József Mindszenty. Ein Leben zwischen kommunistischer Diktatur und Kaltem Krieg.* Berlin 2014.

BALOGH, Sándor: *Die Aussiedlung der Bevölkerung deutscher Nationalität aus Ungarn nach dem 2. Weltkrieg.* Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica, 22, 1982, s. [221]-250.

BARTA, Erwin; BELL, Karl: *Geschichte der Schutzarbeit am deutschen Volkstum.* Dresden 1930.

BARTA, Gábor, BÓNA, István, KÖPECZI, Béla a kol.: *History of Transylvania.* Budapest 1994.

BEER, Mathias: *Deutsche aus Ungarn in West- und Ostdeutschland. Eingliederung der Flüchtlinge und Vertriebenen unter den Bedingungen unterschiedlicher Gesellschaftssysteme.* In: SEEWANN, Gerhard (ed.): *Migrationen und ihre Auswirkungen. Das Beispiel Ungarn 1918-1995.* München 1997, s. 127-146.

BEER, Mathias: *Deutsche Deportierte aus Ostmittel- und Südeuropa in der UdSSR seit dem Ende des Zweiten Weltkriegs.* In: BADE, Klaus J., EMMER, Pieter C., LUCASSEN, Leo, OLTMER, Jochen (eds.): *Enzyklopädie Migration in Europa. Vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart.* Paderborn-München-Wien-Zürich 2008, s. 465-470.

BELLÉR, Béla: *Vom Volksbildungsverein zum Volksbund. Geschichte der Deutschen in Ungarn 1933–1938.* Speyer 2000.

BLEYER, Jakab: *A hazai németség.* Budapesti Szemle, 1917, 169. kötet, č. 483, s. 428–441.

BOGNÁR, Zalán, MÜLLER, Judit W.: *Der Befehl Nr. 0060. Die Geschichte der Deportierten aus Ungarn, die aufgrund ihrer deutschen Abstammung verschleppt wurden.* Pécs 2017.

BOGNÁR, Zalán: *"Malenkey Robot" in the Carpathian Basin, in Hungary - Data, Facts, Interpretations, Connections*. Acta Universitatis Sapientiae. European and Regional Studies, 7, 2015, s. 5-16.

BOGNÁR, Zalán: *Malenkij robot, oder die Massendeportation der bürgerlichen Bevölkerung zur Zwangsarbeit aus Ungarn in die Sowjetunion, mit Rücksicht auf die Deportierten, die als Deutsche verschleppt wurden*. In: BOGNÁR, Zalán (ed.): *Malenkij robot. "Egyetlen bűnünk a származásunk volt..." Német és magyar polgári lakosok deportálása "malenkij robot"-ra a sztálini lágerekbe 1944/45-1955*. Pécs 2009, s. 264-315.

BÖHM, Johann: *Die Ungarndeutschen in der Waffen-SS. Innen- und Außenpolitik als Symptom des Verhältnisses zwischen deutscher Minderheit und ungarischer Regierung*. Ippesheim 1990.

BRANDES, Detlef: *Der Weg zur Vertreibung 1938-1945. Pläne und Entscheidungen zum "Transfer" der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen*. München 2005.

BROWN, MacAlister: *The Third Reich's Mobilization of the German Fifth Column in Eastern Europe*. Journal of Central Europe Affairs, 29, July 1959, č. 2, s. [128]–148.

CASAGRANDE, Thomas: *Die volksdeutsche SS-Division "Prinz Eugen". Die Banater Schwaben und die nationalsozialisten Kriegsverbrechen*. Frankfurt/Main 2003.

CSÍK, Sándor: *Die Flüchtlingswelle nach dem Ungarn-Aufstand 1956 in die Bundesrepublik Deutschland, insbesondere nach Hamburg, und die Aufnahme und Eingliederung der Flüchtlinge*. In: Deutsch-Ungarische Gesellschaft (ed.): *Almanach II (2003–2004)*. Berlin 2005, s. 207–246.

DOMARUS, Max: *Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945. Teil I: Triumph. Zweiter Band 1935–1938*. Leonberg 1988.

DOMARUS, Max: *Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945. Teil II: Untergang. Dritter Band 1939–1940*. Leonberg 1988.

DONTH, Stefan: *Die Sowjetische Militäradministration in Deutschland und die Vertriebenenpolitik der CDU in Sachsen von 1945 bis 1952*. Historisch-Politische Mitteilungen, 18, January 2011, č. 1, s. 13-48.

DUJMOVITS, Walter: *Der Beitrag der in Wien lebenden Burgenländer zur Angliederung ihrer Heimat an Österreich*. Burgenländische Heimatblätter, 23, 1961, Heft Nr. 3, s. 108–117.

EBERL, Immo: *Vertriebenenverbände: Entstehung, Funktion, Wandel*. In: BEER, Mathias (ed.): *Zur Integration der Flüchtlinge und Vertriebenen im deutschen Südwesten nach 1945. Bestandsaufnahme und Perspektiven der Forschung*. Sigmaringen 1994, s. 211-234.

ENDLICHER, Stefan: *Die Gesetze des Heiligen Stefan. Ein Beitrag zur ungarischen Rechtsgeschichte*. Wien 1849.

FATA, Márta: *Minderheitenkonzeption und -politik Jakob Bleyers (in den Jahren 1917–1933)*. In: HAMBUCH, Wendelin (red.): *Jakob Bleyer. Ein Leben für das Ungarndeutschtum (1874–1933)*. Egy életmű a magyarországi németekért (1874–1933). Budapest 1994, s. 13–28.

FATA, Márta: *Von der Ansiedlung zur Auswanderung*. In: FATA, Márta (ed.): *Die Schwäbische Türkei: Lebensformen der Ethnien in Südwestungarn*. Ergebnisse der Tagung des Instituts für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde in Tübingen vom 10. und 11. November 1994. Sigmaringen 1997.

FATH, Rudolf: *Das Gerhardswerk für die donauschwäbischen Katholiken*. In: BENDEL, Rainer, KUSTERMAN, Abraham (eds.): *Die kirchliche Integration der Vertriebenen im Südwesten nach 1945*. Berlin 2010, s. 73–82.

FRYMANN, Daniel: *Wenn ich der Kaiser wär' - Politische Wahrheiten und Notwendigkeiten*. Leipzig 1912.

FÜGEDI, Erik: *Das mittelalterliche Königreich Ungarn als Gastland*. In: SCHLESINGER, Walter (ed.): *Die Deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte: Reichenau-Vorträge 1970–1972*. Sigmaringen 1975.

FÜZES, Miklós: *Eingliederung der vertriebenen Ungarndeutschen in Deutschland*. In: FÜZES, Miklós (ed.): *A magyarországi németiség története Szent István korától napjainkig. Die Geschichte der Ungarndeutschen von der Zeit Stephans des Heiligen bis zur Gegenwart*. Pécs 1997, s. 171–183.

FÜZES, Miklós: *Sklavenraub*. In: ZIELBAUER, György (ed.): *Die Verschleppung ungarländischer Deutscher 1944/45. Erste Station der kollektiven Bestrafung (Dokumentarband). Magyarországi németek elhurcolása 1944/45. A kollektív büntetés első állomása. (Dokumentumkötet)*. Budapest 1990, s. 53–76.

GOTTAS, Friedrich: *Zur Nationalitätenpolitik in Ungarn unter der Ministerpräsidentschaft Kálmán Tiszas*. Südostdeutsches Archiv, 1974/1975, s. 85–107.

GRUBER, Ferdinand Ernst: *Der deutschungarische Kulturtrat*. Südostdeutsches Archiv, 1960, III. Band, 1. Halbband, s. 106–127.

GÜNDISCH, Konrad: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*. München 1998.

GYARMATI, György: *Aussiedlung der Deutschen aus Ungarn 1945–1947*. In: BRANDES, Detlef, IVANIČKOVÁ, Edita, PEŠEK, Jiří (eds.): *Erzwungene Trennung. Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*. Essen 1999, s. 273–277.

HARASZTI, Endre: *The Ethnic History of Transylvania*. Astor Park 1971.

HASSE, Ernst: *Deutsche Grenzpolitik*. München 1906.

[HASSE, Ernst]: *Großdeutschland und Mitteleuropa um das Jahr 1950: Von einem Alldeutschen*. Berlin 1895.

HAULER, Ernst: *Die abgetrennten Sathmarschwaben. A tömbröl leszakított szatmári svábok*. Passau 2004.

HEINZE, Rudolf: *Hungarica. Eine Anklageschrift*. Freiburg im Breisgau–Tübingen 1882.

HERCZEG, Ferenc: *Német nemzetiségi kérdés (Négy ujságcikk)*. Budapest 1902.

HINZ, Alexander: *Die Entstehung der Banater Schwaben*. Hamburg 2015.

HOBEEK, Martin: *Die Geschichte der Ungarndeutschen*. Wien 1997.

HORVÁTHOVÁ, Margaréta: *Nemci na Slovensku. Etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno - Dunajská Streda 2002.

IANCU, Gheorghe: *Die politische Haltung der Banater Schwaben im Jahre 1919*. In: DIOSZEGHY, Erika (ed.): *Kulturraum mittlere und untere Donau. Traditionen und Perspektiven des Zusammenlebens. Spațiul cultural al Dunării mijlocii și inferioare. Tradiții și perspective ale conviețuirii*. Reșița 1995, s. 199–203.

IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko a versailleský mírový systém*. Ústí nad Labem 2002.

IRMANOVÁ, Eva: *Vysídlení obyvatelstva německé národnosti z Maďarska v letech 1945-1948*. In: HÁJEK, Jan, KOCIAN, Jiří, ZÍTKO, Milan: *Fragmenty dějin. Sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha 2006, s. 461-474.

JANJETOVIĆ, Zoran: *Die Deutschen in Jugoslawien 1948-1960*. In: SPENGLER, Frank, BAUER, Bence (eds.): *Integration oder weitere Diskriminierung? Die Lage der Deutschen im Karpatenbecken in den 1950er Jahren*. Budapest 2016, s. 49-65.

JEBSEN, Nina: *Eine Propagandaanalyse zu Volksabstimmungen in Europa nach dem Ersten Weltkrieg*. Münster 2015.

KACPRZAK, Paweł: *Niemiecka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1919-1939*. Studia Lubuskie, 2007, č. 3, s. 145-158.

KALESNÝ, František: *Habáni na Slovensku*. Bratislava 1981.

KERTESZ, Stephen: *The Expulsion of the Germans from Hungary: A Study in Postwar Diplomacy*. *The Review of Politics*, 15, April 1953, č. 2, s. 179-208.

KIRÁLY, Edit: *Der Kongo fließt durch Ungarn. Literarische Grenzinszenierungen am Beispiel der Donau*. In: FISCHER, Wladimir, HEINDL, Waltraud a kol. (eds.): *Räume und Grenzen in Österreich-Ungarn 1867–1918*. Tübingen 2010, s. 49–110.

KOCSIS, Károly: *Changing Religious Pattern in the Carpatho-Pannonian Area*. *Geographica Pannonica*, 1, 1997, s. 13-17.

- KÖNIG, Christoph: *Germanistik in Mittel- und Osteuropa. 1945-1992*. Berlin - New York 1995.
- KORODI, Lutz: *Ungarische Rhapsodien, politische und minder politische*. München 1905.
- KOŘALKA, Jiří: *Všeněmecký svaz a česká otázka koncem 19. století*. Praha 1963.
- KOVÁČ, Dušan: *Evakuierung und Vertreibung der Deutschen aus der Slowakei*. In: PLASCHKA, Richard G., HASELSTEINER, Horst, SUPPAN, Arnold, DRABEK, Anna M.: *Nationale Frage und Vertreibung in der Tschechoslowakei und Ungarn 1938-1948. Aktuelle Forschungen*. Wien 1997, s. 111-116.
- KÖVÁGÓ, László: *Zur Nationalitätenfrage und Nationalitätenpolitik in der Ungarischen Volksrepublik*. *Lětopis*, Reihe B, 21, 1974, č. 2, s. 129-143.
- [KRAUSE, Otto Hermann]: *Deutschungarischer Katechismus*. Wien [1907].
- KRAUSS, Karl-Peter: *Deutsche Auswanderer in Ungarn. Ansiedlung in der Herrschaft Bóly im 18. Jahrhundert*. Stuttgart 2003.
- KRONER, Michael: *Deportation von Deutschen in die Sowjetunion. Zwangsarbeit in der sowjetischen Wirtschaft (1945-1949)*. Wien 2005.
- KRUCK, Alfred: *Geschichte des Alldeutschen Verbandes 1890-1939*. Wiesbaden 1954.
- KUKORELLI, István: *Die „Patriotische Volksfront“ im politischen System der Ungarischen Volksrepublik*. *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 15, April 1984, č. 1, s. 94-101.
- LUMANS, Valdis O.: *Himmler's Auxiliaries. The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe, 1933-1945*. Chapel Hill 1993.
- LUMANS, Valdis O.: *Werner Lorenz. Chef der "Volksdeutschen Mittelstelle"*. In: SMELSER, Ronald, SYRING, Enrico (eds.): *Die SS: Elite unter dem Totenkopf. 30 Lebensläufe*. Paderborn 2000, s. 332-345.
- LUTHER, Tammo: *Volkstumspolitik des Deutschen Reiches 1933-1938. Die Auslandsdeutschen im Spannungsfeld zwischen Traditionalisten und Nationalsozialisten*. Stuttgart 2004.
- MÁDL, Antal: *Bleyer, Jakob*. In: KÖNIG, Christoph (ed.): *Internationales Germanistenlexikon 1880-1950. Band 1: A - G*. Berlin 2003, s. 198-200.
- MAGVAS, Emil: *Ungarndeutsche Auswanderer nach Amerika*. *Deutscher Kalender*, 2012, s. 214-217.
- MANHERZ, Karl (ed.): *Texte zur Geschichte der Deutschen in Ungarn*. Budapest 1999.
- MATELSKI, Dariusz: *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Warszawa-Poznań 1999.

MEHLHASE, Torsten: *Die SED und die Vertriebenen. Versuche der politischen Einflussnahme und der Umerziehung in den ersten Nachkriegsjahren in Sachsen-Anhalt*. In: WILLE, Manfred, HOFFMANN, Johannes, MEINICKE, Wolfgang (eds.): *Sie hatten alles verloren. Flüchtlinge und Vertriebene in der sowjetischen Besatzungszone Deutschlands*. Wiesbaden 1993.

MOLDT, Dirk: *Deutsche Stadtrechte im mittelalterlichen Siebenbürgen: Korporationsrechte, Sachsenspiegelrecht, Bergrecht*. Köln 2009.

NELHIEBEL, Kurt: *60 Jahre Charta der deutschen Heimatvertriebenen*. *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, 58, 2010, Heft 9, s. 730-743.

NEMÉNYI, Ambros: *Der "Allgemeine Deutsche Schulverein" und Ungarn*. *Ungarische Revue*, 1882, s. 37–68.

NEMÉNYI, Ambros: *Hungaricæ Res*. Budapest 1882.

NEUMANN, Franz: *Der Block der Heimatvertriebenen und Entrechteten 1950-1960*. Marburg/Lahn 1966.

PAIKERT, G. C.: *The Danube Schwabians. German Populations in Hungary, Rumania and Yugoslavia and Hitler's impact on their Patterns*. Hague 1967.

PAIKERT, G. C.: *The German Exodus. A selective study on the post-World War II expulsion of German populations and its effects*. Haag 1962.

PATRY, Josef: *Westungarn zu Deutschösterreich*. Wien 1906.

PETERS, Michael: *Der Alldeutsche Verband am Vorabend des Ersten Weltkrieges (1908–1914)*. Frankfurt am Main 1996.

POLIAN, Pavel: *Against Their Will. The History and Geography of Forced Migrations in the USSR*. Budapest-New York 2004.

RADY, Martyn: *Customary Law in Hungary: Courts, Texts, and the Tripartitum*. Oxford 2015.

REMPEL, Gerhard: *Gottlob Berger. "Ein Schwabengeneral der Tat"*. In: SMELSER, Ronald, SYRING, Enrico (eds.): *Die SS: Elite unter dem Totenkopf. 30 Lebensläufe*. Paderborn 2000, s. 45–59.

RUDOLPH, Hartmut: *Evangelische Kirche und Vertriebene 1945 bis 1972. Band I: Kirche ohne Land*. Göttingen 1984.

RUTSCH, Nóra: *Die Vertreibung der Ungarndeutschen und ihre Integration in der sowjetisch besetzten Zone Deutschlands*. In: HAUSLEITNER, Mariana (ed.): *Vom Faschismus zum Stalinismus. Deutsche und andere Minderheiten in Ostmittel- und Südeuropa 1941-1953*. München 2008, s. 121-135.

- SAMASSA, Paul: *Der Völkerstreit im Habsburgerstaat*. Leipzig 1910.
- SANAKOJEV, Šalva P. (ed.): *Teheran - Jalta - Potsdam. Dokumentensammlung*. Moskau - Berlin 1978.
- SEEWANN, Gerhard, PORTMANN, Michael: *Donauschwaben. Deutsche Siedler in Südosteuropa*. Potsdam 2018.
- SEEWANN, Gerhard, SPANNENBERGER, Norbert (eds.): *Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch*. München 1999.
- SEEWANN, Gerhard: *Geschichte der Deutschen in Ungarn. Band 2: 1860 bis 2006*. Marburg 2012.
- SEIBT, Ferdinand: *Deutschland und die Tschechen. Geschichte einer Nachbarschaft in der Mitte Europas*. München 1993.
- SENZ, Ingomar: *Die Donauschwaben*. München 1994.
- SENZ, Ingomar: *Die nationale Bewegung der ungarländischen Deutschen vor dem Ersten Weltkrieg*. München 1977.
- SCHECHTMAN, Joseph B.: *Postwar Population Transfers in Europe: A Survey*. The Review of Politics, 15, April 1953, č. 2, s. 151-178.
- SCHEINT, Daniel Gottlieb: *Das Land und Volk der Szeckler in Siebenbürgen in physischer, politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht. Erster und zweiter Theil: Die Landes- und die Volkskunde*. Pesth 1833.
- SCHEURINGER, Brunhilde: *Österreich als Aufnahmeland*. In: BRANDES, Detlef, SUNDHAUSSEN, Holm, TROEBST, Stefan (eds.): *Lexikon der Vertreibungen. Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*. Wien-Köln-Weimar 2010, s. 492-494.
- SCHIEDER, Theodor (ed.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band II: Das Schicksal der Deutschen in Ungarn*. Bonn 1956.
- SCHIEDER, Theodor (ed.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band IV: Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei I*. Bonn 1957.
- SCHIEDER, Theodor (ed.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band V: Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*. Bonn 1961.
- SCHIEDER, Theodor (ed.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band I: Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus den Gebieten östlich der Oder-Neiße I*. Bonn 1954.

SCHLEINZER, Friedrich: *Von Westungarn zum Burgenland. Magyarischer und deutsch-österreichischer Nationalismus 1867–1922*. Burgenländische Heimatblätter, 47, 1985, Heft Nr. 3, s. 97–106.

SCHNELL, Martin: *Die Sachsen in Siebenbürgen nach ihrem Herkommen und Charakter*. Kronstadt 1844.

SCHÖDL, Günter: *Alldeutscher Verband und deutsche Minderheitenpolitik in Ungarn 1890–1914. Zur Geschichte des deutschen "extremen Nationalismus"*. Frankfurt am Main 1978.

SCHRAUT, Sylvia: *Flüchtlingsaufnahme in Württemberg-Baden 1945-1949. Amerikanische Besatzungsziele und demokratischer Wiederaufbau im Konflikt*. München 1995.

SCHRAUT, Sylvia: *Zwischen Assimilationsdiktat und Fürsorgeverpflichtung. Die amerikanische Besatzungsmacht und die Flüchtlinge*. In: BEER, Mathias (ed.): *Zur Integration der Flüchtlinge und Vertriebenen im deutschen Südwesten nach 1945. Bestandsaufnahme und Perspektiven der Forschung*. Sigmaringen 1994, s. 77-94.

SCHÜLLER, Stephan Olaf: *Für Glaube, Führer, Volk, Vater- oder Mutterland? Die Kämpfe um die deutsche Jugend im rumänischen Banat (1918–1944)*. Berlin 2009.

SCHULTHEISS, Fr[anz] Guntram: *Deutschtum und Magyarisierung in Ungarn und Siebenbürgen*. München 1898.

SCHWAB, Irina: *Flüchtlinge und Vertriebene in Sachsen 1945-1952. Die Rolle der Kreis- und Stadtverwaltungen bei Aufnahme und Integration*. Frankfurt am Main 2001.

SCHWARTZ, Michael: *Die sowjetische Besatzungszone in Deutschland als Aufnahmegebiet für deutsche Flüchtlinge und Vertriebene nach dem Zweiten Weltkrieg*. In: BRANDES, Detlef, SUNDHAUSSEN, Holm, TROEBST, Stefan (eds.): *Lexikon der Vertreibungen. Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*. Wien-Köln-Weimar 2010, s. 605-608.

SCHWARTZ, Michael: *Umsiedler (Begriff SBZ/DDR)*. In: BRANDES, Detlef, SUNDHAUSSEN, Holm, TROEBST, Stefan (eds.): *Lexikon der Vertreibungen. Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*. Wien-Köln-Weimar 2010, s. 677-680.

SCHWARZ, Ernst: *Die Herkunft der Siebenbürger und Zipser Sachsen*. München 1957.

SCHWARZ, Karl: *Leonhard Stöckel und das reformatorische Schulwesen in der Slowakei*. Brücken: Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei, 3, 1995, č. 1-2, s. 279-298.

SCHWIND, Hedwig: *Jakob Bleyer. Ein Vorkämpfer und Erwecker des ungarländischen Deutschtums*. München 1960.

SIMON, Péter V.: *Die ungarländische Deutschen vor und während der Revolution 1848*. Deutscher Kalender, 1999, s. 224-232.

- SMITH, Arthur L.: *Hitler's Gau Ausland*. Political Studies, 14, February 1966, č. 1, s. 90–95.
- SPANNENBERGER, Norbert: *Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938–1944 unter Horthy und Hitler*. München 2005.
- SPÄTER, Erich: *Der Bund der Vertriebenen - Vereinigte Landsmannschaften und Landesverbände (BdV/VL) in der bundesdeutschen Nachkriegsgeschichte*. In: KOCH, Christoph (ed.): *War die "Vertreibung" Unrecht? Die Umsiedlungsbeschlüsse des Potsdamer Abkommens und ihre Umsetzung in ihrem völkerrechtlichen und historischen Kontext*. Frankfurt am Main 2015, s. 283-300.
- SPIEGEL-SCHMIDT, Friedrich: *Vor fünfzig Jahren. Zur Vorgeschichte des Volksbunds*. Suevia Pannonica, 1988, s. 21–73.
- STANĚK, Tomáš, VON ARBURG, Adrian: *Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění "evakuace" německého obyvatelstva (květen až září 1945)*. 1. část: *Předpoklady a vývoj do konce května 1945*. Soudobé dějiny, 12, 2005, č. 3-4, s. 465-533.
- STANĚK, Tomáš: *Vyhnání a vysídlení Němců z Československa 1945-1948 (Stručné shrnutí)*. In: *Cesta do katastrofy. Československo-německé vztahy 1938-1947*. Praha 1993, s. 125-140.
- STICKLER, Matthias: *Die Selbstorganisation der Studenten aus dem Königreich Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen zwischen 1871–1918*. In: FATA, Márta, KURUCZ, Gyula, SCHINDLING, Anton (eds.): *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Stuttgart 2006, s. 472-492.
- STREIBEL, Andreas: *"Von der Alm zur Puszta". Zur Rolle völkischer Schutzvereine bei der Angliederung des Burgenlandes an Österreich*. Burgenländische Heimatblätter, 56, 1994, Heft Nr. 2, s. 49–77.
- SZABÓ, Dezső: *Geschichte der Ungarndeutschen*. In: ÁRKOSSY, Katalin - BRENNER, Koloman - ERB, Maria a kol. (eds.): *Ungarndeutsche Minderheitenkunde*. Budapest 2006.
- SZÖLLÖSI-JANZE, Margit: *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn*. München 1989.
- ŠTOLLOVÁ, Sandra: *Pangermanismus. Ideové základy pan-hnutí, historický vývoj a proměna myšlenkového směru v ideologii*. Praha 2016.
- TAFFERNER, Anton: *Deutsche Kulturpolitik des heutigen Ungarn*. Osteuropa, 8, März 1958, č. 3, s. 179-184.
- TILKOVŠZKY, Loránt: *Die Sozialdemokratische Partei und die Frage der deutschen Nationalität in Ungarn 1919-1945*. Budapest 1991.
- TILKOVŠZKY, Loránt: *Teufelskreis. Die Minderheitenfrage in den deutsch-ungarischen Beziehungen 1933–1938*. Budapest 1989.

TILKOVSKY, Loránt: *Zeitgeschichte der Ungarndeutschen seit 1919. Mit einer Vorgeschichte*. Budapest 1991.

TÓTH, Ágnes (ed.): *Pártállam és nemzetiségek (1950-1973)*. Kecskemét 2003.

TÓTH, Ágnes: *Deutsche aus Ungarn: Zwangsaussiedlung nach Deutschland*. In: BRANDES, Detlef, SUNDHAUSSEN, Holm, TROEBST, Stefan (eds.): *Lexikon der Vertreibungen. Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*. Wien-Köln-Weimar 2010, s. 183-186.

TÓTH, Ágnes: *Integration im Prinzip - Diskriminierung in der Praxis. Die Deutschen in Ungarn 1948-1956*. In: SPENGLER, Frank, BAUER, Bence (eds.): *Integration oder weitere Diskriminierung? Die Lage der Deutschen im Karpatenbecken in den 1950er Jahren*. Budapest 2016, s. 25-36.

TÓTH, Ágnes: *Migrationen in Ungarn 1945-1948. Vertreibung der Ungarndeutschen, Binnenwanderungen und slowakisch-ungarischer Bevölkerungsaustausch*. München 2001.

TÓTH, Ágnes: *Rückkehr nach Ungarn 1946-1950*. Erlebnisberichte ungarndeutscher Vertriebener. München 2012.

TÓTH, Ágnes: *Zwang oder Möglichkeit? Die Annahme der Maxime von der Kollektivschuld und die Bestrafung der deutschen Minderheit in Ungarn*. In: PLASCHKA, Richard G., HASELSTEINER, Horst, SUPPAN, Arnold, DRABEK, Anna M.: *Nationale Frage und Vertreibung in der Tschechoslowakei und Ungarn 1938-1948. Aktuelle Forschungen*. Wien 1997, s. 89-103.

TRESSEL, Anton: *Die ersten deutschen Siedler von Obergalla*. Deutscher Kalender, 2007, s. 220-222.

VEICHTLBAUER, Ortrun: *Zwischen Kolonie und Provinz. Herrschaft und Planung in der Kameralprovinz Temeswarer Banat im 18. Jahrhundert*. Social Ecology Working Paper, November 2016, č. 167.

VIDA, István (ed.): *Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez. 1944. október - 1948. június. Dokumentumok*. Budapest 2005.

VIDOR, Gyula (ed.): *Nemzetgyűlési Almanach 1920-1922*. Budapest 1921.

WAGNER, Ernst (ed.): *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen 1191–1975*. Köln – Wien 1981.

WEIDENFELLER, Gerhard: *VDA. Verein für das Deutschtum im Ausland. Allgemeiner Deutscher Schulverein (1881–1918). Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Nationalismus und Imperialismus im Kaiserreich*. Frankfurt am Main 1976.

WIGGERS, Richard Dominic: *The United States and the Refusal to Feed German Civilians after World War II*. In: VÁRDY, Steven Béla, TOOLY, T. Hunt (eds.): *Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe*. New York 2003, s. 274-288.

WINKLER, Pavel: *Dekrety prezidenta republiky z období 1940-1945*. In: MATĚJKA, Dobroslav (ed.): *Právní aspekty odsunu sudetských Němců*. Praha 1996, s. 20-29.

ZENTNER, Christian: *Chronik Deutschland. Von der Reichsgründung bis heute*. St. Gallen 2009.

ZIELBAUER, György: *Die Verschleppung ungarländischer Deutscher 1944/45. Erste Station der kollektiven Bestrafung*. In: ZIELBAUER, György (ed.): *Die Verschleppung ungarländischer Deutscher 1944/45. Erste Station der kollektiven Bestrafung (Dokumentarband)*. Magyarországi németek elhurcolása 1944/45. A kollektív büntetés első állomása. (Dokumentumkötet). Budapest 1990, s. 9-31.

ZIMMERMANN, Harald: *Der Deutsche Orden im Burzenland*. Köln 2000.

ZIMMERMANN, Volker: *Sudetendeutsche in der Ersten Tschechoslowakischen Republik und im NS-Staat*. In: COUDENHOVE-KALERGI, Barbara, RATHKOLB, Oliver (eds.): *Die Beneš-Dekrete*. Wien 2002, s. 51-67.

ZIUZIAKOWSKA, Emilia: *Odstępstwa od narodowości polskiej w latach 1939-1945*. *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 68, 2016, Zeszyt 2, s. 333-363.

6.1 Periodika

8 Órai Újság (1939)

A Hon (1882)

Budapesti Hirlap (1888)

Čech (1882)

Deutsche Zeitung (1940, 1942, 1944)

Deutscher Volksbote (1938, 1939)

Deutsches Tageblatt (1919)

Freies Leben (1954, 1955)

Jugend voran (1942, 1944)

Kis Újság (1946)

Magyar Nemzet (1945, 1946)

Magyarság (1938)

Nemzeti Ujság (1920)

Népszava (1938, 1945, 1946)

Pesti Hirlap (1882)

Reichspost (1906)

Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt (1876, 1883)

Sonntagsblatt (1928, 1932)

Szabad Nép (1945, 1948)

Szabad Szó (1945, 1946)

Unsere Post (1956)

6.2 Vládní věstníky a sbírky zákonů

Bayerisches Gesetz- und Verordnungsblatt (1947)

Bundesgesetzblatt (1952, 1953)

Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Hessen (1947)

Magyar Közlöny (1945, 1946, 1950, 1951, 1990, 1991, 1992, 1993)

Regierungsblatt der Regierung Württemberg-Baden (1947)

6.3 Internetové zdroje

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/k-760F2/kollonich-lipot-grof-leopold-kollonitsch-76509/> [25. 3. 2018]

https://www.herder-institut.de/no_cache/bestaende-digitale-angebote/e-publikationen/dokumente-und-materialien/themenmodule/quelle/339/details/414.html [25. 3. 2018]

<https://www.bund-der-vertriebenen.de/charta-der-deutschen-heimatvertriebenen/charta-in-deutsch.html> [27. 6. 2019]

<http://www.ldu.hu/page/69> [29. 7. 2019]